

**İBN HALDUN ÜNİVERSİTESİ
LİSANSÜSTÜ EĞİTİM ENSTİTÜSÜ
DİN BİLİMLERİ ANABİLİM DALI**

YÜKSEK LİSANS TEZİ

**KADER ALGISI VE OTORİTERYEN KİŞİLİK
ARASINDAKİ İLİŞKİ ÜZERİNE BİR İNCELEME**

BÜŞRA KORKMAZ ÇALIŞKAN

TEZ DANIŞMANI

PROF. DR. HASAN KAPLAN

İSTANBUL, 2021

**İBN HALDUN ÜNİVERSİTESİ
LİSANSÜSTÜ EĞİTİM ENSTİTÜSÜ
DİN BİLİMLERİ ANABİLİM DALI**

YÜKSEK LİSANS TEZİ

**KADER ALGISI VE OTORİTERYEN KİŞİLİK
ARASINDAKİ İLİŞKİ ÜZERİNE BİR İNCELEME**

BÜŞRA KORKMAZ ÇALIŞKAN

TEZ DANIŞMANI

PROF. DR. HASAN KAPLAN

İSTANBUL, 2021

TEZ ONAY SAYFASI

Bu tez tarafımızca okunmuş olup kapsam ve nitelik açısından, Din Bilimleri alanında Yüksek Lisans Derecesini alabilmek için yeterli olduğuna karar verilmiştir.

Tez Jürisi Üyeleri

Unvan – Ad Soyad

Kanaati

İmza

_____	_____	_____
_____	_____	_____
_____	_____	_____

Bu tezin İbn Haldun Üniversitesi Lisansüstü Eğitim Enstitüsü tarafından konulan tüm standartlara uygun şekilde yazıldığı teyit edilmiştir.

Teslim Tarihi

Mühür/İmza

AKADEMİK DÜRÜSTLÜK BEYANI

Bu çalışmada yer alan tüm bilgilerin akademik kurallara ve etik ilkelere uygun olarak toplanıp sunulduğunu, söz konusu kurallar ve ilkelerin zorunlu kıldığı çerçevede, çalışmada özgün olmayan tüm bilgi ve belgelere, alıntılama standartlarına uygun olarak referans verilmiş olduğunu beyan ederim.

Adı Soyadı:

İmza:

ÖZ

KADER ALGISI İLE OTORİTERYEN KİŞİLİK ARASINDAKİ İLİŞKİ ÜZERİNE BİR İNCELEME

Çalışkan Korkmaz, Büşra

Din Bilimleri Yüksek Lisans Programı

Öğrenci Numarası: 177034011

Open Researcher and Contributor ID (ORCID): 0000-0002-2596-9761

Ulusal Tez Merkezi Referans Numarası: 10415964

Tez Danışmanı: Prof. Dr. Hasan Kaplan

Haziran 2021, 120 sayfa

Bu araştırmada yıkıcı davranış dinamikleri ile bağlantılı olarak II. Dünya savaşı sırasında ve sonrasında sosyal psikolojide ele alınan otoriteryanizm (yetkeci kişilik) ile teistik kader algısı arasındaki ilişki üzerinde odaklanılmıştır. Araştırma, “katı, dogmatik, hoşgörmez ve itaatkâr” özellikleri içinde barındıran davranış biçiminin teistik kader algısı ile arasında ne tür bir ilişki olduğunu açığa çıkarmayı ve böylece bu değişkenlerin arasındaki ilişkileri anlamada bazı bulgulara ulaşarak ileride konuyla ilgilenecek olan araştırmacılar için yol göstermeyi hedeflemektedir.

Araştırma nicel araştırma yöntemlerinden ilişkisel tarama modeline göre tasarlanmıştır. Çalışmanın örneklemini 18-65 yaş arası 500 katılımcıdan oluşmaktadır. Katılımcıların % 29,8’i erkek, % 70,2’si kadındır. Araştırmada Kişisel Bilgi Formu, “Dindarlık Ölçeği”, “Teistik Kader Algısı Ölçeği” ve “Sağ Kanat Yetkeciliği Ölçeği” kullanılmıştır.

Çalışmada kader algısı, otoriteryen (yetkeci) kişilik ve sosyo-demografik değişkenler arasında ilişkiler tespit edilmiştir. Otoriteryen kişilik ile sosyo-demografik değişkenler arasında anlamlı farklılıklar tespit edilmiştir. Kaderci tutum ile otoriteryen kişilik arasında pozitif yönde anlamlı ilişki tespit edilirken, özgür iradeci tutum ile otoriteryen kişilik arasında negatif yönde anlamlı ilişki tespit edilmiştir. Ayrıca dindarlık düzeyi

ile otoriteryen kişilik ve teistik kader algıları arasında anlamlı ilişkiler tespit edilmiştir.

Bu çalışmadan elde edilen bulgular yaşamda karşılaştığı olaylar karşısında kendini pasifleştirerek olayları Allah'a yükleyen kaderci tutumun otoriteryen kişilik ile doğru orantılı; yaşamda kendine aktif pozisyon tayin eden zgr iradeci tutumun otoriteryen kişilik ile ters orantılı olduğunu göstermektedir.

Anahtar Kelimeler: Din Psikolojisi, Kader Algısı, Otoriteryanizm, Otoriteryen Kişilik, Yetkecilik, zgr İrade, Determinizm

ABSTRACT

A STUDY ON THE RELATIONSHIP BETWEEN PERCEPTION OF FATE AND AUTHORITARIAN PERSONALITY

Çalışkan Korkmaz, Büşra

MA in Religious Studies

Student ID: 177034011

Open Researcher and Contributor ID (ORCID): 0000-0002-2596-9761

Open Researcher and Contributor ID (ORCID): 10415964

Thesis Supervisor: Prof. Hasan Kaplan

June 2021, 120 Pages

This research focuses on the relationship between authoritarianism (authoritarian personality), which was discussed in social psychology during and after World War II, in connection with destructive behavior dynamics, and theistic perception of destiny. The research aims to reveal the relationship between the behavior style, which includes the characteristics of "strict, dogmatic, intolerant and obedient", and the theistic perception of destiny, and thus, by reaching some findings in understanding the relationships between these variables, contributing the future research in the field.

The research was designed according to the relational survey model as one of the quantitative research methods. The sample of the study consists of 500 participants between the ages of 18-65. 29.8% of the participants are men and 70.2% are women. In the research, Personal Information Form, "Religiousness Scale", "Theistic Fate Perception Scale" and "Right Wing Authoritarianism Scale" were used.

In the study, it was found out that there are relationships between the perception of destiny and the authoritarian personality. Significant differences were found out between the authoritarian personality and socio-demographic variables. While a significant positive relationship was found out between fatalistic attitude and authoritarian personality, a negative significant relationship was found out between free will attitude and authoritarian personality. In addition, meaningful relationships

were found out between the level of religiosity and the perceptions of authoritarian personality and theistic destiny.

The fatalistic attitude, which is considered as the individual's pacifying himself in the face of the events he encounters in life and attributing the events to God, has a positive relationship with the authoritarian personality. The freewill attitude, in which the individual holds himself in an active position in life and refers to himself in the attributes of events, is negatively related to the authoritarian personality.

Keywords: Psychology of Religion, Authoritarianism, Authoritarian Personality, Perception of Fate, Freewill, Determinism

TEŞEKKÜR

Çalışmama bilgisi ve tecrübesiyle katkısı olan değerli danışmanım Prof. Dr. Hasan Kaplan'a en içten şükranlarımı sunarım. Süreç boyunca anket aşamasında bana destek olan Senem Coşkun'a; veri toplama sürecinde desteklerini gördüğüm arkadaşlarıma ve değerli katılımcılara; aynı aşamalardan geçtiğimiz ve daima desteklerini hissettiğim değerli arkadaşlarım Nesibe Demir ve Hacer Taburdemir'e; motivasyon kaynağım olan yol arkadaşım Yasin Çalışkan'a ve her zaman her koşulda yanımda olan tüm aileme sonsuz teşekkür ederim.

Büşra Korkmaz Çalışkan

İSTANBUL, 2021

İÇİNDEKİLER

ÖZ	iv
ABSTRACT	vi
TEŞEKKÜR	viii
İÇİNDEKİLER	ix
TABLolar LİSTESİ	xii
SEMBOLLER VE KISALTMALAR	xiii
BÖLÜM I GİRİŞ	1
1.1. Problem İfadesi.....	2
1.2. Araştırmanın Konusu.....	2
1.3. Araştırmanın Amacı ve Önemi.....	5
1.4. Araştırma Hipotezleri.....	6
BÖLÜM II LİTERATÜR TARAMASI	8
2.1. Kader Algısı.....	8
2.1.1. Kader Kavramı.....	8
2.1.2. Dinlerde Kader.....	10
2.1.2.1. Yahudilikte Kader İnancı.....	10
2.1.2.2. Hristiyanlıkta Kader İnancı.....	11
2.1.2.3. İslam'da Kader.....	13
2.1.2.3.1. İslam Mezheplerinde Kader.....	15
2.1.2.3.2. İslam Tarihi Sürecinde Kader Algıları.....	18
2.1.2.3.3. İlahi Metinlerde/ Kur'an Ayetlerinde Kader Algısı.....	20
2.1.3. Düşünce Tarihinde Kader.....	22
2.1.3.1. Felsefede Kader.....	23
2.1.3.2. Fatalizm/ Kadercilik.....	24
2.1.4. Güncel Hayatta Kader Algısı.....	27
2.1.5. Kader İnancı ve Ruh Sağlığı İlişkisi.....	27
2.1.6. Din Psikolojisinde Kader.....	30
2.2. Otoriteriyen Kavramı.....	32
2.2.1. Kavramın Gelişimi.....	33

2.2.2. Otoriteryen Kişiliğin Temeli ve Öne Çıkan Belirgin Özellikleri/ Yönleri....	36
2.2.3. Erken Dönem Yaklaşımlar.....	39
2.2.4. Otoriteryen Kişilik Çalışmasına Yöneltilen Bazı Eleştiriler.....	40
2.3. Sağ Kanat Yetkeçiliği.....	42
2.3.1. Sağ Kanat Yetkeçiliğinin Öne Çıkan Özellikleri.....	43
2.4. Otoriteryanizm ile İlgili Yapılan Çalışmalar.....	44
BÖLÜM III YÖNTEM.....	49
3.1. Araştırma Modeli.....	49
3.2. Evren ve Örneklem.....	49
3.3. Araştırmanın Sınırlılıkları.....	49
3.4. Araştırmanın Sayıltıları.....	50
3.5. Veri Toplama Araçları.....	50
3.5.1. Kişisel Bilgi Formu.....	50
3.5.2. Dindarlık Ölçeği.....	50
3.5.3. Teistik Kader Algısı Ölçeği	52
3.5.4. Sağ Kanat Yetkeçiliği Ölçeği.....	53
3.6. Veri Toplama Süreci.....	55
3.7. Veri Analizi.....	55
BÖLÜM IV BULGULAR VE YORUMLAR.....	56
4.1. Tanımlayıcı İstatistik Sonuçları.....	56
4.2. Normallik Analizi Sonuçları.....	56
4.3. Ölçeklerin Güvenirlik Analizi Sonuçları.....	57
4.4. Kullanılan Ölçekler Arası İlişki.....	57
4.5. Örnekleme İlişkin Bulgular.....	58
4.6. Dindarlık Düzeyine Yönelik Bulgular.....	60
4.7. Kader Algısına Yönelik Bulgular ve Yorumlar.....	61
4.7.1. Cinsiyet- Kader Algısı İlişkisi İle İlgili Bulgular.....	64
4.7.2. Yaş- Kader Algısı İle İlgili Bulgular.....	65
4.7.3. Medeni Durum- Kader Algısı İle İlgili Bulgular.....	67
4.7.4. Eğitim Düzeyi- Kader Algısı İlişkisi İle İlgili Bulgular.....	68
4.7.5. Sosyo Ekonomik Düzey- Kader Algısı İlişkisi İle ilgili Bulgular.....	69
4.7.6. Kendini Tanımlama- Kader Algısı İlişkisi İle İlgili Bulgular.....	71

4.8. Kader Algısı- Dindarlık Düzeyi Arasındaki İlişki.....	72
4.9. Otoriteryen Kişiliğe Yönelik Bulgular ve Yorumlar.....	74
4.9.1. Cinsiyet- Otoriteryanizm Arasındaki İlişki.....	74
4.9.2. Eğitim Düzeyi- Otoriteryanizm İlişkisi İle İlgili Bulgular.....	76
4.9.3. Yaş- Otoriteryanizm Arasındaki İlişki İle İlgili Bulgular.....	78
4.9.4. Gelir Düzeyi- Otoriteryanizm İlişkisi İle İlgili Bulgular.....	80
4.9.5. Kendini Tanımlama- Otoriteryanizm İlişkisi İle İlgili Bulgular.....	81
4.9.6. Dindarlık Düzeyi- Otoriteryanizm İle İlgili Bulgular.....	83
BÖLÜM V DEĞERLENDİRME - KADER ALGISI VE OTORİTERYEN	
KİŞİLİK İLE İLGİLİ BULGULAR VE YORUMLAR.....	85
BÖLÜM VI SONUÇ.....	88
REFERANSLAR.....	92
EKLER.....	111
EK 1 BİLGİLENDİRME FORMU.....	112
EK2: DEMOGRAFİK ÖZELLİKLER.....	113
EK3: DİNDARLIK DÜZEYİ.....	113
EK4: YETKECİLİK.....	114
EK5: TEİSTİK KADER ALGISI.....	116
ÖZGEÇMİŞ.....	118

TABLolar LİSTESİ

Tablo 4.1. Kullanılan Ölçek ve Boyutlarının Tanımlayıcı İstatistikleri	56
Tablo 4.2. Kullanılan Ölçek ve Boyutlarının Normallik Analizi Sonuçları	57
Tablo 4.3. Kullanılan Ölçek ve Boyutlarının Güvenirlik Analizi Sonuçları	57
Tablo 4.4. Kullanılan Ölçekler Arasındaki İlişki	58
Tablo 4.5. Araştırmaya Katılan Katılımcıların Genel Bilgileri	59
Tablo. 4.6. Araştırmaya Katılan Katılımcıların Dindarlık Bilgileri	61
Tablo 4.7. Katılımcıların Kader Algısı Ölçeği Dağılımları	62
Tablo 4.7.1. Teistik Kader Algısı Ölçeğinin Cinsiyete Göre Karşılaştırılması	64
Tablo 4.7.2. Teistik Kader Algısı Ölçeğinin Yaşa Göre Karşılaştırılması.....	65
Tablo 4.7.3. Teistik Kader Algısı Ölçeğinin Medeni Duruma Göre Karşılaştırılması.....	67
Tablo 4.7.4. Teistik kader Algısı Ölçeğinin Eğitim Durumuna Göre Karşılaştırılması.....	68
Tablo 4.7.5. Teistik Kader Algısı Ölçeğinin Sosyo Ekonomik Duruma Göre Karşılaştırılması.....	69
Tablo 4.7.6. Teistik Kader Algısı Ölçeğinin Kendini Tanımlama Durumuna Göre Karşılaştırılması.....	71
Tablo 4.8. Teistik Kader Algısı Ölçeği ile Dindarlık Ölçeği Arasındaki İlişki	73
Tablo 4.9. Kullanılan Ölçek ve Boyutlarının Tanımlayıcı İstatistikleri	74
Tablo 4.9.1. Yetkecilik Ölçeğinin Cinsiyete Göre Karşılaştırılması	75
Tablo 4.9.2. Yetkecilik Ölçeğinin Eğitim Durumuna Göre Karşılaştırılması	77
Tablo 4.9.3. Yetkecilik Ölçeğinin Yaşa Göre Karşılaştırılması	79
Tablo 4.9.4. Yetkecilik Ölçeğinin Gelir Düzeyine Göre Karşılaştırılması	80
Tablo 4.9.5. Yetkecilik Ölçeğinin Kendini Tanımlama Durumuna Göre Karşılaştırılması.....	81
Tablo 4.9.6. Yetkecilik Ölçeği ile Dindarlık Düzeyi Arasındaki İlişki.....	83

SEMBOLLER VE KISALTMALAR

ark.	Arkadaşları
akt.	Aktaran
bkz.	Bakınız
bs.	Basım
ev.	Çevirmen
Doç.	Doçent
DİA	Diyanet İslam Ansiklopedisi
D- SKY	Düşük Düzey Sağ Kanat Yetkeçiliği
dr.	Doktor
ed.	Editör
haz.	Hazırlayan
ort.	Ortalama
ö.	Ölüm
Öğr.	Öğretim
Prof.	Profesör
s.	Sayfa
SKYÖ	Sağ Kanat Yetkeçiliği Ölçeği
ss.	Sayfa sayısı
Ss	Standart Sapma
TKAÖ	Teistik Kader Algısı Ölçeği
vb.	Ve benzeri
Y-SKY	Yüksek Düzey Sağ Kanat Yetkeçiliği

BÖLÜM I

GİRİŞ

1950'lerde Almanya'da II. Dünya Savaşı sonrası ve sonrasında gelişen sosyal ve siyasal olayların sonucunda Adorno ve arkadaşlarının ortaya koyduğu grup normlarının ve uyma davranışının oluşturduğu psikolojik sürecin sosyal, ekonomik ve politik alanlarda ortaya çıkardığı *otoriter* kişilik tipi; "faşizme yol açan" bir olgu olarak geçmişten günümüze yerel ve evrensel zeminde karşılaştığımız dinamik bir yapıyı oluşturmaktadır. Değişen ve gelişen dünyada otoriter kişilik ile bağlantılı olan ırkçılık, ayrımcılık ve etnosantrik davranışlar ilkel ve tasvip edilmeyen davranışlar olarak değerlendirilmesine karşın, bu tip eğilimlerin örneklerinin geçmişten günümüze üstü kapalı veya aşikâr bir şekilde hala devam ettiğini görmekteyiz. Genel olarak ırkçılık, ayrımcılık, boyun eğme, sert ve katı tutumlar ile öne çıkan otoriter kişiliğin ifade biçimlerine hem yerel hem de evrensel anlamda örnek bulmakta hiç de zorlanmayacağımız kadar sayısız birikime sahibiz. Tarihi olaylar incelendiğinde, uyma davranışı ve otoriter kişiliğin genellikle milliyetçilik, ırkçılık ve dincilik olguları içinde kök saldığı görülmektedir. Örneğin, Avrupa'da yeniden ortaya çıkan ırkçı Neo-Nazi örgütlerinde, Amerika Birleşik Devletlerinde Neo-Con'lar, Siyonist ideolojide otoriter unsurlara sık rastlandığı gibi Hamas, EOKA, FKÖ, PKK ve Türkiye'deki bazı tarikat ve milliyetçi yapılanmalarda otoriter kişilik unsurlarının var olduğu söylenebilir. Ayrıca dünya çapında güncel olarak şahit olduğumuz Arakan, Doğu Türkistan ve Filistin halkının maruz kaldığı ırkçılık, ayrımcılık ve etnosantrik tutumlar da devlet bazında ifade edilen otoriter kişilikle ilgili uç örnekler olarak gösterilebilir. Bununla beraber, etnik kimliği sebebiyle çeşitli zorbalıklara maruz kalanlar, başörtülü olduğu için bir zamanlar üniversitelerde çeşitli engellemelerle karşılaşanlar, cinsel tercihi nedeniyle karakolda dayak yiyenler de otoriter kişilik eksenli ayrımcılığın ve ırkçılığın mağdur örneklerini teşkil etmektedir.

Diğer yandan, İslam tarihine bakıldığında, Emevi hükümlerinin otoritesini halka benimsetme amacıyla katı, sert, dogmatik ve baskıcı tutumların bir aracı olarak

kullanılan kader inancı incelendiğinde, otoriteryen kişilik ve kader algısı arasında anlamlı bir ilişkinin olabileceği dikkat çekmektedir. Bu anlamda geçmişten günümüze toplumda otoriteryen kişiliğin etkin olarak rol oynadığı bu tip olaylarla karşılaşması kaçınılmaz olan bireylerin buna bağlı olarak çeşitli düşünce örüntüleri ve tutumlar geliştirdiğini görmekteyiz. Buna ek olarak, dini algılama ve yaşama stilleri, bireysel ve sosyo-kültürel etkenlerle beraber mensuplarının diğerlerine olan tutumlarında yönlendirici bir işleve sahip olduğu açıkça bilinmektedir (Vergote, 1999). Buradan hareketle, özellikle belirli sosyal ve siyasi etkinin sonucunda ortaya çıkan otoriteryen tavırlar ile dini ve sosyal etkinin şekillendirdiği kader algısı birbiriyle daima etkileşim halinde bulunarak bireyin yaşantısında düşünce, davranış ve kişiliğini doğrudan etkileyen kilit noktayı oluşturduğu söylenebilir. Bu amaçla bu araştırma kader algısı ve otoriteryen kişilik olgusunun birlikte ele alınarak değerlendirilmesi üzerine kurulmuştur.

1.1. Problem İfadesi

Araştırmanın problemi Kader Algısı ile Otoriteryen Kişilik arasındaki ilişkidir. Araştırmanın problem cümlesi “Katılımcıların kader algısı ile otoriteryen kişilik düzeyleri arasında nasıl bir ilişki vardır?” şeklindedir.

1.2. Araştırmanın Konusu

Tarih, sosyoloji, psikoloji, sosyal psikoloji, antropoloji gibi birçok disiplin genelde insan ve kültürünü, özelde de bireysel ve toplumsal davranışların dinamiklerini anlamaya ve açıklamaya çalışır. Bu bağlamda insan duygu, düşünce ve davranışlarının dini boyutunu inceleyen Din Psikolojisi alanı da önemli bir işleve sahiptir.

Bu disiplinler çerçevesinde yapılan araştırmalardan insanın duygu, düşünce ve davranışlarının oluşumunda çeşitli biyolojik, psikolojik, toplumsal, kültürel ve tarihsel dinamiklerin etkili olduğu anlaşılmaktadır. Bu geniş dinamikler zinciri içerisinde büyüyen her birey, hayata dair kendine has çeşitli tutumlar geliştirir; evreni, dünyayı ve dünyadaki olayları bu tutumlar üzerinden yorumlar ve anlamlandırır. Bu bireysel

tutumlar zamanla paradigmalara ve diğer insanlarla paylaşılan inanç ve ideolojilere dönüşür.

İnsanların hayata ve olaylara karşı tutumlarını merak edip incelediğimizde birtakım genel sınıflandırmalar yapmak mümkündür. Örneğin bazı insanlar değişimi sevmez, değişimden ve değişimin sebep olduğu belirsizliklerden rahatsız olurlar, bu yüzden güvende hissettikleri mekân ve alışkanlıklardan vazgeçemezler; mevcudu korumaya çalışır, sınırlamayı severler. Sosyal bilimlerde bu tutum genellikle tutuculuk veya muhafazakârlık olarak tanımlanır. Öte taraftan bazı insanlar ise değişimi sever, değişmekten korkmaz, yeniliklere açık olurlar, yeniliği ve serbestliği fırsat olarak değerlendirirler. Bu tutum ise yenilikçilik veya liberallik olarak bilinir.

Yine bunun gibi bazı insanlar bireysel ahlaki tercihlerimiz de dahil olmak üzere tüm olayların tamamen önceden var olan çeşitli doğa veya doğaüstü nedenlerle belirlendiğine inanır, hayata böyle yaklaşır. Örneğin başlarına gelen iyi olayları şansa bağlarken, kötü olayları da şanssızlık, kader, felek, cin, şeytan gibi tabiatüstü nedenlerle açıklama eğilimi sergileyebilirler. Bazı insanlar da tam aksine insanların davranışlarında özgür olduğuna ve nasıl hareket edeceği konusunda bazı seçeneklere sahip olduğuna inanır, hayata ve olaylara böyle yaklaşır.

Adına “kader” dediğimiz hayata ilişkin bu tutum bireyin hayatı anlamlandırması, olayları algılaması ve davranışlarını düzenlemesinde doğrudan ve dolaylı bir işleve sahip dinamik bir konudur. Yaşamda karşılaştığı olayları sürekli olarak bir anlamlandırma ve gerekçelendirme ihtiyacı duyan birey, bazı durumlarda metafizik atıflara yönelebilmektedir. Bu durum dindar olmayan bireyler için de geçerlidir. Dindar olmayan bireyler genel olarak bu yüklenme ihtiyacını tabiatüstü güçlere dayandırırken, semavi dinlerin mensupları ise bu yüklemeyi kadere yapmaktadır. Dolayısıyla bireyin kadere yüklediği anlam dahilinde ortaya çıkan kader algısı, bireyin hayatına yansımakta ve onun karakteriyle karşılıklı etkileşimde bulunmaktadır. Bireyin yüklenme ihtiyacı bazen toplumsal kalıplar bazen de kendi tecrübeleriyle karşılanabilmektedir. Bireyin kader algısı, kişilik özellikleri, tutumlar, içinde yaşadığı toplumun normları, geleneksel inançlar, sosyo-kültürel çevre, pratik tecrübeler gibi birçok faktör ile etkileşim halindedir.

İnsanların kader konusundaki tutumları bakımından birbirinden farklı oldukları aşikârdır, ancak bu farklı tutumların arkasındaki dinamikler nelerdir? Kader algısının kişilik özellikleriyle nasıl ilişkili olduğu ve bu özellikler tarafından nasıl şekillendirildiği hakkında çok az şey biliyoruz. Avrupa’da totaliter ideolojilerin yükselmesinden sonra II. Dünya savaşıyla birlikte filozoflar ve sosyal bilimciler bu konu üzerine düşünmeye başlamış, kader algısı ve otoriteryen kişilik arasında bir ilişkinin olabileceği tezini ileri sürmüşlerdir.

Örneğin, özgürlük, hümanizm, otoriteryanizm ve totaliteryanizm gibi konularda yaptığı çalışmalarla bilinen Erich Fromm (1941), belirsizlik ve tehdit zamanlarında bireylerin otoriteryen bir kişilik sergileyerek “özgürlükten kaçmaya” çalıştıklarını öne sürmüştür. Benzer şekilde, Adorno ve meslektaşları, *Otoriteryen Kişilik* (1950) adlı eserde kader inancının faşist ideolojiye yatkınlığın altında yatan 9 kişilik unsurundan biri olduğunu iddia etmektedir.

Kader algısı ve otoriteryen kişilik arasındaki ilişkiyi öne süren bu hipotezi test eden araştırma sayısı henüz çok sınırlı olmakla beraber, yakın tarihimizde ortaya çıkan totaliter rejimlerin (Nazi Almanya’sı ve Stalinist Sovyetler Birliği) milyonlarca insanın hayatına mal olan ütöpik sosyal mühendislik yöntemlerini savunmak için yaptıkları uygulamalar bu ilişkiyi dolaylı olarak destekler niteliktedir (Popper, 1957/2013).

Bireyin meydana gelen olayların sebep-sonuç ilişkilerini yorumlamada sahip olduğu algı, gündelik hayattaki ilişkilerini, davranış biçimlerini ve olaylara karşı bakış açısını etkilemektedir. Belirsizlik ve bilinmezlik durumları karşısında, dinlerin inananlarına karşı bir nebze de olsa son sözü söyleyebilmesi (Köktaş, 1993, s. 45; Glock ve Charles, 1998, s. 261-262), bilimin açıklayamadığı birtakım olumsuz olaylara çeşitli izahlar getirebilmesi (Hamilton, 2000, s. 530; Yapıcı, 2003, s. 143); dini, mensupları için daha bağlayıcı ve vazgeçilmez kılmaktadır. Tüm bunlardan hareketle, belirsizliğe karşı tahammülsüz olma düzeyi yüksek olan bireylerin bu durumlar karşısında dini referans ve anlamlandırmalara daha çok ihtiyaç duyabileceği ve böylelikle onlara daha çok yönelebilecekleri söylenebilir. Aslında dinin bu işlevlerinin bireyler tarafından oldukça önemsenmesinin nedeni, bireylerin dünyayı belli bir sistem ve düzen içerisinde algılama istekleri ve kendileri dışında oluşabilecek bilinmezliğe karşı

tahammül edememelerinden kaynaklandığını öne süren Hamilton'ın (Hamilton, 2000, s. 530) bu ortak özellikler ile kader algısı ve otoriter kişilik arasında köprü kurulabilecek bir ilişkiye işaret ettiğini söyleyebiliriz. Belirsizliğe karşı tahammülsüz olan bireylerin, bu durumlar karşısında bir nevi reçete sunan dini referanslara başvurmaları, kader algısı ve belirsizliğe karşı tahammülsüz olma ve otoriteye itaat etme boyutuyla öne çıkan otoriter kişiliği ortak zemine oturtmaktadır.

II. Dünya Savaşı sırası ve sonrasında Sosyal Psikolojide yıkıcı davranış dinamiklerini açıklama amacıyla ortaya çıkan otoriteryen kişilik kavramı katı, dogmatik, itaatkâr, belirsizliğe karşı hoşgörüsüz olma gibi alt boyutlardan oluşmaktadır. Yıkıcı davranış dinamikleriyle bağlantılı olarak sosyal psikolojide ele alınan otoriteryen (yetkeci) kişiliğin boyutlarından olan belirsizliğe karşı tahammülsüz olma ve otoriteye itaat etme boyutu, bireyin özellikle belirsiz durumlarda daha sıklıkla atıfta bulunduğu kader algısı ile ne derece ilişkili olduğu üzerinde düşünülmesi gereken bir konudur. Bununla beraber, Milgram'ın (1963) otoriteye itaat deneyinde görüldüğü üzere, bireylerin olaylar karşısındaki sorumluluğu bir başka güce atfetmesi ve otorite figürlerine itaat etmesi neticesinde göstermiş oldukları yıkıcı davranışlar, kaderi bir otorite figürü olarak benimseyen kişilerde de yıkıcı davranış dinamikleri ile kader algısı arasındaki ilişkiyi akla getirmektedir. Tüm bu bilgiler ışığında çalışmanın konusu otoriteryen kişilik ve kader algısı arasındaki ilişkidir.

1.3. Araştırmanın Amacı ve Önemi

Araştırmanın temel amacı kader algısı ve otoriteryen kişilik arasındaki ilişkiyi incelemektir. Dini literatürde, Tanrı'nın yarattıklarına ilişkin planı, tabiatın ölçüsü ve düzeni gibi anlamlara gelen kavram, psikolojik olarak ele alındığında bireyin tüm anlamlandırma faaliyetleriyle ilişkili bir kavram olarak kabul edilmektedir. Yaşamda karşılaştığı olayları sürekli olarak anlamlandırma ihtiyacı duyan bireyler, belirli yüklemelere başvurmaktadır. Belirli bir dini inanca sahip kimseler bu yüklemeleri inandığı varlık veya tanrısal güçlere yapmaktadır. Genel olarak bireylerin kadere yaptıkları yüklemeler, onların hayatı anlamlandırma noktasında önemli bilgiler vermektedir. Bu bağlamda, otoriter kişilik özellikleri ve düşünce yapısı, bireyin

hayatının her alanında aktif bir şekilde etkileşimde bulunduğu kader inancına yön veren esas unsurlar olarak kabul edilebilir.

Kader algısı psikolojide çok fazla incelenmiş bir konu değildir. Müslüman bireyin hayatı ve kendisi için önemli bir etkiye sahip olan kader kavramının psikolojik zeminde incelenmesi, hem bireylerin durumlarını hem de kavramın geçirmiş olduğu tarihsel süreci anlama bakımından oldukça önemli olacağı söylenebilir. Bununla birlikte, Tanrının güncel hayattaki etkinliğinin rafa kaldırıldığı Deizm inancının giderek yaygınlaştığı toplumda, kader, bireyin Tanrı'ya yüklemeler yapması nedeniyle güncel hayatında aktif bir Tanrı olgusu olması bakımından önem taşımaktadır. Türkiye'de otoriteryanizm konusu ile ilgili yapılan çalışmaların az olması araştırmanın kuramsal açıdan ve otoriteryanizm ile bağlantılı olarak sınırlı ve eksiklikleri olabileceği ihtimali göz önüne alınmalıdır. Tüm bunlara rağmen gün geçtikçe yaşanan olaylarla bağlantılı olarak değişen insan davranışları değerlendirildiğinde bireylerin tahammül seviyesi ve ötekini anlamaya yönelik çabasının gittikçe azaldığı anlaşıldığı için bu araştırmanın bu tür davranış eğilimleri ile ilişkili olabileceği düşünce yapısı ve algı gibi çeşitli değişkenleri tespit etme amacıyla literatüre katkı sunabileceği düşünülmektedir. Araştırma "katı, dogmatik, itaatkâr ve hoşgörmez" özellikleri içinde barındıran otoriteryen kişilik ve davranış biçiminin teistik kader algısı ile arasında ne tür bir ilişki olduğunu, bu iki değişkenin birbirini nasıl etkilediğini açığa çıkarmayı ve böylece bu değişkenlerin arasındaki ilişkileri anlamada bazı bulgulara ulaşarak ileride konuyla ilgilenecek olan araştırmacılar için yol göstermeyi hedeflemektedir.

1.4. Araştırma Hipotezleri

Araştırmanın temel varsayımı kader algısı ile otoriteryen kişilik arasında anlamlı bir ilişki olduğuna dayanmaktadır. Araştırmanın temel hipotezi "Kadercı tutuma eğilimli bireylerin otoriteryen kişilik düzeyleri daha yüksektir" şeklindedir. Araştırmanın alt hipotezleri ise aşağıda verilmiştir.

Kader Algısı ile İlgili Hipotezler

- H₁ Kadınlar erkeklerden daha fazla kadercidir.
- H₂ Kaderci tutum yaş ilerledikçe artar.
- H₃ Bekar bireylerde kaderci tutum evli bireylerden daha düşüktür.
- H₄ Eğitim düzeyi yükseldikçe, kadercilik tutumu azalır.
- H₅ Kaderci tutum sosyo-ekonomik durum ile ters orantılıdır. Sosyo-ekonomik düzey yükseldikçe kaderci tutum zayıflar.
- H₆ Kaderci tutum en yüksek düzeyde hafızlarda, en düşük düzeyde akademisyenlerde görülmektedir.
- H₇ Dindarlık düzeyi ile teistik kader algısı arasında pozitif yönde anlamlı bir ilişki vardır.

Otoriteryen Kişilik (Yetkecilik) ile İlgili Hipotezler

- H₈ Erkekler kadınlardan daha çok otoriteryen (yetkeci) kişilik özelliklerine sahiptir.
- H₉ Eğitim düzeyi yükseldikçe otoriteryen kişilik düzeyi azalmaktadır.
- H₁₀ Yaş ilerledikçe otoriteryen kişilik düzeyi yükselmektedir.
- H₁₁ Sosyo-ekonomik düzey yükseldikçe otoriteryen kişilik azalmaktadır.
- H₁₂ Otoriteryen kişilik puanı en düşük olan grup akademisyenlerdir.
- H₁₃ Otoriteryen kişilik puanı en yüksek olan grup öğrenciler ve hafızlardır.
- H₁₄ Dindarlık düzeyi ile otoriteryen kişilik arasında pozitif yönde anlamlı ilişki vardır.

Kader Algısı-Otoriteryen Kişilik (Yetkecilik) İlişkisi İle İlgili Hipotezler

- H₁₅ Kaderci bireylerin otoriteryen kişilik düzeyleri daha yüksektir.
- H₁₆ Özgür iradeci bireylerin otoriteryen kişilik düzeyleri daha düşüktür.
- H₁₇ Dindarlık düzeyi hem kaderci tutum hem de otoriteryen kişilik ile pozitif yönde anlamlı bir ilişkiye sahiptir.

BÖLÜM II

LİTERATÜR TARAMASI

2.1. Kader Algısı

2.1.1. Kader Kavramı

Kader meselesi taşıdığı ve temsil ettiği anlamlar itibariyle insanlık tarihinde gerek dini, felsefi cenah tarafından gerekse bireysel olarak insanların ilgi odağı olmuş; üzerinde yorum ve düşüncelerin daima yapıldığı, merak uyandırıcı ve tartışmalı bir konu olma özelliğini günümüze kadar sürdürmüştür.

İslam dininin temel esaslarından kabul edilen kader, Asr-ı saadetten sonra gelişen birtakım olayların sonucunda ortaya çıkan bir problem olarak gündeme gelmiş ve ilahi sıfatlarla bağlantılı teolojik bir mesele olarak değerlendirilmiştir. Modern dönemde ise kader kavramının odak noktası insanın özgürlüğü ile olan ilişkisi çerçevesinde konumlanmaktadır. Bu bağlamda kaderle bağlantılı olarak günümüzde çeşitli özgün anlayışlar ortaya çıkmıştır (Mavil, 2016, s. 408).

Kader meselesi toplumların her dönemde farklı açılardan ilgi odağı olması sebebiyle hem kelime hem de ıstılah anlamı olarak geniş bir yelpazeye sahiptir. Kader konusuna dair aynı alanda dahi birbirinden farklı birçok görüşün yer alması onun doğru anlaşılması konusunda titiz bir araştırma ve anlama gücüne olan ihtiyacı gözler önüne sermektedir. Bu amaçla ilk olarak kelime ve ıstılah anlamlarının incelenmesi kader konusunun daha iyi anlaşılabilmesi açısından uygun olacaktır.

Kökü Arapçadan gelen kader kavramı en temel anlamıyla alinyazısı ve yazgı demektir (Parlatır, 1998, s. 1148). Arapça (كَدَرَ) ‘kadera’ kelimesi her şeyin ulaşacağı son nokta anlamına gelmektedir (Cevheri, 1990, s. 1320; Fariş, 1979, s. 421; Firuzabadi, 2005, s. 591; Murtaza, 1973, s. 560). Fiil kökünün kullanıldığı bablara göre çeşitli anlamlar barındıran kader kavramı, bir şeyin ölçüsü, miktarı, bir şeyi başka bir şeyle ölçmek, kıyaslamak, hüküm, gücü yetmek, iki şeyin birbirine uygun olması (İbn

Manzur, 1119, s: 3545), bir şeyin değerini belirlemek, düşünmek, tasarlamak (Güneş, 2011, s. 930), bir şeyin sınırı, planlamak, ölçü ile yapmak, bir şeyin kıymetini bilmek, rızıkı daraltmak (Yavuz, 2001, s. 58), “her bir mahluku kendine ait özelliklerine göre tayin ve tespit etmek” (Sabuni, 1995, s. 155) gibi anlamlara gelmektedir. Ayrıca kader, bir şeyin kendisi için belirlenmiş yer ve zamanı anlamını da ihtiva etmektedir (el-Halebi, 1996, s. 276-277). Tef'il babında kullanıldığında kudret vermek manasına gelen kader kavramı (İsfahani,2010, s. 1182), “*kaddera*” olarak kaza, hüküm ve bir şeyin ulaşabileceği son nokta anlamlarına gelmektedir (İbn-i Manzur, 2003, s. 745).

Kader kelimesi Türkçe sözlükte “genellikle kaçınılmaz kötü talih, yazgı ve talihi kabullenmek ve kadere boyun eğmek” anlamlarına gelmektedir (Parlatır, 1998, s. 1148). Buna göre, kavram dilimizde daha çok kaçınılmaz olarak görülen ve değiştirilmesi pek mümkün olmayan, dolayısıyla mecburi bir kabullenme ile bağdaştırılmıştır.

Kader kavramı İngilizcede destiny, fate ve predestination kelimeleriyle ifade edilebilmektedir. Destiny kelimesi, insanların basitçe alinyazısı olarak adlandırdığı, olayları kontrol ettiğine inanılan güç olarak tanımlanmaktadır. Bu genel olarak, kişinin doğum zamanı, yeri ve tarihinden etkilenen kişinin manevi iradesi ve gelecekle ilgilidir. Fate, olayları önceden belirlediğine inanılan güç veya ilke demektir. Predestination (öngörü) ise, meydana gelen her şeyin önce Tanrı tarafından karar verildiği ve insanların bunu değiştiremeyeceği teorisidir (Crowther, 1995). Bu durum önceden belirlenmiş olan şeylerin değiştirilemeyeceği ve önlenemeyeceği anlamına gelmektedir. Diğer bir görüşe göre ise, eğer insanın kaderi bir tanrı tarafından kararlaştırılırsa, onunla bir ilişki kurmak mümkündür; kurban, ibadet ve itaat etmek kötü bir kaderi önlemek veya iyi bir kaderi oluşturmak gibi düşünülebilir. Diğer bir deyişle, kaderin kişisel belirleyicisine olan inanç dini davranış üretirken, kişisel olmayan bir kadere inanç bunu yapmaz. Ancak belirtilen bu iki tutumun da tek ve aynı dinde, hatta tek ve aynı kişide birlikte ortaya çıkması gerçeği, durumu karmakarışık hale getirmektedir (Ringgren, 1967, s. 8).

2.1.2. Dinlerde Kader

2.1.2.1. Yahudilikte Kader İnancı

Kader konusu özellikle dini bir hüviyete sahip olan inançlarda olduğu gibi Yahudi inancında da oldukça tartışılan bir meseledir. Genel olarak insan iradesi ve cebr ekseninde sürdürülen tartışmalar Yahudilikte çeşitli görüşlerin ortaya atılmasına sebep olmuştur. İnsan iradesi ve cebr iki zıt ucu oluşturmakla birlikte, bu iki uç arasında dengeyi kurmaya çalışan orta yollu görüşler de çıkmıştır (Bağcı, 2009, s. 17; Kahraman, 1965, s. 142; Tümer ve Küçük, 1993, s. 210).

Yahudilikte kader inancı ilk olarak Philo tarafından sistemleştirilen Hz. Musa'nın ortaya koyduğu beş temel iman esasından biri olarak kabul edilmektedir (Runia, 2001, s. 92-93). Daha sonradan Musa b. Meymun tarafından on üç madde olarak belirlenen iman esaslarında "Allah, insanların tüm eylem ve düşüncelerini bilir." prensibi olarak yer almıştır (Tümer ve Küçük, 2002, s. 252).

Yahudi kutsal kitabında insanın seçimi ve Tanrı'nın kudreti konusundaki açıklamalar oldukça vurgulanmaktadır (Wolfson, 2001, s. 71). Evren ile sürekli etkileşim halinde olan Tanrı alemi yönetmekte ve alemde meydana gelen her şey Tanrının sonsuz kudreti ve iradesi sayesinde meydana gelmektedir (Bkz. Tevrat, *Tekvîn* 17/1; 18/14; 24/3: 14-15, 20; *Çıkış* 20/2-7: s.73; *Levililer* 11/44; 18/1-5: 109-117; *Mezmurlar*, 148/5-6: 627). Eski Ahitte yer alan "Rabbin adına övgüler sunsunlar, çünkü O buyruk verince, var oldular; bozulmayacak bir kural koyarak, onları sonsuza dek yerlerine oturttu." (Kutsal Kitap, *Mezmurlar*, CXLVIII/5-6.) açıklaması kader inancının nasıl bir mahiyette olduğuna işaret etmektedir.

Bazı Yahudi mezhepleri, insanlar için iyi veya kötünün daha doğmadan önce belirlenmiş olduğu, yıldızlara yazılan kaderin değiştirilemez olduğu ve serbest iradenin olmadığı anlayışını kabul etmektedir. Yahudilerin "seçilmiş millet" anlayışları da bu bağlamda değerlendirilebilir (Daşbadem, 2008, s. 37).

Bununla birlikte, insan iradesi de önemli bir konumda yer almaktadır. Tevrat'ta geçen bazı ifadeler irade hürriyetini vurgulamaktadır (Bkz. Kutsal Kitap, *Yasanın Tekrarı*, XXX/5-6.). Yahudi din adamı Akiba ben Joseph de Allah'ın mutlak gücünü ve her

şeyi bilmiş olmasını kabul etmekle beraber insan için irade, özgürlük ve seçimlerinin olduğunu savunmaktadır (Wallace, 1987, s. 423). Bu görüş İslam düşüncesindeki uç noktaları bağdaştırmaya ve orta bir yol izlemeye çalışan Ehli Sünnet görüşüne benzetilebilir.

Yahudi mezheplerinin var olan kader algıları tıpkı İslam mezheplerindeki gibi kabaca üçlü olarak tasnif edilebilir. Buna göre, bir uçta Allah'ın insanların fiillerine müdahale etmediği ve insanların kendi kaderlerini kendilerinin belirlediğine inanan Sadukiler hür irade ve sorumluluğu vurgularken, diğer uçta yer alan insanın kaderini tamamen Allah'ın iradesine dayandıran ve insan hürriyetine hiçbir şekilde kapı aralamayan Esseniler yer almaktadır. Bu iki görüşün ortasında ise daha uzlaşmacı bir karaktere sahip olan Ferisiler, meydana gelen her şey için Allah'ın mutlak irade ve kudretini kabul ederken, ölümden sonraki ceza ve mükafat da insanın eylemlerine göre verileceği için ilahi adalet bakımından hür irade ve sorumluluk kavramlarını da kabul etmektedir (Bağcı, 2009, s. 19; Kutluay, 1965, s. 162; Tümer ve Küçük, 2002, s. 233-236).

2.1.2.2. Hristiyanlıkta Kader İnancı

Kader konusu ele alındığı tüm alanlarda olduğu gibi Hristiyan düşüncede de üzerinde çeşitli yorumlamaların yapıldığı tartışmalı bir zeminde yer almaktadır. Özellikle Hristiyanlığın en önde gelen isimlerinden biri olan Pavlus'a göre, ilahi bir girişim ve lütuf sonucunda ortaya çıkan kader anlayışında insanın kurtuluşu kendi çabalarıyla mümkün değildir (Dewey, 2005, s. 3203). Pavlus ve Augustine'e göre Tanrı her şeyi önceden tespit ve tayin etmiştir. Augustine'e göre kişinin kurtulup kurtulmayacağına Tanrı önceden karar vermiştir. Kişinin bunu değiştirmesi mümkün değildir (Bağcı, 2009, s. 23-24; Gündüz, 2002, s. 93).

Hristiyanlıkta kader ile ilgili birtakım düşünceler asli günah ekseninde yorumlanmıştır. Kutsal metinlerde de yer alan Hz. Adem'in işlediği asli günaha cebri bir özellik veren anlayışlar olduğu gibi bu günahı şahsi iradeye dayandıran görüşler de çıkmıştır. Hippolu Augustinus, dünyada meydana gelen iyi ve kötü işleri Tanrı'ya değil de insan iradesine bağlamanın doğru olduğunu Adem anlatısını esas alarak savunmaktadır (Atkinson, 2017, s. 72). İnsanın irade özgürlüğünü savunan bir diğer

isim olan Pelagius'a göre birey asli günaha rağmen iyi ve kötü eylemlerde bulunabilir. Dolayısıyla insanın kurtuluşu ve Tanrı'nın affetmesi insan eylemlerine göre belirlenmektedir (Ferguson, 1956, s. 159-185; Rees, 1991, s. 38-51). Augustine'in asli günah ve kader hakkındaki görüşleri ise bu düşüncenin tam karşısında yer almaktadır. Bu düşünceye göre, asli günah insanların doğru davranışlarda bulunamamasına sebep olmaktadır. İnsan için kurtuluş ancak Tanrı'nın lütfu sayesinde mümkündür ve bu da ezelde belirlenmiştir. Dünyada yapılan iyi davranışlar ve ezelde kurtuluş için seçilme durumu arasında herhangi bir bağ bulunmamaktadır. Diğer taraftan, seçilenlerin dışında kalan insanlar ise olduğu gibi bırakılmıştır. Özetle, Augustine önceden Tanrı tarafından belirlenmiş, herhangi bir şekilde değiştirilmesi mümkün olmayan kendi kaderinde hiçbir rolü bulunmayan insanın mekanikleştiği tek yönlü bir kader anlayışını benimsemektedir (Palladino 2003, s. 649; Wallace, 2005, s. 3203).

Orta çağda kilise ve iktidarın çıkarları için güçlü bir araç olarak kullanılan kader inancı, doğal olarak katı ve cebri bir özelliğe sahipti. Bireyin sisteme karşı gelmesini engellemek için sürekli olarak sabır ve uysallığın öneminin vurgulanması ve iktidar otoritesinin Tanrı otoritesiyle bütünleştirilmesi, feodal sistem ve ruhban sınıfı için hayati bir önem taşımaktaydı (Agibalova ve Donskoy, 2017, s. 94).

Hristiyanlıkta, İslam ve Yahudi inancında olduğu gibi kader konusunda çok çeşitli görüşler ortaya atılmıştır. Diğer inançlarda olduğu gibi bu inançta da belli bir yorum ortaya atan grupların kendi içerisinde dahi oldukça farklı düşünceleri barındırdığı bir kenarda tutulursa, kabaca bir tasnif yapılabilir. Katolik mezhebi ilahi iradeyi merkeze alırken içerisindeki Cizvitler ise insan sorumluluğuna önem vermişlerdir. Bir uçta insan için hür iradeyi benimseyen Nasturiler yer almaktayken diğer uçta cebri anlayışı esas alan Yakubiler bulunmaktadır (Bağcı, 2009, s. 26). İrade hürriyeti düşüncesine uzak olan Protestanlık, ilahi takdire Katolik mezhebinden daha fazla önem vermektedir. Protestan mezhebinden olan Jonathan Edwards, insan özgürlüğünü tamamen reddetmese de irade hürriyetini reddetmiştir (Stein, 1987, par. 17). Fakat son zamanlarda Protestanlık Mezhebi insan iradesine önem vermeye başlamıştır. Kader anlayışı Tanrı iradesi ve insan iradesi ile ilişkilendirilerek ele alınmıştır (Madrigal, 2006, s. 40-41).

Hristiyanlıktaki kader anlayışları değerlendirildiğinde, konu hakkında tek bir düşünceye varmanın mümkün olmadığı bir kez daha anlaşılmaktadır. Diğer inançlarla karşılaştırıldığında burada da benzer problemlerin tartışıldığı görülmektedir. Hristiyanlıkta kader anlayışları, Adem'in işlediği asli günahın insanların fiillerine etkisi ve seçilmişlik inancı bağlamında ortaya atılan düşüncelere odaklanmaktadır (Tarakçı, 2010, s. 96). Genel olarak dini inançlarda ortaya atılan kader anlayışlarında insan davranışlarının sorumluluğu ve ilahi irade probleminin öne çıkması, konunun ahiret hayatı açısından ceza ve mükafat durumları ile irtibatlandırılması olarak düşünülebilir.

2.1.2.3. İslam'da Kader

İslam terminolojisinde en genel kapsamıyla Allah'ın takdir etmesi ve hükmetmesi anlamına gelen kader kavramı (İbn Manzur, 1119, s. 3545), itikadi ekollerin perspektiflerinden değerlendirildiğinde farklı terminolojik anlamlar taşımaktadır. Maturidi'ye göre kader, "Allah'ın ezeli ilmine ve iradesine uygun olarak her şeyi vakti geldiğinde bilip belirlemesi" olarak kabul edilmektedir (Maturidi, 1981, s. 392; Yavuz, 2001, s. 58-63). Ona göre kaza, Allah'ın her şeyi kendine has yaratması ve yaratılışına uygun konumda bulunmasını sağlamasıdır (Maturidi, 2003, s. 486). Sabuni'nin tanımına göre ise kader, her bir varlığın kendine ait vasfıyla -iyilik, kötülük, fayda, zarar, ona ait zaman ve mekan unsuru, müfakat ve ceza dahil olmak üzere- belirlenmesi / tayin ve tespit edilmesidir (es-Sabuni, 1969, s. 135). Maturidi'ye göre belirleme bir yaratma değil, yaratmanın nasıllığının tayinidir (Maturidi, 1981, s. 392).

Eş'arilere göre kader, Allah'ın varlıkları vakti gelince ezeli ilmine uygun olarak, murad ettiği belirli bir şekle ve özel bir ölçüye göre yaratmasıdır (Bacuri, 2002, s. 188-189; Eş'ari, 2010, s. 142; Eş'ari, 2019, s. 46). Kaza ise Allah'ın varlıkları mahiyetlerine göre ezelde irade etmesi anlamına gelmektedir.

Buna göre, her iki ekolün de kaza ve kader kavramlarını farklı olarak ele aldıkları açıkça görülebilmektedir. Eş'arilere göre kader kavramı Allah'ın fiili sıfatlarından yaratması ile ele alınırken, Maturidilere göre bu kavram Allah'ın ilim sıfatıyla ilişkilendirilmektedir. Diğer yandan, kaza kavramı ise Eş'arilere göre irade sıfatıyla, Maturidilere göre ise yaratma sıfatıyla açıklanmaktadır (Bacuri, 2002, s. 188-189).

Özetle, Maturidiyye ve Eş'ariyye ekollerinin kader ve kaza kavramlarına farklı anlamlar yükledikleri görülmektedir. Şöyle ki, Eş'ariyye, Maturidiyye'nin kader kavramına yüklediği anlamı kaza kavramına yüklerken, Maturidiyye'nin kaza kavramına yüklediği anlamı da kader kavramı için benimsemiştir (Öztürk, 2003, s. 125). Bu durum insan fiilleri ve hürriyeti ile Allah'ın kudreti konusunda iki ekolün de farklı görüşler öne sürmelerinde etkili olmuştur.

Kaza ve kader kelimeleri sözlük anlamlarıyla değerlendirildiğinde, kader kelimesinin kaza kelimesine nispetle daha geniş bir anlamı barındırdığı anlaşılmaktadır. Diğer bir deyişle, kader kelimesi, Allah'ın gelecekte olan şeyleri bilmesini ve kesin bir yaratmanın kast edilmediği takdir anlamını ifade ederken, kaza kelimesinde kesin bir belirlenmeden bahsedilebilmektedir. Özellikle Eş'ariyye'nin insan fiillerinin Allah'ın ezeli ilminde belirlenmediğini, fiiller meydana gelirken bunun belirlenmiş olduğunu vurgulamak için kaza kelimesini kullandığı görülmektedir (Aydın, 1998, s. 14).

Ragıp el İsfahani'ye göre kader kavramıyla bağlantılı olarak kullanılan kudret kavramı insanı nitelendirdiği durumlarda kullanıldığında “insanın bir eylemi yapmaya imkan bulması, güç yetirmesi” anlamına gelmektedir. Kavram Allah'a nispet edildiği durumda Allah'ın gücünü ve O'nun hiçbir şeyde aciz olmamasını ifade etmektedir. Allah dışındaki varlıkların mutlak anlamda bir kudrete sahip olmadıkları açıkça bilinmektedir. İsfahani'ye göre Allah'ın mahlukata olan tasarruflarına “takdirullah” denilmektedir. Bu kavramı ikili bir tasnifle açıklar. Birinci tasnif, Allah'ın yarattıklarına kudret vermesi, ikincisi ise bu varlıkların ilahi hikmete uygun olarak kendine ait vasıflara ulaşabilecek potansiyel ile yaratılmalarıdır. Buna örnek olarak, bir hurma çekirdeğinin ilk anda hurma ağacı olarak yaratılmayıp zaman içerisinde uygun şartlarla büyüdüğünde hurma ağacı olabileceği verilebilir. Aynı zamanda bir elma çekirdeğinin hurma ağacı değil de ancak elma ağacı olacak olması da burada örnek olarak gösterilebilir (İsfahani, 1846, s. 403; İsfahani, 2010, s. 1181-1183).

Genel olarak, İslam dünyasında Allah'ın ilim ve irade sıfatlarıyla bağlantılı olarak her şeyi belirli bir ölçü çerçevesinde planlamasını ifade eden bir nevi ilahi kanun olarak ele alınan kader inancına dair kültürel, siyasi ve toplumsal olayların tesiriyle beraber çeşitli yorumlamalar ortaya çıkmıştır. İnsan iradesi ve Allah'ın gücü bu konudaki odak noktayı oluşturmaktadır.

2.1.2.3.1. İslam Mezheplerinde Kader

İslam mezhepleri açısından insan iradesi ve Allah'ın kudreti bağlamında değerlendirildiğinde kader anlayışı birkaç farklı görüş etrafında toplanmaktadır. Bu noktada, insanın iradesini toptan yok sayan ve tüm olayları dolayısıyla tüm sorumlulukları da Allah'a atfeden uç görüş Cebriyye olarak adlandırılmaktadır. Cebriyye'nin tam zıddı olarak diğer uçta ise fiillerin tek sorumlusunu kendine özel kudret ve irade sahibi olan ve kendi eylemlerinin bizzat yaratıcısı olan kulun kendisi olarak kabul eden ve Allah'ın iradesinin hiçbir türlü kulun yaptıklarıyla bir bağlantısı olmadığını savunan Kaderiyye bulunmaktadır.

2.1.2.3.1.1. Cebriyye

Sözlük anlamı olarak “bozuk olan bir şeyi düzeltmek ve bir şeyi zorla yaptırmak” gibi anlamlara gelen cebr kelimesi sonuna ek alarak zorlayıcı bir gücün hakimiyetini benimseyen gruplar için kullanılmıştır. Üzerinde tüm kelimciler tam mutabakat sağlamamış olsa da genel olarak “insanların kendilerine has bir iradeye sahip olmadığını, zihni ve ameli bütün fiillerinin ilahi gücün zorlayıcı tesiriyle meydana geldiğini savunanlar” şeklinde tanımlanabilmektedir (Fettah, 1993, s. 205-208).

“Allah her şeyin yaratıcısıdır” (Kur'an-ı Kerim 39: 62) ayeti insanların eylemleri dahil olmak üzere kainattaki her şeyin yaratıcısının Allah olduğunu bildirmektedir. Bu noktada Cebriyye, ayette geçen her şeyin yaratıcısının Allah olmasından yola çıkarak insana hiçbir sorumluluk yüklemeyen ve tüm sorumluluğu Allah'a atfeden bir anlayışa sahiptir (Aydın, 1998, s. 39-40; Kılavuz, 1987, s. 102-103; Topaloğlu, 1981, s. 285; Yeprem, 1997, s. 197).

İnsanın ilahi bir kudretin zorlaması sonucu yaptığı eylemlerde hiçbir seçme hakkının bulunmadığını savunan cebr akidesinin bir kolu olan Cebriye-i Halisa'ya göre kul yaptığı işlerde rüzgârın önünde savrulan bir yaprak gibidir. Yaprığın yönünü kendisi değil rüzgâr belirlemektedir. Allah geleceği bildiği için meydana gelecek olayları kendi iradesine göre tespit etmiştir. İnsanın yaptığı fiiller tıpkı yukarı fırlatılan taş gibidir. Yukarı fırlatılan taş düşmeye mecbur olduğu gibi insan da yaptıklarını o şekilde yapmaya mahkumdur. Kul ibadeti ve günahı elinde olmaksızın işler. Cebriyye-

i Mutavassita kolu ise kulda fiillerin üzerinde bir etkisi olmayan bir kudret kabul etmektedir (Şehristani, 1975, s. 185).

Bu durumda önceden belirli olan ve belli bir zorunluluk ile başa gelecek olan olaylar değiştirilemez ve çaresi de bulunamaz. Bu görüş ne olursa olsun her durumda başa gelecek olana koşulsuz teslim olmayı empoze etmekle beraber eylem gücünü yok etmeye kadar götürmektedir (Karaca, 2006, s. 480).

2.1.2.3.1.2. Mutezile

Tüm sorumluluğu Allah'a dayandıran Cebri görüşe karşı olarak Mutezile, şer ve zulmü Allah'a isnat etmeyi caiz görmemiştir. Bundan dolayı hür iradeye sahip olan kulu kendi hayr ve şer fiillerinin yaratıcısı olarak kabul ederek bir yandan ahiretteki ödül ve cezanın işlenen fiillerin sahibi olarak kula verilmesini ilahi adalet prensibi gereği makul bir çerçevede izah ederken diğer yandan insana sınırsız bir irade atfederek ilahi kaderi inkar eden bir yorum öne sürmüştür (Erce, 1968, s. 9; Şehristani, 2015, s. 45-46; Yeprem, 1997, s. 192-221).

Mutezile, kötü ve çirkin şeyleri irade etmek ve yaratmak kötü olduğu için Allah'a kötülük izafe edilemeyeceği düşüncesinden hareketle kötü fiillerin yaratıcısının Allah olamayacağına dair yorumu benimsemiştir (Kılavuz, 1987: 114-115). Diğer bir deyişle, zulmü yaratanın zalim olarak adlandırılacağından hareketle, özgür iradesiyle kötü fiillerde bulunan insanın bu fiilleri kendisinin yaratması gerektiğini savunur. Aksi durumda, insanın özgür iradesi ortadan kalkıp cibr altına girmekte ve bu durum da ilahi adalet düşüncesine ve insanın yaptıklarından sorumlu tutulma prensibine ters düşmektedir (Mavil, 2016, s. 409-410).

Genel olarak kader konusunda bu görüşe sahip bireyler yaşadıkları olayları kendi çabaları ekseninde değerlendirme eğilimine sahip oldukları için bireysel çabaya önem vermektedirler.

2.1.2.3.1.3. Ehli Sünnet

Kader konusunda Mutezile ve Cebriye arasında te'lifçi bir görüş ortaya koyan Ehli Sünnet, kulların fiillerini "kesb" teorisiyle izah etmektedir. Buna göre kulların fiillerini Allah yaratmakla beraber kula bir talep salahiyeti de vermektedir. Böylelikle kul ihtiyari bir "kesb" 'e sahip olduğu için sorumluluk onun üzerinedir. Tercih hakkına ve seçme hürriyetine sahip olan insan kudreti ile halik değil kasibtir/ kazananıdır (Erce: 1968, s. 10-11-13).

Mutezile'nin kötü fiilleri Allah'ın yaratmaması gerekliliğinden yola çıkarak öne sürdüğü görüşüne karşılık Ehli Sünnete göre, Allah'ın kötü şeyleri yaratmasında gizli hikmetlerin bulunduğu ve bu hikmetleri kulların değişen algılarının kolaylıkla kavrayamamasının da doğal bir durum olduğu, dolayısıyla bu hikmetler kolaylıkla kavranmasa da meydana gelen iyi ve kötü her şeyin bireysel ve toplumsal açıdan birçok faydalara sahip olabileceği bilinmelidir. Bundan yola çıkarak iyi ve kötüyü yaratan Allah'ın kötü işlere rızası olmadığı ve bir şeyin kötü olması durumunun insan algısına göre izafi bir durum olarak değerlendirilmesi gerektiği düşüncesi benimsenmelidir (Kılavuz, 1987, s. 114-115; Tunç: 1987, s. 7).

Ehli Sünnet anlayışına göre, insan eylemlerinin yine insanların istek ve iradelerine göre yaratılması, kaderin herhangi bir zorlayıcı gücüne değil, insanın kendi hürriyetine dayandırılmaktadır. Bu sebeple, kaderde insan fiilleri açısından herhangi bir zorlayıcılık bulunmamaktadır (Aydın, 1998, s. 51-58; Topaloğlu, 1981, s. 111; Tunç, 1987, s. 6-7). Bu bağlamda Kur'an'da bu görüşü destekleyen birçok ayet örnek olarak gösterilmektedir. Ayetlerde, kişinin eylemlerinin yine kendisine dayandırılması, dini olarak iyi ve kötü amellerin iradeye bağlı olduğu, cennete ve cehenneme gitme durumunun yine kişilerin amellerine bağlı olarak gerçekleşeceği ve Allah'ın zulmetmeyeceği konuları zikredilmektedir. Özetle, ehli sünnet kader konusunda insanın iradesi ve Allah'ın yaratmasını tek ölçüt olarak katı bir tutumla esas almak yerine bu iki uç arasında köprü işlevi gören bir kader anlayışı benimsemektedir.

Kader konusunda ehli sünnet alimlerin üzerinde durduğu bir diğer önemli husus da Allah'ın ilim sıfatından hareketle, olan ve olacak her şeyi bilmesidir. Allah'ın bilmesi,

bilgisine göre takdir ve tayin etmesi ve zamanı geldiğinde de insanın cüz'î iradesi doğrultusunda yaratması durumu herhangi bir tesir barındırmaz (Tunç, 1987, s. 7). Bu durumda “ilim maluma tabidir” (Said Nursi, 1993, s. 466) cümlesi genel görüş olarak benimsenmektedir. Bu anlayışa göre, var olan durumun bilinmesi fiil üzerinde herhangi bir değişime neden olmaz. İnsanın yapacağı eylemlerin Allah tarafından bilinmesi demek, insanın üzerinde herhangi bir zorlamaya etki etmez, çünkü Allah öyle bildiği için değil, insan öyle yapacağı için Allah bilmektedir. Ayrıca, önce ve sonralık gibi durumların zaman kavramına göre insanı algı yanılmasına götürebilme ihtimali insan için söz konusudur. Böyle bir durum Allah için olası değildir (Yavuz, 2001, s. 63; Yılmaz, 2011, s. 26).

2.1.2.3.2. İslam Tarihi Sürecinde Kader Algıları

İslam'ın ana metinlerinde (Kuran ve Hadis) kader konusuyla ilgili kesin ifadeler bulunmamaktadır. Hz. Peygamber'in zamanında kader konusunun bir inanç problemi olarak gündeme geldiği pek söylenemez. Uludağ'a göre, kaderden ilk kez bahseden kişi olarak Tehzib-ut Tehzib adlı eserde geçen Hristiyan iken sonradan Müslüman olan Sevsen adındaki kişi, görüşlerini Mabed el Cüheni'ye öğrettikten sonra tekrar Hristiyan olmuştur. Sonrasında Gaylan ed-Dımeşkî ile görüş alışverişinde bulunan Mabed el Cüheni Kaderiyye mezhebinin kurucularındandır. Kadere inanmayan bu mezhebin müntesipleri kaderi (kaderci) olarak isimlendirilmiştir. Sahabe döneminin son zamanlarına gelen bu mezhebin görüşleri hızla yayılmış ve sahabeler kaderi mezhebinin mensuplarını tasvip etmemiş ve bunlara selam vermenin caiz olmadığını dile getirmişlerdir. Buna ek olarak “Kaderiyye bu ümmetin Mecusileridir” (es-Sicistani, 1992, s. IV/357 hadis no: 4691; İbn Hanbel, 1992, s. 86 hadis no:5584) rivayetini kullanmışlardır (Uludağ, 1969, s. 146).

Kaderiyye mezhebine göre insanın eylemleri önceden yazılı değildir. İnsan fiilleri insan tarafından meydana gelir. Kendi fiillerinin yaratıcısı olan insan için eylemlerinde herhangi bir zorlama bulunmaz. Bu mezhebe tepki olarak doğan Cebriyye ise bu fikrin tam zıt konumunda yer almaktadır. Cebriyye'ye göre kaderinin mahkumu olan insan için irade ve hürriyet bulunmamaktadır (Uludağ, 1969, s. 146-147).

İradeyi yok sayan cebir anlayışını Cahiliye Dönemi ve Asr-ı Saadet Araplarında da görmek mümkündür (Ali, 1970, s. 121-122; Watt, 1981, s. 108-109; Watt, 1986, s. 31-32,35; Watt, 1988, s. 52-58). Putperest Araplarda insanın hiçbir türlü kontrol altına alamayacağı, önceden belirlenmiş ve önüne geçilemez kötü yazgı, kader düşüncesi yaygındı. Arapların bulunduğu çevresel koşullar dikkate alındığında, çöl hayatının getirdiği birtakım zorluklar karşısında önlenemeyen endişe ve korkuyu giderici bir sığınak olarak kadercilik anlayışını benimsedikleri görülmektedir (Fazlurrahman, 2002, s. 16). Diğer bir deyişle, bu dönemde cebri kader anlayışının benimsenmesindeki temel husus, bu anlayışın çöl hayatındaki bedeviler için sorumluluğu ortadan kaldırarak davranışlarda serbestlik sunmasındaki cazibe olarak değerlendirilebilir.

Bununla birlikte, İslam tarihinde, Emevi iktidarının kabulüne katkı sağlamak amacıyla dini bir argüman olarak kullanılan kader inancı, otoritenin sorgulanmasını engelleyen, dolayısıyla toplumun irade gücünü yok sayan bir mahiyete sahipti (Şahin, 2011, s. 47).

Emevi iktidarında oluşan kader anlayışı, halkın yönetimi benimsemesi ve devlete itaat etmesi amacıyla şekillenen bir hüviyete sahip olması bakımından günümüzde dini boyutundan ziyade o dönemdeki siyasi boyutu tartışılmaktadır (Çelik, 2015, s. 41). Zorla ele geçirilen iktidarı halk nezdinde meşrulaştırmak ve yapılan haksızlıklar karşısında kitlelerin muhalefetini önlemek amacıyla kader anlayışlarını bir amaç olarak kullanmaları bu anlayışın tarihsel ve siyasi bağlam göz önüne alınarak değerlendirilmesi gerekliliğini ortaya koymaktadır (Cengiz, 2001, s. 123-124).

Bu tarihi süreçte, Kaderiyye ve Cebriyye mezheplerinden sonra, bu iki mezhebin birtakım esaslarını alarak Mutezile mezhebi ortaya çıkmıştır. Kurucuları Vasıl b. Ata ve Amr b. Ubeyd olan bu mezhep İslam'da kelam ilmini kuran mezhep olarak kabul edilmektedir. İslam tefekkür tarihi açısından önemli bir değere sahiptir. Bu mezhebin inanç esasları temelde beş ana ilke üzerinde kurulmuştur. Bunlar: El menzile beynel menziletayn, tevhid, el va'd vel vaid, emri bil ma'ruf ven-nehyi anil münker ve adalet prensibidir. Adalet ilkesi, Mutezile'nin kader görüşlerini dayandırdığı ilkedir (Çağatay ve Çubukçu, 1985, s. 108-112). Buna göre, kulun yapmadığı bir şeyden dolayı hesaba çekilmesi Allah'ın adaletine uygun olmayacağı için, insanın kendi yaptığı fiillerinin yaratıcısı olması gerekmektedir.

Emevilerin sert politikalarının çıkarları doğrultusunda benimsediği bu cebri kader anlayışına göre şekillenen siyasi ideoloji (Eagleton, 1996, s.17) karşısında yer alan Mutezili anlayış ise iradeye önem vermekteydi. İslam tarihinde Emevi döneminde başlayan ve Abbasiler ile devam eden kader anlayışı çerçevesinde irade ve hürriyet bağlamında birbirinden çok farklı görüşler barındıran bu iki zıt anlayış da kendilerini çok fazla destekleyen taraftarlar bulmuştur.

Daha sonraki tarihi süreçte, kader hakkındaki bu yorumlamalara karşı çıkan Ehli Sünnet anlayışı kendi görüşlerini oluşturmuştur. Diğer mezheplerden farklı olarak kader konusunda orta bir yol takip eden Ehli Sünnet, insan için kesb, seçme hakkı, cüz'i irade kavramları; Allah için ise ilim ve külli irade kavramları çerçevesinde şekillenen kader yorumlamaları ortaya koymuştur (Kılavuz, 1998, s. 104).

2.1.2.3.3. İlahi Metinlerde/ Kuran Ayetlerinde Kader Algısı

Kader inancının şekillenmesinde ilahi kitapların dili de etkili olmuştur. Anlam itibariyle her görüşün kendi tarafına çekebileceği manaları barındıran ayetler, kader hakkında farklı yorumlamaların oluşmasına etki etmiştir. Kur'an'da insanın özgürlüğünden bahseden ayetler (Kur'an-ı Kerim 29: 6; Kur'an-ı Kerim 2: 286; Kur'an-ı Kerim 17: 13- 15; Kur'an-ı Kerim 31: 12; Kur'an-ı Kerim 27: 40-92; Kur'an-ı Kerim 10: 108) olduğu gibi insanın tam olarak özgür olmadığını bildiren ayetler (Kur'an-ı Kerim 3: 165-167; Kur'an-ı Kerim 11: 34; Kur'an-ı Kerim 10: 100; Kur'an-ı Kerim 81: 29) bulmak da mümkündür. Bu noktada ilahi metinler farklı cenahlar tarafından yorumlanmaya müsait bir zemin teşkil etmektedir. Sonuç olarak, Kur'an'da kader konusunda tek ve net bir hüküm bulunmamaktadır (Abdulhamid, 1994, s. 269). Bu durum, ilahi kitabın kader hakkında yorumlamaya açık bir kapı bırakması olarak da düşünülebilir.

Kur'an'da kaderle ilişkilendirilebilecek Adetullah ve Sünnetullah yasalarından bahsedilmektedir. Adetullah olarak adlandırılan fiziksel ve biyolojik yasalar Allah tarafından değiştirilebilir ve askıya alınabilir özelliindedir (Kur'an-ı Kerim 25: 45; Kur'an-ı Kerim 28: 71-72; Kur'an-ı Kerim 42:33). Kur'an'da buna örnek olarak Hz. İbrahim peygamber ve karısıyla ilgili olan ayetler gösterilebilir. Hz. İbrahim'in ateşe

atıldığı esnada Allah; “*Ey ateş, İbrâhîm’e karşı serin ve selâmet ol*” (Kur’an-ı Kerim 21: 69) emriyle ateşin yakma özelliğini gidererek İbrahim peygamberin kurtulmasını sağlamıştır. Diğer bir örnek olarak, gençliğinde kısır olan hanımı Sare’ye menapoz döneminden sonra İshak adında evlat verilmesi gösterilebilir (Hûd, 11/71-72; Zâriyât, 51/29). Diğer yandan, Kur’an’da Sünnetullah ile ilgili olarak bu toplumsal yasaların değiştirilmediğinden bahsedilmektedir (Kur’an-ı Kerim 33:62; Kur’an-ı Kerim 48: 23).

Kur’an-ı Kerim’de kader konusunda farklı bir inanca sahip olan Mecusilerden de bahsedilmektedir (Kur’an-ı Kerim 22:17). Düalist bir inanca sahip olan Mecusiler, iyilik ve kötülükleri iki farklı ilaha dayandırmaktadırlar. Dolayısıyla onlara göre hayır olarak nitelendirdikleri şeyleri ilahları olan Hürmüz (Ahura Mazda) yaratırken, şer olanları ise Ehrimen (Angra Mainyu) adındaki ilah yaratmaktadır. Hürmüz’ün şerlerin yaratılmasına rızası yoktur (Bilmen, 1972: 240-241; Kahraman, 1965, s. 68-72; Maturidi, 1981, s. 172-176;).

Bazı Mecusiler, kötülük problemini, kaderin efendisi ve zamanın kaynağı olarak kabul edilen ilahi varlık olan Zürvan ile bağlantı kurarak açıklamaya çalışmışlardır. Buna göre, iyi ve kötünün dağıtıcısı olan Hürmüz ve Ehrimen, ezeli ve ebedi bir güç olarak her şeyi var eden zamanın (Zürvan) yarattığı iki kardeş olduğu ileri sürülmüştür. Zürvanizm olarak isimlendirilen bu akım geleneksel Mecusi düalizmi öncesi etkili olmuştur (Gündüz, 2003, s. 282).

Diğer taraftan, hadislere de konu olan Mecusiler, kaderi yalanlayanların isimlendirilmesi için kullanılmıştır. Farklı rivayetlerde geçen ve sıhhat durumuna göre zayıf, hasen ve sahih kabul edilen hadislerde genel olarak kadere inanmayanların bu ümmetin Mecusileri olduklarından bahsedilmektedir. Söz konusu olan “Her ümmetin bir Mecûsîsi vardır. Bu ümmetin Mecûsîsi ise kaderi yalanlayanlardır. Öldüklerinde cenazelerine katılmayın, hastalandıklarında onları ziyaret etmeyin” hadisi İbn Hanbel’in Müsned eserinde yer almakla beraber farklı metin ve farklı ravilerle birlikte başka hadis kaynaklarında da bulunmaktadır (İbn Hanbel, 1992, s. 125 Hadis no:6077). Tarihi arka plan göz önüne alındığında Hicri 2. asrın başlarından itibaren İslam tarihinde siyasi ve itikadi olarak ortaya çıkan pek çok akımın, kendisini desteklemek ve muhaliflerini kötülemek amacıyla hadis uydurmacılığına

başvurdukları gözden kaçırılmamalıdır (Emin, 1997, s. 214). Dolayısıyla İslam alimleri genel olarak, imanın artıp eksilmesi ve kader gibi sonradan ortaya çıkan itikadi meseleler ve itikadi fırkalardan bahseden rivayetlere temkinli yaklaşmışlardır (Kandemir, 1991, s. 169-171).

Kur'an'da İslam öncesi Arap toplumunun kader anlayışından söz edilmektedir. “*Dediler ki; dünya hayatımızdan başka hayat yoktur. Ölürüz ve yaşarız. Bizi ancak zaman (dehr) yok eder.*” (Kur'an-ı Kerim 45: 24) ayetinde belirtildiği üzere cahiliye döneminde insanı kontrol eden gücün dehr olduğuna inanılmaktaydı. Yaygın olan dehr anlayışına göre, dünyaya geldiği andan itibaren insanın yaratıcısıyla olan tüm bağı kopmakta ve yaşamdaki her şey başka bir gücün etkisi altına geçmektedir. Bu güç dehr olarak kabul edilmektedir (Izutsu, 2011, s. 157).

2.1.3. Düşünce Tarihinde Kader

Dini, siyasi, felsefi, tarihi ve güncel pek çok alanda farklı perspektiflerden ele alınan kader inancı, insan hayatı için çok boyutlu bir dinamizmi ifade etmektedir. Kader hakkındaki tartışmaları veya yorumlamaları bu alanlardan sadece birine indirgemek onun çok boyutlu yapısına ters düşer. Aynı dini temelde dahi birbirinden çok farklı uçlarda konumlanabilen kader inancı, farklı cenahlardaki yorumlamaları dahil çok zengin bir çeşitliliğe sahiptir. Farklı alanlardaki kader anlayışlarının kader konusuna yapılan bir katkı olarak düşünülmesi, bu konunun daha iyi değerlendirilmesi açısından doğru bir davranış olacaktır.

Kader konusunda birbirinden farklı birçok görüş bulunmakla beraber genel olarak farklı kültürlerde ele alınan problemler birbiriyle benzerlik göstermektedir. İnsan eylemleri hakkında en eski tarihlerden günümüze kadar pek çok fikir üretilmiştir. Doğu ve Batı'da yapılan çalışmaların odak noktası genel olarak insan iradesinin kabulü veya reddi yönünde olmuştur (Şensazlı, 2019, s. 224-225). Bu durum bireylerin kader konusundaki algıları hakkında bir fikir verebilmektedir. Özellikle dini bir akideye sahip bireylerin en çok üzerinde durdukları mesele irade ve zorunluluk problemlerinin anlaşılmasıdır. Dolayısıyla Dinler Tarihçileri bir toplulukta bu iki kavramdan birini buldukları zaman diğerini de araştırmaktadırlar. Kaderle bağlantılı

olarak ele alınan cebir ve irade meseleleri insanlar için en karmaşık problemlerden birini oluşturmaktadır (Abdulhamid, 2011, s. 263).

2.1.3.1. Felsefede Kader

Felsefi alanda kader konusunda çok çeşitli anlayışlar bulunmaktadır. 18. yüzyılda bilimsel olarak determinizm görüşünü ortaya atan ilk isimlerden olan Fransız astronom ve matematikçi Laplace'a göre, kainatta meydana gelen her şeyi en ince ayrıntısına kadar önce ve sonrası dahil tüm detaylarıyla bilen "Laplace cini" olarak adlandırılan bir üstün zeka bulunmaktadır. Dolayısıyla, Laplace'ın meydana gelen her şeyin önceden belirli olduğuna dayalı bir kadercilik inancını benimsediği görülmektedir (Taslaman, 2006, s. 164).

Kader ile bağlatılı olarak, felsefede determinizm, "*zorunsuzluk ve hür irâdeyi kabul etmeyen, fizîkî, rûhî ve ahlâkî bütün olayları birtakım zarûrî sebepler zincirinin zorunlu sonucu olarak gören felsefî bir teoridir.*" (Bolay, 1987, s. 46). Determinizme göre, olayların oluşması bir zorunluluğa bağlıdır. Evrende meydana gelen her şey bir nedensellik zincirine bağlı olarak gerçekleşmekte ve dolayısıyla mutlak nedenlere bağlı olarak gerçekleşen olayların oluşmasında insanın kişisel güç veya iradesinin hiçbir etkisi bulunmamaktadır. Doğanın nedensel yasalara tabi olduğunu savunan bu görüşe göre, her olayın bir nedeni bulunmakta ve evrende hiçbir şey nedensiz olmamaktadır. Ayrıca insanın tarihte derinlemesine bir araştırma sayesinde her şeyin meydana gelmesini sağlayan ve insanın denetimi dışında kalan, etki edemediği temel nedenleri bulabileceği belirtilmektedir (Cevizci, 2002, s. 269-270; Cevizci, 2007, s. 243-244). Diğer bir deyişle, bir nedenin sonucu olarak meydana gelen her olayın nedensellik ilkesine bağlanarak evrensel bir geçerlilik yüklenmesine determinizm denilmektedir (Ajdukiewicz, 1989, s. 106).

Meydana gelen her şeyi zorunlu sebepler zincirine dayandıran deterministler illiyet yasalarını benimsemektedir. Bu felsefi anlayışa sahip kimseler, ilahiyat alanında da insan iradesinin Tanrı tarafından önceden belirlendiğini ve bu sebeple mutlak bir irade özgürlüğü olmayacağı düşüncesini savunmaktadır (Akarsu, 1988, s. 30; Frolov, 1991, s. 40; Karamanoğlu, 2007, s. 58).

İslam düşünce geleneğinde İcabiyye mezhebi/determinizm ile Cebriyye mezhebi aynı mezhepler değildir. Cebriyye mezhebi insan için irade ve hürriyeti yok saymasının yanı sıra külli irade ve kudret kavramlarını Allah'a dayandırmaktadır. Determinizm ise bu noktada asli güç olarak sadece tabiat kanunlarını kabul etmekte, kader ve kaza inancını tabiatın değişmez yasalarının bir parçası olarak benimsemektedir. İslam'da kaza ve kader inancına sığınarak sorumluluktan kaçma durumu kabul edilmez. İslam inancında her işte tedbir alma ve sebeplere dayanma gereği bulunmaktadır (Altıntaş, 2007, s. 59). Bundan dolayı determinizm, ilk dönemden itibaren kelamcılar tarafından eleştirilmiş ve reddedilmiştir (Aydın, 1980, s. 366-368; Bilmen, 1971, s. 300-303; Gölcük, 1997, s. 63-64; Karadeniz, 2013, s. 151; Keskin, 1997, s. 17-19; Yeprem, 1997, s. 133-134; Yılmaz, 1972, s. 30). Felsefenin içerisinde de eleştirilere maruz kalan determinizme karşılık "indeterminizm" düşüncesi doğmuştur. Determinizmin zıddı olan bu kavram "belirlenemezlik" diye de ifade edilebilen, dış dünyada meydana gelen her şeyin bir nedenin sonucu olmadığını, dolayısıyla olay ve durumların bir sebebe bağlanmadan olabileceğini kabul eden felsefi görüş olarak bilinmektedir (Akarsu, 1988, s. 30; Ajdukiewicz, 1989, s. 106; Boutroux, 1998, s. 152; Frolov, 1991, s. 41; Karamanoğlu, 2007, s. 129).

2.1.3.2. Fatalizm/ Kadercilik

Ezeli/ değişmez söz anlamına gelen "Fatum" kelimesinden türeyen fatalizm (Kam, 1985, s. 128), ilahiyat, felsefe, antropoloji, siyaset, psikoloji, sosyoloji gibi disiplinlerde en eski tarihlerden günümüze kadar yoğun ilgiyle ele alınan bir kavramdır.

Fatalizme göre, yaşamda meydana gelen her şey ilahi bir gücün iradesine bağlı olarak gerçekleşmekte ve değiştirilemez olan bu durumda insanın kendi yaşamı üzerinde hiçbir türlü etkisi bulunmamaktadır (Akarsu, 1988, s. 198). Önceden belirlenmiş ve değiştirilemez özelliklere sahip olan bu anlayışa göre kişinin kendisini ilgilendiren olaylarda hiçbir eylem veya tercih hakkı yoktur (Yıldırım, 2004, s. 211). Böyle bir anlayış insanın özgürlük ve sorumluluğunu yok sayarak, kişiyi başa gelen istenmedik olaylar karşısında zorunlu bir kabullenme ve boyun eğmeye itmektedir. Sonuç olarak, istenmedik olayların kabullenilmesi ve meşrulaştırılması için başvurulan ilk çıkış noktası olmaktadır (Macit, 2014, s. 12).

Çabanın hiçbir işlevinin bulunmadığı, önceden çizilmiş olan sınırların dışına çıkmanın mümkün olmadığı bir kabullenmenin dayatıldığı bu anlayış (Marshall, 2003, s. 372; Wu, 2005, s. 1) insanı kendi yaşamının başrolü olmaktan çıkararak makineleştirmekte ve pasif kılmaktadır. Bu bağlamda Fromm, kaderciliği insanın sorumluluğunun belirsizleşerek dış güçlere bağımlı hale gelmesi ve kendine yabancılaşması şeklinde yorumlamaktadır (Fromm, 1996, s. 81).

İnsanların doğal ve doğaüstü güçler karşısındaki çaresizlik duygularını temsil eden bu anlayış ilkçağ Yunan mitolojisinde yaygın olarak görülmektedir (Kasapoğlu, 2008, s. 89). Örneğin, Oedipus efsanesinde anlatıldığı üzere, Oedipus'un tüm çabalara rağmen babasını öldürüp annesiyle evlenmesi kaderin kaçınılmaz ve önlenemez boyutunu göstermektedir (Gurvitch, 1958, s. 10).

Kaçınılmaz olan kaderin evreni yönettiğini savunan Stoacılar göre, evrendeki sistem üzerinde hiçbir etkisi olmayan insan için erdemli yaşamak, itaat etmek ve boyun eğmekle mümkündür (Brun, 2003, s. 63; Zeller, 2001, s. 275; Frolov, 1991, s. 252, Timuçin, 1994, s. 257). Buna göre, insanların Tanrı ya da kader olarak isimlendirilen logosa teslim olmalarıyla birlikte ruhları evrenle uyumlu hale gelecektir (Skirbekk ve Gilje, 1971, s. 129).

İnsanın tüm eylemlerinin Tanrı'nın iradesi sayesinde olduğunu savunan Spinoza'ya göre insanın huzura kavuşması kaderini kabullenmesine bağlıdır (Kök, 1995: 24-25; Spinoza, 2004, s. 127). İnsan için hiçbir şekilde özgürlüğe yer olmayan, her şeyin önceden belirlenmiş olduğu yazgıca bir felsefi anlayışa sahip olan Spinoza, hür olmayı sadece Tanrı'ya atfetmektedir (Arıcan, 2004, s. 89; Aydın, 2004, s. 174; Timuçin, 1994, s. 257).

Gündelik hayattaki boyutlarıyla değerlendirildiğinde sosyal psikolojik bir arka plana sahip olduğu anlaşılan kaderciliğin Türk toplumunda belirli tutum ve davranışlara yansıyan etkileri görülmektedir (Macit, 2014, s. 9). Bu anlayış günümüzde değerlendirildiğinde, Türkiye'deki insanların büyük bir kısmının yaşamına müdahale edemeyeceği ve olayların gidişatına etki etmenin mümkün olmadığı düşüncelerine sahip oldukları görülmektedir. Bu anlamda uluslararası yapılan araştırmada Türkiye'deki deneklerin sadece %28'i hayatın akışını kendi değiştirebileceğine

inanmaktadır. Yaklaşık olarak %50 oranındaki bir grup hayatın akışını değiştirebilmek için yapabileceği çok az şey olduğu düşüncesini benimsemektedir. Bu sonuçlar, kadercilik algısının toplumda yaygın olduğunu göstermektedir (Çarkoğlu ve Kalaycıoğlu, 2009, s. 7).

Sıklıkla kullanılan “Olacağı varmış olmuş”, “Olacak olan olur” deyimleri dilimizdeki kaderci kabullenişlerimizin bir göstergesidir. Kaderci düşüncenin “her şeyin olduğundan, olacağından başka türlü olabileceğini” reddetmeyi gerektiren bir yapısı vardır (Cevizci, 2000, s. 700). Dolayısıyla buna göre insanın çabası ve seçimlerinin olaylar üzerinde en ufak bir etkisi bulunmamaktadır. Sonuca etki edebilen güçler insan dışı ve doğüstü olarak kabul edilir (Wilson, 1955: 71). Bu yönüyle kadercilik anlayışı olayları tamamen dışsal güçlere dayandırarak bireyi kendi hayatından soyutlar ve kendi kaderinin kölesi haline gelen çaresiz karakterlere dönüştürür. Sorumluluğu birey dışındaki etkenlere dayandıran kadercilik anlayışı, istenmedik durumlar karşısında geliştirilen savunma mekanizmalarıyla baş etme ve gerçeği çarpıtma yollarını tercih etme yönünden benzerlik taşımaktadır (Kasapoğlu, 2008, s. 93).

Felsefi zeminde ele alındığında, kader, kadercilik/fatalizm ve determinizm birbirlerinden ayrılmaktadır. Hepsinin kendine özgü tanımlamaları mevcuttur. Buna göre kader, meydana gelen olayları aşkın bir güce dayandırarak açıklamaya çalışan, insan için bilme, anlama ve açıklama ihtiyaçlarını gidermek amacıyla bakış açısı ve yorumlama biçimi sunan bir epistemolojidir. Kadercilik ise, kültürel, tarihi, sosyo ekonomik etkilerin şekillendirdiği katı özellikteki toplumsal paradigmadır (Macit, 2014, s. 12). Felsefede fatalizm ile karıştırılan determinizmde, evrende olup biten her şeyi nedenselliğe bağlama düşüncesi söz konusudur. Determinizmin merkezinde zorunlu bir nedensellik zinciri yer almaktayken fatalizmde kaçınılmaz bir önceden belirlenmişlik inancı hakimdir. Dolayısıyla determinizmde nedenleri bularak sonuçlara etki etmek mümkünken, fatalizmde kaçınılmaz ve değiştirilmez özellikteki anlayış için insan açısından hiçbir etkinin önemi bulunmamaktadır (Gurvitch, 1958, s. 11; Yeprem, 1980, s. 133).

Fatalizm ve İslami kader algısı arasındaki en temel fark insanın tutumlarının değerlendirilmesi noktasında görülmektedir. Fatalizmde kişisel çabanın hiçbir türlü etki edemediği önceden belirlenmişlikten söz edilirken, İslami kader algısında

Allah'ın olacak olanları önceden bilmesi, külli irade, yaratma gibi durumların yanında insan açısından seçme hakkı, cüz'i irade ve sorumluluk yönleri ile dengeli bir anlayış bulunmaktadır (Kasapoğlu, 2008, s. 99).

Kadercilik; zor durumlarla kaçak dövüşme, sorumluluktan kaçarak kendini kandırma, zorunlu bir boyun eğme, boş teselli, gidişatı değiştirmeye yönelik harekete geçmeme ve bunu meşrulaştırma gibi pek çok sonucuyla beraber değerlendirildiğinde insan için kısa süreli ve içi boş bir avuntu, diğer bir deyişle “*pasif hayatın mazereti*” olarak kabul edilebilir (Eaton, 1921, s. 380; Kuşat, 2000, s. 110; Macit, 2014, s. 22).

2.1.4. Güncel Hayatta Kader Algısı

Diğer yandan, güncel hayatta astroloji ve kehanete inanan kişilerin farklı kader anlayışları bulunmaktadır. Astrolojiye göre, kader algısı kişinin doğduğu gün ve burcu ile irtibatlı olarak etkileşim halindedir. Bu anlayışa göre kişinin kaderi burcu tarafından belirlenmektedir. Bu alandaki medyum, astrolog, müneccim gibi kişiler bu düşünce ile hareket ederler (Karadaş, 2009, s. 19; İpekbayrak, 2005, s. 14; Saraç, 2014, s. 33).

Gelecekte haber verme anlamına gelen kehanet İslam dini tarafından yasaklanmıştır. Fakat günümüzde bu işi yapan kimseler ve bunlara inananlar mevcuttur (Çelebi, 1996, s. 40).

Batıl inançlar ile ilgili yapılan bir çalışmada, Türkiye diğer ülkelerle karşılaştırıldığında falcı, üfürükçü ve burçlara inanma konusunda dünya ortalamasının oldukça altında kaldığı görülmektedir (Çarkoğlu ve Kalaycıoğlu, 2009, s. 33-34).

2.1.5. Kader İnancı ve Ruh Sağlığı İlişkisi

Biyolojik, sosyolojik ve psikolojik bir varlık olan insanın davranışları ve ruh sağlığı üzerinde önemli bir etkiye sahip olan dini inançların olumlu ve olumsuz yönleri bulunmaktadır (Kandemir, 2006, s. 72). Din psikolojisi alanında yapılan araştırmalar insanların dini başa çıkma tutumlarının niteliğinin Tanrı tasavvurları ve kader inançlarıyla doğrudan ilişkili olduğunu ileri sürmektedir. Küçük yaşlarda verilen

sevgiye dayalı bir din eğitimi, iyi bir aile yaşantısı ve sosyal çevre, uygun Tanrı tasavvuru ve kader anlayışının gelişmesinde önemli bir etkiye sahiptir. Olumlu bir başa çıkma tutumu da bu durumla bağlantılı olarak gelişmektedir (Topuz, 2003, s. 89).

Belirsizlik, bilinmezlik durumları ve toplumsal, ekonomik, siyasal açıdan yıkıcı olaylar karşısında bireylerin dini atıflara çok daha fazla başvurdukları görülmektedir (Bahadır, 2002, s. 168; Batman, 2008, s. 23; Glock ve Charles, 1998; Hökelekli, 2003, s. 226; Kula, 2005, s. 62; Küçükcan ve Köse, 2000, s. 66-67; Köktaş, 1993; Ekşi, 2001, s. 2; Peker, 2003, s. 79; Spilka, Shaver ve Kirkpatrick, 2001, s. 177-178; Yapıcı, 2003; Yapıcı, 2007, s. 116). Yapılan çalışmalar, yaşamda belirsizlik ve bilinmezlik durumları yanı sıra sosyal, siyasal ve ekonomik açıdan yıkıcı olaylar karşısında belirli inanç kalıpları içinde çeşitli izahlar getirebilmesinin dini mensupları tarafından çok daha vazgeçilmez kıldığını göstermektedir (Glock ve Charles, 1998, s. 261-262; Hamilton, 2000, s. 530; Köktaş, 1993, s. 45; Yapıcı, 2003; s. 143). Hamilton, aslında dinin bu işlevinin bireyler tarafından oldukça benimsenmesinin nedeninin dünyayı belli bir sistem ve düzen içerisinde algılama isteğinden ve kendileri dışında oluşabilecek bilinmezliğe karşı tahammül edemeden kaynaklandığını öne sürmüştür (Hamilton, 2000, s. 530). Buradan hareketle, yaşamda karşılaştığı belli tip bilinmez, negatif olaylar karşısında dini referans ve anlamlandırmalara daha çok rağbet eden bireylerin belirsizliğe karşı tahammülsüz olma düzeylerinin yüksek olduğu söylenebilir. Bu açıklama otoriteren kişiliğin boyutlarından olan belirsizliğe karşı tahammülsüz olma ve dünyayı belli tip düzen içerisinde algılama isteği ile bu tip kaderci eğilim arasında bir bağlantı olabileceği şeklinde yorumlanabilir. Belirsizliğe karşı tahammülsüz olan ve belli tip düzen isteği olan bireylerin, yaşamda karşılaştığı bu tip olaylar karşısında bir nevi reçete sunan dini referanslara aşırı bağlanmaları, kader algısı ile belirsizliğe karşı tahammülsüz olma, otorite olarak benimsenen figürlere itaat etme boyutuyla öne çıkan otoriteren kişiliği ortak zemine oturtmaktadır.

Her şeyi bilen, her şeye gücü yeten ve dilerse insanı tüm dertlerden kurtarabilecek olan bir Allah inancı, kişiye güven, sabır ve ümit duygularını empoze ederek, olumsuz duygulardan uzaklaştırır. Bu inanç kişinin ruh sağlığını olumlu olarak etkilemektedir (Peker, 2000, s. 245). Ayrıca yaşamı boyunca karşılaştığı zorluklar, ihtiyaçlar karşısında yalnız olmadığını bilen inançlı kimseler için tevekkül etmek ve sığınılacak sınırsız bir güce inanmak mutluluk ve teselli sağlamaktadır (Edwin, 1982, s. 136;

Tarhan, 2001, s. 70). Doğaüstü güç ve bir yaratıcı inancına sahip bireylerin stres ve panik durumlarında daha dayanıklı oldukları gözlemlenmektedir (Tarhan, 2001, s. 36).

Üstün güçlere sahip bir yaratıcı inancı ve kader inancına sahip olan kişiler dayanma gücü, kendini adama ve vakur olmak gibi çeşitli açılardan psikofizyolojik avantajlardan daha çok faydalanabilmektedirler. Bu durum yaşamda karşılaşılan stresli ve zor durumlarda bireye koruma gücü sağlamaktadır (Saygılı, 2000, s. 16).

Din sosyolojisinde önemli çalışmalar yapan Durkheim'a göre de, tanrı inancına (ki beraberinde kader inancını getirir) sahip kimseler yaşamda hakikatleri görebilecek ve gerçeklerin ötesine geçebilecek yetkinliğe sahiptir. Bunun yanı sıra bu kimselerin karşılaştığı zorluklar için dayanma, sabretme ve üstesinden gelebilme gücü çok daha yüksek düzeydedir (Armaner, 1980, s. 46).

Doğal afetler karşısında insana mantıklı düşünme ve davranma fırsatı sunan bir kader algısı, ruhsal olarak yatıştırıcı ve rahatlatıcı bir etkiye sahip olduğu açıkça görülmektedir. Bu gibi durumlarda, her şeyi idare eden bir güce dayanarak güven duygusu hisseden birey, elinden gelen sorumluluğu yapma bilincini kazanmıştır. Bu tutum, değiştiremeyeceği durumlar için sığınma ve kontrol duygusunu geliştirmekte ve kaygı düzeyini azaltmaktadır (Tarhan, 2001, s. 73).

Allah inancına sahip olmayan kişiler genel olarak tabiattaki olaylar için yeterli bir açıklama (örneğin kader) bulamaması durumunda çatışma ve gerginlik yaşadığı görülmektedir. Yaşamdaki zor durumlar, afetler, hastalıklar karşısında kendilerini teskin ve telkin edecek belirli bir inanca sahip olmadıklarından dolayı kendilerine uygun bir sığınak bulamayan bu kimselerin ruh sağlığı olumsuz etkilenmektedir (Peker, 2000, s. 245). Aynı zamanda bu gibi durumlar için sabır ve dayanma gücünü arttırıcı bir işleve sahip olan bir yaratıcı tarafından "sınanma" ve kader inancından yoksun olmaları da ruh sağlığını olumsuz etkilerden koruma noktasındaki eksikliğe işaret etmektedir.

Olaylar karşısında benimsenen doğru bir kader algısının bireye sağladığı yararların yanında, yanlış benimsenen bir kader algısının da istenilmeyen durumlara kapı aralayacağı gözden kaçırılmamalıdır. İnsanlar tarafından yanlış olarak algılanan ve

uygulanan dini inançlar ve öğretiler (tanrı tasavvuru, kader vb.) ruh sağlığı üzerinde tehlikeli olabilmektedir. Doğru ve dengeli olarak aktarılmayan dini inançlar, yetişkinlerde ve özellikle çocuklarda yanlış algılara sebep olabildiği gibi bu durum yanlış tutum ve davranışlara götürebilmektedir (Peker, 2000, s. 246).

Örneğin genel olarak zor durumlarda ve felaketlerde bir sığınak işlevi gören kader inancı, yanlış algılandığı zaman kötü sonuçlar doğurabilmektedir. Tüm olumsuzlukları kadere dayandıran ve bunu önleyemeyeceğini düşünen bir kimse olumsuz bir dini başa çıkma örneği sergileyerek sorumluluktan kaçmakta, belli tip negatif tutumlar sergileyebilmekte ve dolayısıyla bu kader algısı, ruh sağlığına büyük zararlar verebilmektedir. Sonuç olarak, doğru bir kader algısına sahip olmak bireyin ruh sağlığı, davranış ve tutumları açısından hayati bir değere sahiptir.

2.1.6. Din Psikolojisinde Kader

Din psikolojisi literatüründe kader, ruh sağlığı ile birlikte dini başa çıkma yöntemi, kontrol odağı ve yükleme teorisiyle bağlantılı bir şekilde incelenen bir kavram olarak ortaya çıkmaktadır. Sosyal psikolojinin öne çıkan konularından biri olan yükleme teorisi güncel olarak din psikolojisinde de dikkat çeken bir konudur. Kader konusunun ağırlıklı olarak, psikoloji, kelam, din sosyolojisi ve din psikolojisi zemininde incelendiği görülmektedir. Bu konuda, Karaca'nın (2006) farklı kader algılarının psikoterapi değerlerini araştırdığı "Kader Algısı- Ruh Sağlığı İlişkisi Üzerine Ampirik bir Araştırma" isimli çalışması örnek olarak verilebilir. Karaca bu çalışmasında Türk toplumunun kader algısını incelerken üçlü bir tasnif yapmıştır. Araştırmanın bulguları, kader algıları ve ruh sağlığının bazı göstergeleri arasında anlamlı ilişkiler ortaya koymaktadır. Buna göre, Ehli Sünnet kader algısının psikoterapik açıdan koruyucu özelliğinin ön planda olduğu tespit edilmiştir.

Kader ve kaygı arasındaki ilişkilerin incelendiği çalışmalara bakılacak olursa, Kandemir (2006)'in "Kader İnançının Psikoterapik Açısından Fonksiyonu" adlı çalışmasından bahsedilebilir. Araştırmanın bulguları, kader algıları ve dindarlık arasında kuvvetli bir ilişki olduğunu göstermektedir. Araştırmada, Ehli Sünnet Kader algısına sahip bireylerin dini inanç, dini davranış ve içsel motivasyon düzeylerinin Mutezile ve Cebriye kader algısına sahip olan bireylerden daha yüksek olduğu tespit

edilmiştir. Ortaya çıkan sonuçlara göre, kader algısı ruh sağlığını olumlu yönde etkilemektedir. Aynı zamanda Ehli Sünnet kader algısına sahip bireylerin diğerlerine göre daha kanaatkâr, gayretli ve ümitli olma gibi özellikler taşıdıkları tespit edilmiştir.

Konu ile ilgili diğer bir çalışma, Kartopu (2012) tarafından yapılan “Kaygının Kader Algıları ile İlişkisi” isimli doktora tezidir. Bu çalışmada, farklı kader algıları ve kaygı düzeyleri arasındaki ilişki din psikolojisi perspektifinde incelenmiştir. Tezde kader algısı yüklenme ihtiyacının bir tezahürü olarak ele alınmıştır.

Bir diğer çalışma, Batman’ın (2008) “Yaşamın Zorluklarıyla Başa Çıkma Kader İnancının Rolü” başlıklı yüksek lisans tezidir. Bu çalışmada Batman, kader inancı ile ilişkili olan anlamları inceleyerek bireyin hayatında dini başa çıkma noktasında kader inancı ile olan etkileşimi ortaya koymaya çalışmıştır. Çalışmada, kader inancının bireye yaşamın zorluklarında başa çıkma noktasında destek sağladığı sonucuna ulaşılmıştır.

Diğer bir çalışma, Kara’nın (2009) yapmış olduğu “Öğrenilmiş Çaresizlik Davranışının Genellenme Derecesi İle Kader İnancı Arasındaki İlişkinin İncelenmesi” isimli doktora tezidir. Bu araştırmada, davranış üzerinde herhangi bir etkisi bulunmayan pasif bir kader algısının öğrenilmiş çaresizlik ile arasında herhangi bir ilişki olup olmadığı araştırılmıştır. Çalışmada, öğrenilmiş çaresizlik ve kader inancı arasında anlamlı bir ilişki bulunmamıştır.

Aydın (2019) tarafından yapılan “Kader İnancının Savunma Mekanizması ve Dini Başa Çıkma Kavramları Açısından Değerlendirilmesi” isimli çalışmada, bireylerin İslami açıdan sahip oldukları kader inancının savunma mekanizması ve dini başa çıkma ile arasındaki ilişki ortaya konmaya çalışılmıştır. Araştırmanın bulguları, yanlış olarak algılanan bir kader inancının bir tür savunma mekanizması ve duygu odaklı başa çıkma stratejisi olarak ortaya çıktığı; doğru bir kader inancının ise problem çözme odaklı başa çıkma stratejisi ve bağımlı olmayan bir dini başa çıkma olarak kullanıldığı tespit edilmiştir.

Kader algısı ile ilgili son dönemde Angın ve Kızılgöçer tarafından yapılan “Obsesif Kompulsif Bozukluk Tanılı Hastalarda Erken Dönem Uyumsuz Şemalar ve Kader

Algısı” isimli çalışmada, nitel araştırma ile OKB hastalarını etkileyen erken dönem uyumsuz şemalar ile kader algısı arasındaki ilişki araştırılmıştır. Araştırmada elde edilen bulgular, bireylerin sahip olduğu erken dönem uyumsuz şemalar ve kader algısı arasında benzer yönlerin olduğunu ortaya koymaktadır. Bu bağlamda, uyumsuz şemalar ve kader algısında çocukluk döneminde yıpratıcı yaşantıların olumsuz yüklemelere neden olabileceği anlaşılmıştır. Sonuç olarak araştırma, OKB’nin kaynağı olan uyumsuz şemaların kader algısını etkileyebilecek dinamiklere sahip olduğunu ortaya koymaktadır.

Yukarıda bahsedilen araştırmalar değerlendirildiğinde, çocukluk döneminde iyi bir aile ortamına sahip olmayan bireylerin doğru olmayan bir kader algısı geliştirebildikleri anlaşılmaktadır. Yine doğru olmayan bir kader algısının bireyde istenmedik belli tip tutumlara sebebiyet verdiği görülmektedir.

Bu sonuçlardan hareketle, kötü çocukluk dönemi yaşantılarıyla bağlantılı olan otoriter kişilik tipi ve negatif tutumlara etki edebilen bir kader algısı arasındaki bağlantı ile benzerlik kurulabilir. Bu çalışmada bağımlı değişken olarak ele alınan otoriteryanizm kavramı, sosyal psikolojide öne çıkan bir kavramdır. Türkiye’de kader algısı ve otoriteryanizm arasındaki ilişki ile ilgili literatürde çalışmaya rastlanmamıştır. Bu anlamda bu çalışmanın bu alandaki boşluğu doldurması ve sonraki çalışmalara öncülük etmesi açısından büyük bir öneme sahip olduğu söylenebilir.

2.2. Otoriteryen Kavramı

Psikolojik, sosyolojik ve siyasal açıdan geniş bir zeminde yer alan bu kavram, faşizmin sosyal psikolojide kökenlerinin incelenmesi sonucunda ortaya çıkmıştır. Bu bağlamda araştırmacılar çeşitli araştırmalar sonucunda Otoriteryen Kişilik kuramı geliştirmişler ve bu konudaki çalışmalarını detaylı olarak “*Otoriteryen Kişilik*” kitabında yayınlamışlardır (Adorno ve diğerleri, 1950).

Kelime anlamı olarak otorite; bir şeyi birine yaptırma, yasaklama, yetke, emir verme, itaat ettirme gücü, siyasi ve idari güç, çalışmalarıyla kendini kabul ettirmiş başarılı kimse gibi anlamlara gelmektedir (TDK, 2021).

Sözlük anlamıyla değerlendirildiğinde, otoriter kelimesi kendi özgürlük ve isteklerini bir kenara bırakarak otoriteye karşı koyu itaatkâr ve başkalarının düşüncelerini önemsemeyen bir kişilik tipi olarak anlaşılmaktadır (Stevenson, 2010, s. 272). Aynı zamanda yetkeci ya da otoriter olarak isimlendirilen kişilik, başkalarının bir koşula bağlı olmadan kendisine boyun eğmesini ve itaat etmesini isteyen kişi olarak tanımlanmaktadır (Bakırcıoğlu, 2012, s. 2467).

Psikolojide otoriter kavramı hem bireysel hem grup olarak ele alınmaktadır. Bireysel anlamda kullanıldığında, başkalarıyla olan iletişimde baskın, kısıtlayıcı davranışlarda bulunan ve yetki sahibi bir karakter anlaşılmaktadır (VandenBos, 2015, s. 11). Kavram grup düzeyinde kullanıldığında ise karar merkezi olarak hiyerarşiyi esas alan ve bireysel özgürlükleri kısıtlayıcı bir yapı olarak anlaşılmaktadır (Matsumoto, 2009). Otoriteryen, otoriteyi olumlayan anlamında, otoritenin nesnesi durumunda olan ve yönetilen demektir. Dolayısıyla otoriteryen deneyim, toplumsal belirlenimin öznesi değil nesnesi olma bakımından bireylerin yaşamlarını kontrol altında tutmaktadır (Slater, 1998, s. 205). Otoriteryen kavramı literatürde, "... kişisel karar verme ve davranış özgürlüğü yerine otoriteye körü körüne itaat eden ya da buna inanan birey" (Kağıtçıbaşı, 1972, s. 9) anlamında kullanılmaktadır.

Otoriteryen kişilik, otoriteye sıkı bir itaat gösterirken, farklı durumlarda da başkalarından kendisine koşulsuz şartsız boyun eğmelerini ister (Bakırcıoğlu, 2012, s. 1599-2467). Böyle bir kişilik; farklı fikirlere karşı hoşgörüsüzlük, otorite ve geleneklere katı bağlılık, kendi grubunu her koşulda savunurken yabancı gruplara karşı ön yargılı olma, kendinden üst statüdekilere koşulsuz itaat ederken kendinden alt konumdakilere tahakküm kurma, belirsizliğe karşı tahammülsüz olma, genel olarak güvensizlik ve insanlara kalıp yargılarla muamele etme gibi özellikleri barındırmaktadır (Budak, 2003).

2.2.1. Kavramın Gelişimi

Otoriteryanizmin kavramsal olarak tanımlanması ve otoriter kişilik eğilimlerinin sistematik olarak incelenmesinde özellikle 1930 ve 1940'ta Avrupa'da etkili olan faşizm ve antisemitizm hareketleri büyük rol oynamıştır (Duckitt, 2009, s. 298). II. Dünya Savaşı sırasında yaşanan olayların etkisiyle ortaya çıkan ön yargı ve ayrımcılık

davranışları, sosyal psikolojide kişilik özellikleri gibi içsel süreçler dikkate alınarak incelenmeye başlanmıştır (Hornsey, 2008, s. 204). İlerleyen süreçte ön yargı ve ayrımcılık davranışlarının açıklanmasında sadece bireysel etkenlerin göz önüne alınması yetersiz gelmiş ve sosyolojik etkenlerin değerlendirilmesi gerektiği anlaşılmıştır (Hogg ve Reid, 2006, s. 9). Bu bağlamda, sosyal psikolojide ön yargı ve bireyin kişiliği arasında ilişki olduğunu öne süren psikodinamik yaklaşımlardan biri, Adorno, Frenkel- Brunswick, Levinson ve Sanford'un (1950) ortaya attığı Otoriteryen Kişilik Kuramı'dır.

Bu çalışmanın temelinde birkaç hipotez üzerine kurulu olduğu belirtilmiştir. Bireyin benimsediği ekonomik, toplumsal ve politik inançlar ile bağlantısı bulunan belli bir zihniyet yapısı mevcuttur ve bu kişilik hakkında bilgi veren bir model oluşturmaktadır. Burada odak noktası faşist birey üzerinde olmuştur. Araştırmanın bulgularından biri, faşist ve antidemokratik propagandaya meyilli olan bireylerin ortak özelliklerinin olduğunu gösterir. Araştırmanın cevaplamaya çalıştığı birtakım sorular şunlardır: Potansiyel faşist birey mevcut ise nasıl biridir? Antidemokratik düşünceyi oluşturan şey nedir? Antidemokratik bir bireyin içsel tetikleyicileri nelerdir? (Adorno, 2003, s. 8-9). Çalışma, Frankfurt Okulu üyelerinin Almanya'dan Amerika'ya gittikleri bir dönemde "*Ön yargı Üstüne Çalışmalar*" adlı bir çalışmaya "*Otoriteryen Kişilik*" başlıklı bir bölümün Adorno tarafından eklenmesi üzerine oluşturulmuştur.

Otoriteryen kişilik üzerine yapılan ilk araştırmanın oldukça politik bir yönelime sahip olduğu söylenebilir. İlk kuramlar, otoriteryen kişiliği özellikle ırka dayalı ön yargıların şekillendirdiği üzerinde durmuştur (Kağıtçıbaşı, 2014, s. 160). Bu kurama göre yetkeci (otoriteryen) kişilik düzeyleri yüksek olan bireyler aynı zamanda Yahudi düşmanlığı gibi etnik ön yargı düzeyleri de yüksektir. Araştırma ırkçılık ve ön yargıyı açıklamayı hedeflerken, kişilik özellikleri ve anti-demokratik fikirler arasındaki bağlantı üzerinde yoğunlaşmıştır. İlk olarak 1940'larda Yahudi karşıtlığını anlama çabası içinde gelişen ve Frankfurt Eleştirel Teori Okulu'ndan etkilenen bu çalışmada "*Otoriteryen Kişilik Sendromu*" denilen kişilik tipinin birbiriyle bağlantılı olan dokuz boyutu üzerinde odaklanılmıştır (Lepage, Begue, Zerhouni, Courset, ve Mermillod, 2019, s. 159). Bunlar;

- (1) Boyun eğme, itaat etme, otoriteye teslimiyet: Kendini ait hissettiği grubun otoritesine sorgusuz sualsiz sıkı sıkıya bağlanmak. Çekingenlik ve girişken olmama gibi özellikleri de içeren bir kişilik özelliği olarak da kabul edilmiştir (Goss, Gilbert ve Allan, 1994, s. 714).
- (2) Tutucu olma: Toplumun gelenek ve normlarına katı bir şekilde bağlılık.
- (3) Saldırganlık: Geleneğe ve toplumsal normlara aykırı davrananlara karşı cezalandırıcı, sert ve katı tutumlar sergilemek.
- (4) Batıl inançlara sahip olma, kalıp yargılı ve ön yargılı olma: İnsanların hayatlarının doğaüstü güçlerin etkileyebileceğine inanmak ve kişilere karşı ön kabullerle yaklaşmak. Otoriteye itaat eden kişilerin peşin hükümlü olması (Gadamer, 1976, s. 105). Ötekine karşı hoşgörüsüz ve ayrımcı tutumlar sergilemek ve olumsuz değerlendirmek (Deaux ve Wrightsmen, 1984, s. 254; Goldstein, 1980, s. 348).
- (5) Etnosantrizm: Irkçılık gibi ayrımcılığın farklı bir görünümüdür. Bireyin aidiyet hissettiği grup, dini inanç ve kültürünü üstün görmesi ve dış olarak algıladığı yabancı grupları ise küçük görmesidir. Dış gruplar hakkında genel olarak negatif tutumlara sahip olmak ve herhangi bir tartışmada dış gruplara farklı isim takma eğilimi göstermek etnosantrik kişinin dikkat çekici özelliklerindedir. Örneğin, dış gruplar için dinsizler, zenciler, komünistler gibi adlandırmalar kullanılabilir (Alkan, 1983, s. 109).
- (6) Yıkıcılık ve belirsizliğe karşı hoşgörüsüzlük: İnsanlığa karşı genel olarak düşmanlık duymak. Belirsiz durumları tehdit olarak algılama ve belirsizlikten hoşlanmamak (Budner, 1962, s. 29-30; Sidanius, 1978, s. 216).
- (7) Duygusal yalıtılmışlık (dışa açık olmama): Yaratıcılık ve öznelliğe açık olmamak. Duyguları rahat şekilde dışa vurmamak.
- (8) Güç ve şiddet eğilimi: İnsanları güçlü ve zayıf olarak sınıflandırmak. Güçlü olan ile özdeşleşerek zayıf olanı ezme çabasına girişmek (Burger, 2006).

- (9) Cinsel konulara karşı normal olmayan durum (aşırı kaygılı olma gibi) olarak belirtilmiştir (Adorno ve diğerleri, 1950, s. 228; Kağıtçıbaşı, 1973, s. 3; Smither, 1993, s. 26).

2.2.2. Otoriteryen Kişiliğin Temeli ve Öne Çıkan Belirgin Özellikleri/Yönleri

Temeli çocukluk yıllarındaki katı ve sert ebeveyn tutumlarına dayanan yetkeci kişilik kuramına göre baskı ve az sevgi ile büyütülmüş çocuklar ileride katı, hoşgörüsüz ve dar bir dünya görüşüyle bağlantılı bir kişiliğe sahip olmaktadır. Psikanalitik teorinin etkisinde kalan Otoriteryen Kişilik kuramcıları (Adorno ve arkadaşları) otoriter eğilimleri bilinçaltı ihtiyaçların, çatışmaların ve savunma mekanizmalarının bir ifadesi olarak değerlendirmektedir (Crider, Kavanaugh, Goethals, ve Solomon, 1993, s. 498). Otoriter kişilik; genel olarak muhafazakâr, geleneksel değerlere ve toplumsal normlara sıkı sıkıya bağlı olan ve bu değerlere uymayanların sert ve katı bir muamele ile cezalandırılması gerektiğini savunan kişilik özelliği olarak tanımlanabilir. Politik ideoloji ile bağlantısı bulunan bu kişilik tipinin bu anlamdaki en dikkat çekici özellikleri, politik görüşlere olan sıkı bağlılığı ve otorite olarak kabul ettiği kişi ve kurumlara tam anlamıyla itaat etmesidir.

Genel olarak dokuz boyutu ile değerlendirilen otoriteryanizmin, Sanford'a göre en belirgin dürtüleri, "saldırganlık, itaat etme, boyun eğme, pasiflik ve homoseksüelliktir" (Sanford, 1956, s. 309). Ön yargılı olma, ırk, milliyet, grup ayrımı yapma eğilimi bu kişilik tipinde ortaya çıkan diğer belirgin özelliklerdendir (Kağıtçıbaşı, 2014, s. 160).

Adorno ve arkadaşları otoriteryen kişilik üzerine yapmış olduğu çalışmalardan belirli sonuçlar elde etmişlerdir. Bunlardan birkaçı şöyle sıralanabilir: 1.) Otoriter kişiliğin zemininde oedipus kompleksi bulunmaktadır. 2.) Genel olarak faşist potansiyellere eğilimli olan kişilerin aileleri ile olan tutumları değerlendirildiğinde, bu kişilerin aile ile kendini özdeşleştirme ve idealleştirme eğilimlerine sahip oldukları görülmüştür. Bu tip bireylerin zihninde var olan aile imajında baba hoşgörüsüz, başarılı, adil ve disiplinli olarak imgelenirken; anne temiz, sağlıklı ve iyi özelliklere sahiptir. 3.) Otoriteryen kişilik zayıf bir egodan kaynaklandığı ileri sürülmüştür. 4.) Bu kişilik tipi düşük-orta sınıf ailelerde yaygın olarak görülmektedir. Bu durumun, ekonomik olarak

beklenti ve statü arasındaki farktan kaynaklandığı öne sürülmüştür (Adorno, 1950, s. 386-388; Kızılcılık, 2018, s. 155).

Otoriter kişilik kuramında temel olarak aile ortamı, çocukluk dönemi, orta sınıf ve yabancılaşma gibi değişkenlerin etkisi vurgulanmaktadır (Göregenli, 2012). Ailedeki baba otoritesi ve anne sevgisinin işlevi, çocuğun eleştirel kapasitesinin gelişebilmesi açısından büyük rol oynamaktadır. Katı ve disiplinli aile ortamının bireyin pasif ve bağımlı olmasında ve özgüven eksikliği yaşamasında negatif anlamda büyük bir etkiye sahip olduğu çeşitli araştırmalarda ileri sürülmüştür (Cüceloğlu, 1994; Geçtan, 1973; Kağıtçıbaşı, 1981; Köknel, 1970; Öztürk, 1969; Şemin, 1964; Uluğtekin, 1984). Modern toplumda eleştirel düşünme kapasitesi gelişmiş olan bireylerden ziyade, otoriteriyen kişiliğe sahip olan bireylerin yer aldığı görülür. Güçlü ve otoriter baba figürüne maruz kalan birey, günümüz dünyasında karşılaştığı otoritelere boyun eğmek durumunda kalmaktadır (Jay, 2001, s. 122). Türkiye'deki aile ortamlarının genel olarak geleneksel tarzda olduğu, çocukların uysallık, boyun eğme saygılı olma, iyi ve güzel davranışlarının ödüllendirilmesi; girişkenliklerinin ve bağımsızlıklarının ise kısıtlanması gibi durumların öne çıktığı görülmektedir (Tezcan, 1993, s. 162). Otoriter özelliklerin yoğun olarak görüldüğü aile ortamında tutuculuk, geleneklere sıkı bağlılık, statü endişesi gibi özelliklerin yaygın olduğu söylenebilir. Bu tip ailedeki sevginin daha çok görev disiplini ile doğru orantılı olduğu görülmektedir. Böyle bir ailede disiplin karşısında boyun eğen bir kişilik görülürken, sevgi temelli ve ayrımcı olmayan bir ailede disiplin karşısında sorumluluğunu bilen özerk bir birey yer almaktadır (Adorno, 1950, s. 387; Gümüş ve Gömleksiz, 1999, s. 47).

Çocuğun ilk kez aile ortamında otorite olarak kabul ettiği babaya karşı duyduğu saygı ve itaat zamanla çevresinde gördüğü diğer güçlere, kişi ve kurumlara ve devlete karşı genellenmektedir (Kağıtçıbaşı, 1981, s. 32). Buna göre erken çocukluk döneminde sevilme, hor görülme gibi ego (benlik) yıpratıcı davranışlara maruz kalan birey kendini hor görme eğilimi geliştirir. Fakat kişinin kendini değersiz hissetmesi çok kaygı verici bir durum olmasından dolayı bu durum ego savunma mekanizmaları tarafından bilinçaltına bastırılır. Kişi psikanalitik ego mekanizmalarından yansıtma (projeksiyon) yoluyla bu hor görme, nefret, saldırganlık duygularını başkasına yöneltir. Genellikle bu duyguların yönlendirildiği gruplar toplum içerisinde dışlanmış grupları oluşturur. Çünkü bunlara karşı gösterilen negatif tutumları toplum da

onaylamaktadır. Aslında birey kendi yıpratılmış benliğini tamir etme amacıyla bu tutumu sergilemektedir (Kağıtçıbaşı, 2014, s. 160).

Sonuç olarak, aile içinde sevgisiz ve katı tutumlara maruz kalan, kendini değersiz ve kötü hisseden birey, ailede görmüş olduğu bu hoş olmayan muameleyi daha sonradan kendi ile bağdaştıramadığı, yabancı olarak nitelendirdiği dış gruplara yansıtmaktadır. Buna göre birey otoritenin baskısı altında gizlediği bastırılmış duygularının acısını aynı şekilde kendinden olmayan gruptan çıkarmaktadır. Böylelikle kendinden üst kademedeki otoriteye göstermiş olduğu itaatın şiddeti kadar kendinden aşağı statüdekilere tahammülsüz ve sert tutumlar sergilemektedir.

Diğer yandan, otoriteryen eğilimlerin ilk olarak aileye dayandırılmasının asıl nedeni, ailedeki çocuğun konumundan kaynaklanmaktadır. Kendi başına yetersiz olan çocuk, ebeveynlerine muhtaç olduğu için boyun eğme davranışı sergilemektedir. Zamanla ebeveynlerin sergilemiş olduğu katı, sert ve disiplinli tavırlar, bireyin boyun eğme davranışı yanında farklı yetkeci eğilimler geliştirmesine neden olmaktadır. Dolayısıyla çocuğun ilk olarak aile ortamında etkileşimde bulunduğu ögenin otoriteryen özellikler göstermesi daha sonradan otoriteryen tavırlar geliştirmesinde etkili olmaktadır. Diğer bir deyişle, otoriteye boyun eğmenin asıl nedeni belli koşullar altında (ekonomik güçsüzlük, sosyal tehdit gibi) bireyin kendini güçsüz hissetmesinden kaynaklanmakta ve bu durum bireyi otoriteye itaate yönlendirmektedir. Tehdit altında otoriter saldırganlık artmaktadır. Korku ve boyun eğme arasında da olumlu bir ilişki bulunmaktadır (Eigenberger, 1998; Fromm, 1941).

Köklerini aile eğitiminden alan otoriter kişiliğin gündelik yaşamda sergilediği davranışlar büyük oranda içinde bulunduğu toplumun normlarına ve otoritenin baskılarına göre şekillenmektedir. Buna göre otoriteryen kişiliğin içinde yetiştiği aile, toplumun beklenti ve istekleri doğrultusunda tutum geliştiren bir kurum olarak kabul edilebilir. Sonuç olarak, otoriteye karşı geliştirilen tutumların zeminini çocukluk yılları oluşturmakta ve zamanla otorite olarak kabul edilen ebeveynlerin yerine farklı güçler geçmektedir. Kendinden üstün kabul ettiği güce sıkı bir itaatle bağlanan bu tip bireyler kendilerinden altta gördüklerine karşı ise anlayışsız ve baskıcı tutumlar sergilemektedir.

2.2.3. Erken Dönem Yaklaşımlar

Otoriter eğilimleri açıklamaya çalışan erken dönem kuramcıları Sigmund Freud, Erich Fromm ve Wilhem Reich'dir.

“*Kitle Psikolojisi*” kitabında, ordu ve dini cemaatler gibi grupları insanların dış zorlayıcılarla katılmak durumunda kaldığı yapay kitleler olarak tanımlayan Freud, bu kitlelerin mensuplarını bir önder etrafında toplayarak saldırganlık eğilimlerini yabancılara yansıtmasını telkin etme işlevinden bahsetmektedir (Freud, 2000, s. 33-41). Buradaki kitle psikolojisi ile otorite olarak kabul edilen kişi ve kurumlara karşı bireyin psikolojik yüklemeleri kastedilmektedir (Oesterreich, 2005, s. 282). Bu durumda, belirsiz şartlar altında kaygı düzeyi yüksek bireyler kendilerini güvende hissetmek amacıyla çocuklarda görüldüğü gibi otorite konumundaki güce sığınmaktadır.

Fromm, “*Özgürlükten Kaçış*” kitabında, demokratik ve totaliter yönetimler karşısındaki insanın durumu, özgürlüğü ve yabancılaşması konularını ele almıştır (Fromm, 1996, s. 16). Birey ve toplumu incelerken psikanalitik kavramlardan yararlanan Fromm, otoriteye karşı takınılan negatif tutumları Freud'un ödipal hınç anlayışı ile birlikte ele alırken (Fromm, 1983, s. 47) bireyin kendindeki gücün eksikliğinden dolayı güç elde edebilmek amacıyla kendi özgürlüğünden vazgeçmesini otoritecilik olarak değerlendirmiştir (Fromm, 1999). Diğer bir deyişle, belirsizlik ve tehdit zamanlarında bireylerin otoriterlik yoluyla “özgürlükten kaçma” peşinde olduklarını öne sürmektedir (Costello, Bowes ve Lilienfeld, 2020, s. 1). Bu durumu da bir tür boyun eğme ve egemenlik olarak değerlendiren Fromm'a göre otoriter kişilik, kendi dışındaki güce itaat eder, aynı zamanda dünyadaki insanları güçlüler ve güçsüzler olarak ikiye ayırır. Kişi kendinden üst kabul ettiği güç ile özdeşleşerek aşağılık duygularından kurtulmayı hedeflerken, diğer yandan kendinden zayıf kabul ettiklerine karşı ezici tutumlar sergileyerek güç bakımından tatmin olmayı ister (Burger, 2006). Öte yandan, değişen ve gelişen toplum bireyden hem bu dinamizme ayak uydurmasını hem de gelenek ile bağını koparmamasını beklemektedir. İki uçta yer alan bu beklenti birey için bir çatışma oluşturmaktadır. Bunun üstesinden gelmeye çalıştıkça genel olarak insani ilişkilerdeki nitelik azalmakta, kendini güvende hissetme amacıyla birey iletişimde olduğu kişilere yabancılaşmaktadır. Tüm bu süreç bireyde

suçluluk duygusuna yol açmaktadır. Bu süreç ilk olarak otoriteriyen kişiliğin temelini teşkil eden aile ortamındaki çocuğun durumunda görülmektedir. Çocuğun, anne ve babasına muhtaç olduğu için itaat etme ve boyun eğme zorunda olduğu ve ailedeki otoritenin isteği dışında kendini geliştirmek için ancak itaatsiz ve isyankâr olmak durumunda kaldığı belirtilmektedir. Bu durum bireyde suçluluk duygusu oluşturmakta ve tekrar güven duygusuna ihtiyaç duyduğunda kişi otorite olarak kabul ettiği güce itaat etmeye ve boyun eğmeye başlamaktadır (Fromm, 1941). Sonuç olarak, yetkeci kişilik, güç sahiplerine karşı sıkı bir itaat ve boyun eğme sergilerken güçsüz olarak kabul ettiklerine ise saldırganlık boyutunda bir hüküm geçirme çabasına girer. Fromm bu sürecin sadece birey için değil belli sosyo-politik koşullarda kitlesel olarak mümkün olabileceğini ileri sürmektedir.

Otoriteriyenizmi erken dönemde inceleyen isimlerden bir diğeri Reich'tir. O, "*Faşizmin Kitle Psikolojisi*" kitabında faşizmin, otoriter toplumlardaki bireylerde görüldüğünü belirtmiştir (Reich, 1970, s. 21). Diğer bir deyişle, ataerkil ve ayrımcı özelliklere sahip bir toplumda var olan ailelerin otoriter özelliklere sahip olduğu ve bu aile ortamından gelen bireylerin de otoriter eğilimleri taşıdığı söylenebilir. Otoriter kişiliğin temeli ailedeki anne baba ilişkilerine dayanmaktadır (Reich, 1984, s. 199-200). Aynı zamanda toplumdaki cinsel baskının bireyi kısıtladığını ve onu ileride başkalarına karşı eziyet etmeye, faşizme ve otoriter eğilimlere ittiğini belirtmektedir (Can, 2010, s. 6; Reich, 1970, s. 16).

2.2.4. Otoriteriyen Kişilik Çalışmasına Yöneltilen Bazı Eleştiriler

Otoriteriyen Kişilik çalışması yayınlanmasından bu yana orijinal çalışmanın geçerliliği hakkında çeşitli eleştiriler öne sürülmüştür. En ciddi eleştiriler örnekleme, ölçek geliştirme süreci, yanıt kabul sorunu ve klinik görüşme süreci üzerinde odaklanmıştır (bkz. Altemeyer, 1981; Brown, 1965; Hyman & Sheatsley, 1954; Martin, 2001), F ölçeğini "politik psikolojide öne çıkan büyük kusurlu eser" olarak tanıtmıştır (Martin, 2001, s. 1).

Otoriteriyen kişilik çalışmasına yapılan eleştirilerden biri kitabın yazarlarından biri olan Sanford tarafından yapılmıştır. O'na göre çalışma bazı yanlışlar içermekte; otoriteriyen kişilik tipini ölçmeyi amaçlayan çalışma bunun yerine potansiyel faşizm

üzerinde odaklanmaktadır. O'na göre, araştırmacılar “ön yarguların niceliksel olarak açıklamasını yapmak amacıyla ölçeği geliştirmişler fakat deneklerle yapılan görüşmelerin klinik kayıtları sonucunda uçlara kaymışlardır” (Sanford, 1956, s. 263-264).

Çalışma, kültürel farklılıkları önemsememesi, otoriteryanizmin temelinin çocukluktaki aile ortamına bağlanması, psikanalitik varsayımların araştırmalarla desteklenmemesi ve F ölçeğinin genel olarak değil de sadece sağ kanat yetkencilini ölçmesi nedeniyle eleştirilmiştir (Gray ve Durrheim, 2006, s. 501; Pettrigrew, 1958, s. 37-38; Plous, 2003, s. 2).

Araştırmaya yapılan yöntemsel eleştirilerden biri, otoriteryen kişilik yapısının ölçümünde kullanılan ölçeğin düzenlenmesi ile ilgilidir. Bu kişilik tipinin ölçümünde kullanılan itemlerin keyfi olarak belirsiz ve tek yönlü olması, deneklere yöneltilen bazı soruların yapı bakımından net olarak istenilen cevapları karşılayamayacak nitelikte olması ve dolayısıyla bu durumun verilen cevapları etkileyebilecek olması gibi konular tartışılmıştır. Bulguları anlamının güçlüğü üzerinde durularak genelleme yapılamayacağı ve deneklere yüksek ve düşük puan aldıklarının önceden bildirilmiş olmasının veri toplama tarzını etkileyebilecek olması eleştirilmiştir (Kağıtçıbaşı, 1973, s. 3-4; Peabody, 1961, s. 1).

Kavramın işlevsel tanımının yapılamaması da çalışmaya yöneltilen eleştirilerin bir kısmını oluşturmaktadır. Sosyal psikolojide hiçbir kavram, kişilik ve tutum boyutları ele alınarak otoriteryanizm kadar kritik edilmemesine rağmen otoriteryanizm kavramı başlangıç çalışmasındaki bazı eksiklikler yüzünden diğer çalışmaları etkilediği ve hala bazı belirsizliklerden kurtulmaması nedeniyle eleştirilmektedir (Rigby, 1987, s. 825). Otoriteryen kişilik çalışmasında, bu kişilik sendromunun kökenleri hakkındaki hipotez ve bu tip kişiliğin tutumları hakkında bazı bilgiler verilirken otoriteryen kavramına dair net bir tanım bulunmamaktadır. Dolayısıyla bu konudaki çalışma, otoriteryen davranış ve atıfları belirlemek için doğru bir yol haritası oluşturamadığı gerekçesiyle eleştirilmektedir (Smither, 1993, s. 24). Konuya ilişkin olarak diğer bir eleştiri de Krischt ve Dillehay (1967) tarafından yapılmıştır. Onlara göre, kavram göreceli değişkenlerle açıklanmıştır. Araştırmacılar tarafından farklı algılanan kavram, ortak

bir öze sahip olmaması ve değişik düzlemlerde varsayılan bağlantıları tatmin edici sonuçlara ulaştırmaması sebebiyle eleştirilmiştir (Krischt ve Dillehay, 1967, s. 131).

Bir diğer eleştiri, otoriteryanizm kavramını Freud'un psikanalitik kuramına dayandıran Adorno ve arkadaşlarını eleştiren Altemeyer tarafından yapılmıştır. O, bu kavramı psikanalitik kuram yerine sosyal öğrenme kuramı ile değerlendirmiş ve F ölçeğinde yer alan dokuz boyutun yönlemsel olarak yüksek geçerliliğe sahip olmaması ve görgül araştırmaların çok az desteklediği (Augostinos, Walker ve Donaghue, 2014: 240); belirli bir kültürel grubu ele alması, kişilik özelliklerini tam olarak ölçmemesi nedeniyle eleştirmiş ve "Sağ Kanat Yetkeçiliği Ölçeği" geliştirmiştir. Ayrıca bu ölçeğin kişilerin yetkeci olup olmadığını F Ölçeğinden daha iyi ayırt edebildiğini iddia etmiştir (Rattazzi, Bobbio ve Canova, 2007, s. 1230-1231).

Bu eleştirilere rağmen, F ölçeği yayımlandığı günden bu yana sayısız ülkede yüzlerce çalışmada kullanılmıştır. Genel olarak, Adorno ve diğerlerinin (1950) araştırmasının temel bulguları desteklenmektedir. Bu destek, F ölçeğinin ırksal ön yargı, politik-ekonomik muhafazakârlık ve aşırı milliyetçi vatanseverlik ölçüleriyle ilişkilendirilmesi gerektiği varsayımına dayanmaktadır. Bu korelasyonlar, F ölçeğinin "muhafazakâr ve milliyetçi ideolojiye temel bir eğilim ve genelleştirilmiş etnik merkezilik ve dış gruplara ve azınlıklara yönelik ön yargı" içeren temel bir kişilik boyutunu ölçtüğü gerçeğinin doğrulanması olarak düşünülür (Duckitt, 1991, s. 176).

2.3. Sağ Kanat Yetkeçiliği

Robert Altemeyer (1981, 1988) Adorno ve arkadaşlarının öne sürdüğü yetkeçilik kuramından etkilenmekle birlikte, kuram ile ilgili birtakım eleştiriler öne sürerek "Sağ Kanat Yetkeçiliği Ölçeği" geliştirmiştir. Adorno ve arkadaşlarını Freudçu bakış açısından çok fazla etkilendikleri sebebiyle eleştiren Altemeyer, geliştirdiği Sağ Kanat Yetkeçiliği kavramını sosyal öğrenmelere dayandırmıştır. Aynı zamanda Sağ Kanat Yetkeçiliği'nin bireylerin yetkeçilik düzeylerini F ölçeğinden daha iyi ölçtüğünü öne sürmüştür (Rottazzi, Bobbio ve Canova, 2007).

Altemeyer'a (1996) göre, Sağ Kanat Yetkeçiliği, bireyin yaşamda otorite olarak kabul ettiği güçlere karşı göstermiş olduğu psikolojik bir boyun eğmedir. Adorno ve arkadaşlarının öne sürdüğü yetkeci kişilik dokuz boyuttan oluşurken Altemeyer'ın Sağ Kanat Yetkeçiliği birbiriyle ilişkili üç tutum ögesinden oluşmaktadır. Bunlar: yetkeci boyun eğme, yetkeci saldırganlık ve geleneksellik boyutlarıdır.

Yetkeci boyun eğicilik, bireyin toplumda meşru kabul edilen otoriteye karşı yüksek düzeyde boyun eğmesidir.

Yetkeci saldırganlık, bireyin kendinden olmayan, yabancı kişi ve gruplara karşı genel olarak saldırganlık tutumlarıdır. Bu kötü muamele yetke tarafından da onaylanan bir nitelik taşımaktadır.

Geleneksellik, toplumsal normlara ve geleneklere sıkı sıkıya bağlı olmaktır (Altemeyer, 1996:7).

Sağ Kanat Yetkeçiliğinin üç boyutu bireyin toplumsal grup ile arasındaki duygusal bağlılığını göstermektedir. (Duckitt, 1993).

2.3.1. Sağ Kanat Yetkeçiliği'nin Öne Çıkan Özellikleri

Sağ Kanat Yetkeçiliği'nin yetkeci boyun eğme boyutundan yüksek puan alan bireyler, otorite olarak kabul ettikleri güçlere karşı hiçbir özendirici etken olmasına ihtiyaç duymadan sıkı bir şekilde boyun eğme eğilimi göstermektedir. Eleştirel düşünmeden yoksun olan bu bireyler genel anlamda yetkenin (otoritenin) eleştirmesine şiddetle karşı çıkmakta ve yetkenin görüşlerini haklı veya haksız ayrımı yapmadan doğru kabul etmektedirler. Yetkenin eleştirilmesini bölücü ve yıkıcı faaliyet olarak kabul edip rahat bir yaşamın yetkenin kararlarını sorgulamadan kabul etmekle mümkün olabileceğine inanmaktadırlar (Altemeyer, 1996, s. 22).

Yetkeci saldırganlık boyutunda ise, bireyler yabancı veya azınlık olarak nitelendirdikleri kişi ve gruplara karşı saldırganlık eğilimi göstermektedir. Saldırganlık gösterilen kişi ve gruplar toplum tarafından da kötü muameleyi hak eden kategoride yer almaktadır (Altemeyer, 1996, s. 11). Aynı zamanda bu bireyler çocuk

eğitiminde fiziksel ceza (Altemeyer, 1996, s. 10) ve ağır suçlular için ölüm cezası gibi uygulamaları uygun görmektedir (Altemeyer, 1996, s. 23).

Geleneksellik boyutuna göre, sağ kanat yetkeçiliği yüksek olan bireyler herhangi bir dini inanca sahip olmaları fark etmeksizin muhafazakâr olma eğilimindedir. Dini olarak ibadet ve inanç konularında reform hareketlerine karşı çıkmaktadırlar (Altemeyer, 1996, s.11). Gelenek ve göreneklere sıkı sıkıya bağlı olan bu tip bireyler, geleneksel tarzda aile yapısını benimsemekte ve kadının kocasına itaat etmesi gerektiğine inanmaktadırlar. Diğer yandan eşcinsellere karşı aşırı kin ve düşmanca bir tavır benimsemektedirler (Altemeyer; 1996, s. 27).

2.4. Otoriteryanizm İle İlgili Yapılan Çalışmalar

Tarih içerisinde otoriteryen kişilik ile ilgili yapılan çalışmalar incelendiğinde konunun psikolojik, sosyolojik ve siyasi arka plana sahip olduğu anlaşılmaktadır.

II. Dünya Savaşı sonrasında Almanya'daki faşist tutumlar ve Amerika'daki ırk ayrımcılığı gibi problemlerin yaygın olduğu bir dönemde azınlık ve yabancı gruplara karşı sergilenen düşmanca tavırların hangi psikolojik ve sosyolojik etkenlerden kaynaklandığı üzerinde durulmuştur.

Bu bağlamda, 1954'te Gordon Allport, "*The Nature of Prejudice*" adlı kitabında ön yargı kavramı ile yakın ilişkisi bulunan kalıp yargı kavramını ele almıştır. Kitapta, Allport, Adorno tarafından 1950'de ortaya atılan Otoriteryen Kişilik Kuramı ve bu kuramla ilgili çalışmaları dikkate alarak bir çalışma yapmıştır (Redder, 1995, s. 313). Bu çalışmada Allport, bireylerin gruplara karşı düşünce yapısını ve kategorilendirme sürecini ele almaktadır. Burada kategorilendirme aslında kalıp yargı olarak kabul edilmektedir. Bu noktada, otoriteryanizmin bir boyutu olan ön yargının bir uzantısı olarak kalıp yargının incelenmesi otoriteryanizm konusu için önem taşımaktadır.

Otoriteryen kişiliğin en belirgin boyutlarından olan ön yargı ile arasındaki ilişkiyi tespit etmeye yönelik birçok çalışma yapılmıştır. Bu anlamda ön yargı ve otoriteryanizm ile ilgili ilk yapılan çalışmalardan kabul edilebilecek olan Pettigrew'in (1958) Güney Afrikalı ve Amerikalı öğrencilerin siyahilere karşı tutumlarını inceleyen

çalışması örnek olarak verilebilir. Çalışmada elde edilen bulgular çevresel etkenlerin ön yargının oluşumunda etkili olabileceğini göstermektedir. Bu çalışmanın ortaya koyduğu bulgularla birlikte ön yargı ve otoriteryanizmin sadece kişisel değişkenler değil toplumsal normların da göz önüne alınarak değerlendirilmesi gerektiği daha belirgin bir şekilde anlaşılmaya başlanmıştır. Bununla ilgili olarak otoriteryanizm olgusunun kişisel ve normsal değişkenler dikkate alınarak incelendiği çeşitli çalışmalar yapılmıştır (bkz. Katz ve Statland, 1959; Katz, 1960; McClintock, 1958).

Bu bağlamda otoriteryanizm ile ilgili Türkiye’de yapılan bir çalışmada da Adorno ve arkadaşlarının otoriteryanizmin boyutları olarak belirttiği tutuculuk, ön yargı, yabancı düşmanlığı gibi değişkenler “biçimsel değişkenler” olarak kabul edilmiş ve bunlar kültürel arka plan dikkate alınarak değerlendirilmiştir. Bu boyutların bir kısmının belirli sosyal normların etkisiyle meydana gelebileceği üzerinde durulmuştur. Diğer bir deyişle, otoriteryanizm farklı sosyokültürel ortamlarda farklı şekillerde görülebilir. Dolayısıyla bu kişilik tipi evrensel olarak değil, kültüre bağlı olarak görünüm kazanmaktadır (Kağıtçıbaşı, 1975, s. 94). Kağıtçıbaşı, otoriteryanizmin boyutlarını “biçimsel değişkenler” olarak kavramlaştırmış ve kültürel normların etkisinde çok kalmayan özellikleri ölçmek amacıyla “Öz Otoriteryanizm Ölçeği” geliştirmiştir. “Katı, dogmatik ve hoşgörüsüz bir davranış eğilimi” (Kağıtçıbaşı, 1973, s. 32) olarak tespit edilen ve öz otoriteryanizm olarak kavramlaştırılan otoriteryanizmin biçimsel değişkenler dikkate alınarak incelenmesi, kültürel etkiyi en aza indirerek kişisel olarak davranış eğilimini tespit etme amacı gütmektedir.

Ön yargı ile arasında büyük bir bağlantı bulunan yetkecilik ve sosyal baskınlık yönelimi ile ilgili de çok sayıda çalışma yapılmıştır (bkz, Adorno, ve diğerleri, 1950; Altemeyer, 2004; Cohrs ve Asbrock, 2009; Dhont ve Van Hiel, 2009; Dixon ve Ergin, 2010; Eckhardt, 1991; Feather, 1998; Funke, 2005; Fischer, Hanke ve Sibley, 2012; Henry, Sidanius, Levin ve Pratto, 2005; Küpper, Wolf ve Zick, 2010; Laythe, Finkel ve Kirkpatrick, 2001; Levin, 2004; McCann, 2009; Mcgregor, Zanna, Holmes ve Spencer, 2001; Morand, 1998; Peterson, Smirles ve Wentworth, 1997; Rubinstein, 1997; Whitley, 1999). Bu bağlamda son yıllarda Türkiye’de de yetkeci ve sosyal baskınlık ile ilgili proje ve tez çalışmaları yapılmaya başlanmıştır (bkz, Akbaş, 2010; Balaban, 2013; Çağlar Akoğlu, 2014; Göregenli ve diğerleri, 2009; Güldü, 2010; Hasta, 2002; Hasta ve Karaçanta, 2017; Karaçanta, 2002).

Yetkeci kişilik kuramı ile ilgili sonradan çok sayıda yetkecilik yaklaşımları geliştirilmiştir (Altemeyer, 1981; Duckitt, 2001; Eysenck, 1957; Feldman, 2003; Funke, 2005; Rokeach, 1960; Van Hiel, Cornelis, Roets ve De Clecq, 2007). Altemeyer'ın geliştirdiği Sağ Kanat Yetkecilik Kuramı sonradan geliştirilen yetkecilik kuramlarından en dikkat çekicisi olarak kabul edilebilir. Adorno ve arkadaşları, yetkeciliği psikodinamik bakış açısıyla değerlendirerek erken dönem çocukluk yılları ve ebeveyn tutumları ile açıklarken; Altemeyer, yetkeciliği üç boyutta (geleneksellik, yetkeci boyun eğme ve yetkeci saldırganlık) ele alarak temelini sosyal öğrenmelere dayandırmıştır (Altemeyer, 1981).

Bunun yanında, otoriteryen eğilimlerin geç ergenlik döneminde olgunlaştığını öne süren çalışmalar da yapılmıştır (Duriez ve diğerleri, 2007; Altemeyer, 1981). Bu bağlamda ergenler ve otoriteryanizm ile ilgili birçok çalışma yapılmış ve bu çalışmalar genel olarak anne babanın otoriter tutumları üzerinde odaklanmıştır. Yapılan çalışmalarda genel olarak ebeveynlerin otoriteryen eğilimleri ile ergenin akademik başarısı, bireyselleşme, özerklik, bağımsızlık durumu ve ergenin otoriteryen eğilimleri arasındaki ilişki araştırılmıştır (Mayselless ve diğerleri, 2003; Peterson ve diğerleri, 1997). Diğer yandan, ergenlik döneminde otoriteryanizm ve ahlak gelişimi, özerklik, bağımsız olma, kişilik özellikleri, medya etkisi, bilişsel süreçler gibi birçok etken ele alınmış (Harvey ve Harvey, 1970; Heaven ve Bucci, 2001; Rubinstein, 2003; Shanahan, 2002) ve otoriter kişiliğin ilk yetişkinlik dönemine kadar değişen görünümleri boylamsal olarak incelenmiştir (Peterson ve Lane, 2001). Ayrıca, farklı ülkelerin ergenleri üzerinde çalışmalar yapılmıştır. Bu çalışmalar hem aynı ülke içindeki ergenler üzerinde hem de farklı ülkelerdeki ergenlerle karşılaştırmalı olarak yapılmıştır (Krauss, 2002; Lederer, 1993; Rippel ve Boehnke, 1995).

Diğer yandan, otoriteryanizm ve kimlik statüleri arasındaki ilişkinin ele alındığı çalışmalar da yapılmıştır (Duriez ve Soenens, 2006; Marcia, 1967; Marcia ve Friedman, 1970; Soenens ve diğerleri, 2005).

Dindarlık ve otoriteryanizm arasındaki ilişkiyi inceleyen birçok çalışma da yapılmıştır. Geleneksel dindarlık ile otoriteryanizm arasında ilişki olduğunu tespit eden çalışmalar yapılmıştır. Dindarların inançsızlara göre daha otoriter ve ön yargılı olduğunu ortaya koyan çalışmalar bulunmaktadır (Gürses, 2001, 107-118; Kağıtçıbaşı, 1972, s. 92-93). Ortodoks Yahudilerin ve geleneksel Müslümanların yüksek düzeyde otoriteryen

puanlara sahip olduğunu ortaya koyan çalışmalar yapılmıştır (Leak ve Randal, 1995; Ji ve İbrahim, 2007; Rubinstein, 1995). Diğer yandan, din eğitimi ve otoriteryanizm arasındaki ilişki üzerine yapılan çalışmada, Türkiye'deki ortaöğretim din eğitiminin otoriteryen eğilime yol açan bir yapıda olmadığı tespit edilmiştir (Gürses, 2015, s. 23). Bununla birlikte, Altemeyer ve Hunsberger'in yaptığı araştırmada Hristiyan ortodokslarda otoriteryen eğilimlerin olmadığı sonucu çıkmıştır (Altemeyer ve Hunsberger 1992, s. 166).

Türkiye'de otoriteryanizm ile ilgili yapılan çalışmalar; gençler arasında otoriteryen eğilimlerin yaygınlık düzeyi (Gümüş ve Gömleksiz, 1999), boyun eğicilik ve depresyon (Tuzcuoğlu ve Korkmaz, 2001), ayrımcılık (Gömleksiz ve diğerleri, 2008), bilimsel tutumlar (Gömleksiz ve diğerleri, 2009; Demir, 2005), öğretmen yetiştirme (Gömleksiz, Poyrazlı ve Akar-Vural, 2008; İflazoğlu ve Çaydaş, 2004), bilişsel süreçler (İflazoğlu-Saban ve Saban, 2009), kimlik statüleri (Demir ve Derelioğlu, 2010), sosyal baskınlık (Akbaş, 2010; Balaban, 2013; Çağlar Akoğlu, 2014; Göregenli ve diğerleri, 2009; Güldü, 2010; Hasta, 2002; Hasta ve Karaçanta, 2017; Karaçanta, 2002) ve din eğitimi (Gürses, 2015) gibi değişkenler ile ele alınmıştır.

Otoriteryanizmle ilgili yapılan güncel çalışmalar, konunun farklı boyutlarına odaklanmaktadır. Bu bağlamda yapılan araştırmalar, otoriteryanizmin işlevsel olarak kişinin güvenlik, bütünlük ve güven tercihleriyle ilişkisini ortaya koymaktadır (Chirumbolo, 2002; Crowson, Thoma, ve Hestevold, 2005; Duckitt ve Sibley, 2010; Jost, 2017; Stenner, 2005). Örneğin, Sağ Kanat Yetkeciliğinin, düzen ve önceden belirlenmişlik algısını beslediğini (Kay, Whitson, Gaucher ve Galinsky, 2009; Rutjens, van Harreveld, van der Pligt, Kreemers, ve Noordewier, 2013), daha anlaşılabilir bir dünya algısını (ya siyahtır ya beyaz) arttırdığını (Womick, Ward, Heintzelman, Woody, ve King, 2019) ve düzensizlik ve belirsizlikten hoşlanmamak ile olumlu ilişkiler taşıdığını (Friesen, Kay, Eibach, ve Galinsky, 2014; Mirisola, Roccato, Russo, Spagna, ve Vieno, 2014) tespit eden çalışmalar yapılmıştır. Otoriteryen kişilik tipinde belirgin olarak görülen normlara ve hiyerarşilere karşı bağlılık gösterme durumu ile önceden belirlenmişlik ve güven duygusunu ortaya koyan bulgulara ulaşılmıştır (Malka, Lelkes, ve Holzer, 2017; Zmigrod, Rentfrow, ve Robbins, 2019). Bu bağlamda, otoriteryanizm ve determinizm inancının, kesinlik ve yapı bakımından epistemik ihtiyaçlarla arasında ilişki olduğuna dair çeşitli çalışmalar bulunmaktadır

(Duckitt ve Sibley, 2010; Jost, 2017; Rangel ve Keller, 2011). Bu bakımdan, kesinlik, güvenlik ve düzen (önceden belirlenmişlik) değişkenleri ile aynı paydayı paylaşan determinizm ve otoriteryanizm kesişmektedir. Yapılan araştırmalar bu varsayımı destekleyici niteliktedir (Keller, 2005; Rangel ve Keller, 2011; Rutjens ve diğerleri, 2013). Son yıllarda, genetik ve/veya sosyal faktörlerin bireyin temel karakterini şekillendirdiğine dair deterministik inanç arasındaki ilişkilerin (psikolojik özcülük) incelenmesinin yanında hegemonyaya olan saygıyı yansıtan yapıların da (sağ kanat otoriteryanizm, sosyal baskınlık yönelimi) incelendiği birçok bilimsel araştırma yapılmıştır (Keller, 2005; Rangel ve Keller, 2011; Willoughby diğerleri, 2019). Bu bağlamda, Sağ Kanat Yetkecilüğünün hem kaderci determinizm inancı (Carey ve Paulhus, 2013) ile hem de psikolojik özcülüğün deterministik unsurlarıyla ilişkisi (Rangel ve Keller, 2011; Willoughby ve diğerleri, 2019); devlete karşı itaatkâr tutumların determinizme olan inançla bağlantısı (Hannikainen, Cabral, Machery, ve Struchiner, 2017) ve etnik ön yargıların determinizm inancıyla ilişkisini (Zhao ve diğerleri, 2014) gösteren çalışmalar yapılmıştır.

Sonuç olarak daha geniş bir açıdan değerlendirildiğinde, kaderin evrendeki var olan şeyleri önceden belirlediğine inanmak, birey için kesinliği çağrıştırabilir. Bu inanç ile otoriteryanizmin bir boyutu olan belirsizliğe karşı tahammülsüz olma ve önceden belirlenmişlik arasında bir bağlantı kurulabilir. Kısaca, birey kaderci düşünce yapısıyla belirsizliğe karşı tahammülsüzlüğünü hafifletebilir. Diğer yandan, evrendeki yerin önceden belirlenmiş olma düşüncesi sosyal hiyerarşileri onaylama, ön yargı ve ırkçılık gibi noktalarda otoriter kişilik için çıkış noktası olarak kabul edilebilir (Costello, Bowes ve Lilienfeld, 2020, s. 13; Moore, 1903/1962). Tüm bunlar determinizm ve otoriteryanizm arasındaki kilit bileşenleri ortaya koymaktadır.

BÖLÜM III

YÖNTEM

3.1. Araştırma Modeli

Bu araştırmada nicel araştırma yöntemlerinden ilişkisel tarama (korelasyon) yöntemi kullanılmıştır. İlişkisel tarama modeli en az iki değişken arasındaki ilişkiyi ölçmek için kullanılan ve neden sonuç ilişkisi ile ilgili kesin olmayan bazı ipuçları veren bir araştırma türüdür (Büyüköztürk ve diğerleri, 2013, s. 15). Tarama modeli örneklem üzerinde yapılan araştırmalardan elde edilen verileri nicel olarak belirten ve evrene genelleme model olarak bilinmektedir (Creswell, 2017, s. 155). Bu araştırma bireylerin otoriteriyen kişilik düzeyleri ve kader algısı arasındaki ilişkiyi gösteren nicel bir araştırmadır. Bireylerin kader algısı ve otoriteriyen kişilik düzeylerini ölçmek amacıyla hazırlanan veri toplama araçları online platform kullanan 500 bireye uygulanmış, veriler sosyal bilimler için uygun olan veri analiz programı ve istatistiksel tekniklerle analiz edilmiştir.

3.2. Evren ve Örneklem

Araştırma evreni basit tesadüfi yöntem kullanılarak oluşturulmuştur. Araştırmanın örneklemini için Google Form kullanılarak oluşturulan online anket formu ile sosyal platformlardan uygun örnekleme yöntemi ile 18-65 yaş arası 500 kişiye ulaşılmıştır. Bu yöntem zaman, emek ve maddi sınırlılıklar nedeniyle araştırma yapılacak birey ya da grupların araştırma sürecine daha kolay dahil edilebildiği örnekleme türüdür (Büyüköztürk ve diğerleri, 2017, s. Ekiz, 2013, s. 106).

3.3. Araştırmanın Sınırlılıkları

1. Araştırma literatür taraması ve ölçek tekniği ile sınırlıdır.

2. Araştırma 18-65 yaş aralığındaki bireylerden seçilen rneklemele sınırlıdır.
3. Araştırma belli bir zaman diliminde yapıldığından dolayı boylamsal değil kesitsel bir çalışmadır.
4. Araştırmada elde edilen tecrübi veriler ‘‘Dindarlık leği’’, ‘‘Teistik Kader Algısı’’ ve ‘‘Sağ Kanat Yetkecilik leği’’nin geçerlik güvenilirliği doğrultusunda yapılan ölçümlerle sınırlıdır.

3.4. Araştırmanın Sayıltıları

Araştırmada sınanmaya ihtiyaç duyulmadan bazı sayıltılar şyledir.

1. Araştırmanın rnekleme evreni temsil etmektedir.
2. Katılımcılar lek formlarında bulunan maddeleri doğru anlamış ve işaretlemişlerdir.
3. Veriler SPSS programına doğru girilmiştir.

3.5. Veri Toplama Araçları

Araştırmada veri toplama işlemi ölçekler ile yapılmıştır. Araştırma formunda Kişisel Bilgi Formu, Dindarlık leği, Horozcu tarafından geliştirilen ‘‘Teistik Kader Algısı leği’’ ve Altemeyer tarafından geliştirilip Güldü tarafından Türkçeye uyarlanan ‘‘Sağ Kanat Yetkecilik leği’’ kullanılmıştır.

3.5.1. Kişisel Bilgi Formu

Kişisel bilgi anketi kısmında örnekleme grubunun cinsiyet, yaş, medeni durum, eğitim düzeyi, kendini tanımlama, sosyo-ekonomik düzey ve ailedeki kaçıncı ocuk olma durumu değişkenlerine yönelik sorular bulunmaktadır.

3.5.2. Dindarlık leği

Katılımcıların dindarlık düzeyini ölçmek için din psikolojisi alanında kullanılan dindarlık ölçeklerinden yola çıkılarak bu araştırma için kullanılmak üzere yedi

maddeden oluşan yeni bir “Dindarlık Ölçeği” hazırlanmıştır. Her maddede 1 ve 5 puan arasında değişen 5’li likert tipi bir ölçekle katılımcıların dindarlık durumu ölçülmüştür.

Ölçeğin maddeleri şöyledir:

1. “Kendinizi ne derece dindar hissediyorsunuz?”

(1= Dindar değilim, 5=Oldukça dindarım)

2. “Ne sıklıkla dua edersiniz?”

(1= Hiç dua etmem, 5= Sıkça dua ederim)

3. “Genel olarak dinin hayatınızdaki yeri ne derece önemlidir?”

(1= Hiç önemli değil, 5= Oldukça önemlidir)

4. “Genel olarak kararlarınız, tutum ve davranışlarınızda dini emir ve yasakları ne derece dikkate alırsınız?”

(1= Hiç dikkate almam, 5= Her zaman dikkate alırım)

5. “Ne sıklıkla ibadet edersiniz?”

(1= Hiç ibadet etmem, 5= Düzenli olarak ibadetimi yaparım)

6. “Hangi ibadetleri düzenli olarak yaparsınız?”

.....
.....

7. “Aşağıdaki seçeneklerden hangisi hayata ve olaylara karşı bakış açınızı tanımlar?”

1= Oldukça Liberal

2= Liberal

3= Ortada

4= Muhafazakâr

5=Oldukça Muhafazakâr

Araştırma için geliştirilen dindarlık ölçeğinin güvenilirliğinin incelenmesinde iç tutarlılık analizi kullanılmıştır. Cronbach’s Alfa güvenilirlik katsayısı 0,753 ve açıklanan toplam puan korelasyonu 57,846 olarak hesaplanmıştır. Güvenirlik, Cronbach’s Alfa katsayısı 0,00<<0,040 arasında olduğunda ölçeğin güvenilir olmadığı, 0,41<<0,060 düşük düzeyde, 0,61<<0,080 orta düzeyde ve 0,81<<1,00 yüksek düzeyde güvenilir olarak Kabul edilmektedir. Elde edilen geçerlik ve

güvenirlilik çalışmalarının sonuçlarına göre dindarlık faktörünü ölçmek için “Dindarlık Ölçeği” kullanılmasına karar verilmiştir.

3.5.3. Teistik Kader Algısı Ölçeği

Teistik Kader Algısı Ölçeği (TKAÖ) Ümit Horozcu (2018) tarafından geliştirilen bir ölçektir. Ölçek insanların gündelik yaşamda karşılaştıkları olayları nasıl yorumladıklarını ölçmektedir. Bu işleri ve sorumlulukları Allah’a mı yoksa kendilerine mi atfettiklerini sormaktadır. İnsanların kader algısının özgür iradecilik ve kadercilik arasında nerede konumlandıklarını tespit etmeye çalışmaktadır. Teistik Kader Algısı Ölçeği bir boyuttan ve 12 maddeden oluşmaktadır.

TKAÖ’nin yapı geçerliliğini sağlamak için açımlayıcı faktör analizi ve doğrulayıcı faktör analizi; güvenirliğini belirlemek amacıyla Cronbach’s Alpha iç tutarlılık katsayısı, Spearman Brown iki yarı test korelasyonu yöntem ve teknikleri kullanılmıştır. Güvenirlik analizi ve açımlayıcı faktör analizi SPSS 21, LISREL 9.2 paket programlarından yararlanılmıştır (Horozcu, 2018, s. 16).

Katılımcılara kader algılarını belirleme amacıyla günlük yaşamda karşılaştıkları çeşitli durumlar verilerek beşli likert tipi derecelendirme yapmaları istenmiştir. Örnek olarak verilen bir durum karşısındaki tutumu, “Tamamen insan faktörüyle açıklarım.” (1 puan), “Büyük ölçüde insan faktörüyle açıklarım.” (2 Puan), “Kısmen insan faktörüyle kısmen de Allah ile açıklarım.” (3 Puan), “Büyük ölçüde Allah ile açıklarım.” (4 Puan), “Tamamen Allah ile açıklarım.” (5 puan) seçenekleri verilmiştir. Ölçekten alınacak en düşük puan 20 ve en yüksek puan 100’dür. Alınacak 20 puan kişinin tamamen özgür iradeci olup, insanın başına gelen her şeyden insan faktörünü sorumlu tuttuğunu gösterirken; 100 puan, başa gelen işlerde irade sahibi olanın yalnızca Allah olduğuna işaret etmektedir. Ölçekteki tüm maddeler düz olarak yer almakta, bu nedenle ters çevirmek suretiyle hesaplamaya hacet bulunmamaktadır (Horozcu, 2018, s. 18).

Ölçeğin homojen bir yapıya sahip olup olmadığını, bir başka ifadeyle iç tutarlılığını gösteren Cronbach’s Alpha katsayısı .897 bulunmuştur. Bu değer, ölçeğin kendisinden

beklenen ölçümü yapabileceğinin bir göstergesidir. Güvenirlik tespiti için bir de yarıya bölme (split-half) tekniği kullanılmıştır. Bu test sonucunda ise iki yarı arasındaki korelasyon katsayısı $r = .786$ ve Spearman-Brown Coefficient değeri $.880$ olarak tespit edilmiştir ki bu değerler ölçeğin oldukça yüksek bir güvenirlik katsayısına sahip olduğunu ortaya koymaktadır (Horozcu, 2018, s. 22).

Ölçeğin güvenirliliğini gösteren Cronbach's Alpha katsayısı $.897$, Spearman-Brown Coefficient katsayısı $.880$ ve korelasyon katsayısı $= .786$ olarak tespit edilmiştir. Geçerlik analizi kapsamında yapılan açımlayıcı faktör analizi sonucunda ortaya çıkan faktörün toplam varyansın $\%47.6$ 'sını açıkladığı tespit edilmiştir. Sosyal bilimler alanında geliştirilen tek faktörlü ölçeklerde toplam varyansın $\%30$ 'unun açıklanmasının yeterli olduğu kabul edildiği düşünülürse, ölçeğin tek faktörlü yapısının oldukça uygun olduğu anlaşılabacaktır. Son olarak doğrulayıcı faktör analizi sonucunda elde edilen uyum indeksleri $X^2 / df = 3.34$, $RMSEA = 0.073$, $NFI = 0.97$, $NNFI = 0.97$, $CFI = 0.98$, $RMR = 0.050$, $SRMR = 0.044$, $GFI = 0.94$ ve $AGFI = 0.91$ şeklindedir. Bu değerler, TKAÖ'nün Türkiye'de kaderciliği güvenilir ve geçerli bir şekilde ölçen sağlıklı bir ölçek olduğunu desteklemektedir (Horozcu, 2018, s. 22).

3.5.4. Sağ Kanat Yetkeliği Ölçeği

Altemeyer (1996); Adorno, Frenkel-Brunswik, Levinson ve Sanford'un geleneksel yetkeliçilik çalışmalarının kuramsal ve deneysel sınırlılıklarını düzeltmeyi amaçlayarak sağ kanat yetkeliçiliği kavramını ortaya atmıştır. Sağ kanat yetkeliçiliğini ölçme amacıyla Sağ Kanat Yetkeliçiliği Ölçeğini (SKYÖ) geliştirmiştir. Ölçek dünya çapında birçok araştırmada hala kullanılmaktadır. Güldü tarafından Türkçe formu geliştirilen SKYÖ'nin Türk üniversite öğrencileri üzerinde yeterli düzeyde geçerlik ve güvenirlik değerleri sağlamaktadır (Güldü, 2011, s. 1).

Çalışma, milliyetçi, muhafazakâr, sosyal demokrat ve sosyalist siyasal kimliklere sahip olan üniversite öğrencilerinin SKY düzeyleri arasında bir fark olup olmadığını belirlemeyi amaçlamaktadır (Güldü, 2011, s. 33).

SKYÖ'nin Türkçeye uyarlanması ile güvenilirlik ve geçerlik çalışmasına Ankara'daki üniversitelerde eğitim gören 407 öğrenci katılmıştır. Katılımcıların 241'i (%59.2) kadın ve 166'sı (%40.8) erkektir. Kadınların yaş ortalaması 22.17 (s.s.=1.99) iken, erkeklerin yaş ortalaması 22.69 (s.s.=2.15) dur (Güldü, 2011, s. 33).

“Yetkeci boyun eğme”, “yetkeci saldırganlık” ve “geleneksellik” olarak üç temel tutum ögesi içermektedir. Altemeyer, ölçeğin tek boyutlu olduğunu ve bu üç temel tutum ögesinin de bu boyuta katkı sağladığını belirtmektedir (Altemeyer, 2007).

“Ölçek Likert tipi ve dokuz bölümden oluşmaktadır. Bir uçta yer alan “kesinlikle katılmıyorum” değerlendirmesine 1 puan, diğer uçta yer alan “kesinlikle katılıyorum” değerlendirmesine 9 puan verilmektedir. 1. ve 2. maddeler yanıtlayıcıları bu dokuz bölümlü puanlama sistemine alıştırmak için konulmuştur ve puanlama dışı tutulmaktadır. Puanlamaya 3. maddeden başlanılmaktadır. Tüm maddelerden alınan puanların toplam puanı verdiği ölçekte alınabilecek en düşük puan 20, en yüksek puansa 180'dir. 4, 6, 8, 9, 11, 13, 15, 18 ve 21. maddeler ters puanlanmakta, ölçekten alınan puanlar arttıkça yetkecilik düzeyi de artmaktadır.” (Güldü, 2011, s. 34).

Ölçeğin Türkçe geçerlik güvenilirlik çalışmasında 18 madde üzerine yapılan analiz sonucuna göre, 3, 5, 7, 10, 12, 16, 17, 19, 22. maddeler yüksek Sağ Kanat Yetkeciliği, 4, 6, 8, 11, 15, 18, 21. maddeler düşük Sağ Kanat Yetkeciliği ifade etmektedir. Uyarlaması yapılan ölçeğin ve her bir faktörünün güvenilirlik derecesi ile maddelerin ayırt ediciliğinin belirlenmesi için iç tutarlılık katsayıları ve iki yarı korelasyon katsayılarından yararlanılmıştır. Ölçeğin tamamının iç tutarlılık katsayısı .85 iken, Y-SKY alt ölçeğinin iç tutarlılık katsayısı .82 ve D-SKY alt ölçeğinin iç tutarlılık katsayısı ise .78'dir. Ölçeğin tamamının ve iki alt ölçeğinin iki yarı güvenilirlik katsayıları ise sırasıyla .88, .83 ve .77 olarak bulunmuştur (Güldü, 2011, s. 42).

Yapılan faktör çözümlemesiyle on sekiz maddeye inen ve iki alt ölçekten oluşan ölçeğin güvenilirlik çalışmasında, ölçeğin tamamının ve iki alt ölçeğin (Y-SKY ve D-SKY) iç tutarlılık katsayıları sırasıyla .85, .82 ve .78 olarak bulunmuştur. Her faktöre ait maddeler için hesaplanan düzeltilmiş madde toplam korelasyon katsayıları ile alt ve üst %27'lik dilimlerin ortalamalarını kıyaslamak için yapılan t testi sonuçları faktör

maddelerinin iyi derecede ayırt edici nitelikte olduğuna işaret etmektedir (Güldü, 2011, s. 44-45).

3.6. Veri Toplama Süreci

Araştırma dahilinde Türkiye’deki 18-65 yaş aralığındaki katılımcılara ulaşmak amacıyla anket tekniği uygulanmıştır. Anket formları katılımcılara Google Forms üzerinden sosyal medya vasıtasıyla ulaştırılmıştır. Anketin girişinde katılımcılara araştırmanın kapsamı hakkında bilgilendirme yazısı bulunmaktadır. Araştırmaya katılan bireylerden sonuçların yüksek lisans çalışmasında kullanılacağına dair izin alınmıştır. Araştırma sürecinde ülkemizde yaşanan Koronavirüs (Covid-19) nedeniyle anket Google Forms kullanılarak sosyal platformlardan WhatsApp, Twitter, Gmail gibi “ulaşılabilen” kişilere uygulanmıştır. Bu şekilde 500 katılımcıya ulaşılmıştır.

3.7. Veri Analizi

Anketler daha çok katılımcıya ulaşmak amacıyla online platformda Google Forms üzerinden gerçekleştirilmiştir. Anket çalışması sonucunda anketlerin doğru şekilde doldurulup doldurulmadığı kontrol edilmiştir. Betimsel ve korelasyonel istatistiklerle beraber madde analizleri istatistiksel veriler şeklinde sunulmuştur.

Araştırmada elde edilen veriler SPSS 25.0 programı kullanılarak analiz edilmiştir. Veriler değerlendirilirken tanımlayıcı istatistiksel metotları (sayı, yüzde, ortalama, standart sapma) kullanılmıştır.

Kullanılan ölçeğin güvenilirliğini test etmek amacıyla “Güvenilirlik Analizi” yapılmıştır. Ayrıca, kullanılan verilerin normal dağılım göstermesi çarpıklık ve basıklık değerlerinin ± 3 arasında olmasına bağlıdır (Shao, 2002). Normal dağılıma sahip verilerde de niceliksel verilerin karşılaştırılmasında iki bağımsız grup arasındaki fark için bağımsız t testi, ikiden fazla bağımsız grup karşılaştırmasında ise tek yönlü varyans analizi uygulanmıştır. Sürekli değişkenler arasındaki ilişkiyi test etmek için ise Pearson korelasyon uygulanmıştır.

BÖLÜM IV

BULGULAR VE YORUMLAR

4.1. Tanımlayıcı İstatistik Sonuçları

Araştırmada kullanılan ölçeklerin tanımlayıcı istatistikleri tabloda verilmiştir. Yüksek Düzey Yetkecilik alt boyutu ortalama puanı $6,32 \pm 1,63$ olduğu, Düşük Düzey Yetkecilik alt boyutu ortalama puanı $2,89 \pm 1,43$ olduğu, Yetkecilik ölçeği ortalama puanı $4,74 \pm 0,79$ olduğu, Dindarlık ortalama puanı $4,31 \pm 0,62$ olduğu görülmektedir. Teistik Kader Algısı ölçeği ortalama puanı $2,39 \pm 0,67$ olarak bulunmuştur. Bu ortalama puana göre katılımcıların özgür iradeye yakın tutum sergiledikleri görülmektedir.

Tablo 4.1. Kullanılan Ölçek ve Boyutlarının Tanımlayıcı İstatistikleri

Ölçekler	Min	Max	Medyan	$\bar{X}$	SS
Yüksek Düzey Yetkecilik	1,22	9,00	6,55	6,32	1,63
Düşük Düzey Yetkecilik	1,00	8,78	2,66	2,89	1,43
Yetkecilik Ölçeği	2,50	7,95	4,80	4,74	0,79
Teistik Kader Algısı Ölçeği	1,00	5,00	2,41	2,39	0,67
Dindarlık Düzeyi	1,00	5,00	4,40	4,31	0,62

4.2. Normallik Analizi Sonuçları

Araştırmada kullanılan ölçeğin normallik analizi sonuçları tabloda verilmiştir. Verilerin çarpıklık ve basıklık değerlerinin ± 3 arasında olduğu ve normal dağılıma sahip olduğu görülmektedir.

Tablo 4.2. Kullanılan Ölçek ve Boyutlarının Normallik Analizi Sonuçları

Değişkenler	Çarpıklık		Basıklık		Durum
	İstatistik	Standart Hata	İstatistik	Standart Hata	
Yüksek Düzey Yetkecilik	-0,692	0,109	-0,008	0,218	Normal
Düşük Düzey Yetkecilik	1,335	0,109	2,323	0,218	Normal
Yetkecilik Ölçeği	0,035	0,109	0,898	0,218	Normal
Teistik Kader Algısı Ölçeği	0,547	0,109	1,348	0,218	Normal
Dindarlık Düzeyi	-1,969	0,109	2,424	0,218	Normal

4.3. Ölçeklerin Güvenirlik Analizi Sonuçları

Araştırmada kullanılan ölçeklerin güvenirliliği hesaplanmıştır. Hesaplama sonucuna göre Yetkecilik Ölçeği toplam güvenirliliği 0,643, Teistik Kader Algısı Ölçeği toplam güvenirliliği 0,866, Dindarlık Düzeyi Ölçeği toplam güvenirlilik puanı 0,753 olarak bulunmuş ve kabul edilebilir derecede güvenirliliğe sahip olduğu tespit edilmiştir. Cronbach's Alfa değerlerinin 0.60 ve büyük olması, kullanılan ölçeklerin güvenilir olduğunu göstermektedir.

Tablo 4.3. Kullanılan Ölçek ve Boyutlarının Güvenirlik Analizi Sonuçları

Ölçekler	Cronbach's Alpha
Yetkecilik Ölçeği	0,643
Teistik Kader Algısı Ölçeği	0,866
Dindarlık Düzeyi	0,753

4.4. Kullanılan Ölçekler Arası İlişki

Kullanılan ölçekler arasındaki ilişkiyi test etmek için korelasyon analizi uygulanmıştır. Analiz sonucunda, Dindarlık düzeyi ile Yüksek Düzey Yetkecilik alt boyut puanları arasında istatistiksel olarak anlamlı, pozitif bir ilişki bulunduğu, Dindarlık düzeyi ile Düşük Düzey Yetkecilik alt boyut puanları arasında istatistiksel olarak anlamlı, negatif

bir ilişki bulunduğu, Dindarlık düzeyi ile Teistik Kader Algısı Ölçeği puanları arasında istatistiksel olarak anlamlı, pozitif bir ilişki bulunduğu görülmektedir.

Teistik Kader Algısı Ölçeği puanları ile Yüksek Düzey Yetkecilik alt boyut puanları arasında istatistiksel olarak anlamlı, pozitif bir ilişki bulunduğu, Teistik Kader Algısı Ölçeği puanları ile Düşük Düzey Yetkecilik alt boyut puanları arasında istatistiksel olarak anlamlı, negatif bir ilişki bulunduğu görülmektedir.

Tablo 4.4. Kullanılan Ölçekler Arasındaki İlişki

	Dindarlık düzeyi	Yüksek Düzey Yetkecilik	Düşük Düzey Yetkecilik	Yetkecilik Ölçeği	Teistik Kader Algısı Ölçeği
Dindarlık düzeyi	1,000	0,320	-0,486	-0,024	0,207
p	-	0,000*	0,000*	0,598	0,000*
Yüksek Düzey Yetkecilik		1,000	-0,444**	0,704	0,173
p		-	0,000*	0,000*	0,000*
Düşük Düzey Yetkecilik			1,000	0,296	-0,266
p			-	0,000*	0,000*
Yetkecilik Ölçeği				1,000	-0,020
p				-	0,659
Teistik Kader Algısı Ölçeği					1,000
p					-

4.5. Örnekleme İlişkin Bulgular

Araştırmaya katılan bireylerin cinsiyet, yaş aralığı, eğitim düzeyi, sosyo-ekonomik düzey, kendini tanımlama ifadeleri olmak üzere elde edilen demografik değişkenlere ilişkin frekans analizleri ve dağılım yüzdeleri Tablo 4.5'te gösterilmiştir.

Tablo 4.5. Araştırmaya Katılan Katılımcıların Genel Bilgileri

	Değişkenler	n	%
Cinsiyet	Erkek	149	29,8
	Kadın	351	70,2
Yaş	18-25	205	41,0
	26-35	161	32,2
	36-45	90	18,0
	46-55	38	7,6
	55-65	6	1,2
Medeni Durum	Bekar	278	55,6
	Evli	211	42,2
	Diğer	11	2,2
Eğitim Durumu	İlk-Ortaokul	40	8,0
	Lise	83	16,6
	Üniversite	319	63,8
	Lisansüstü	58	11,6
Hangisi sizi tanımlar?	Öğrenci	180	36,0
	Hafız	40	8,0
	Akademisyen	6	1,2
	Diğer	274	54,8
Gelir Düzeyi	Düşük	92	18,4
	Orta	383	76,6
	Yüksek	25	5,0
Hangisi sizin durumunuza uygun?	Tek çocuğum	13	2,6
	İlk çocuğum	193	38,6
	Son çocuğum	102	20,4
	Üç çocuğum ortancasıyım	58	11,6
	Ne ilk ne de son çocuğum	134	26,8
Toplam		500	100,0

Tablo 4.5'te görüldüğü üzere araştırmaya katılan katılımcıların %29,8'i erkek, %70,2'si kadındır. Katılımcıların %41'i 18-25 yaş aralığında, %32,2'si 26-35 yaş aralığında, %18'i 36-45 yaş aralığında, %7,6'sı 46-55 yaş aralığında ve %1,2'si 56-65 yaş aralığındadır. Katılımcıların %55,6'sının bekar, %42,2'sinin evli ve %2,2'sinin diğer olduğu görülmektedir. Katılımcıların eğitim durumları incelendiğinde, %8'inin ilk-ortaokul, %16,6'sının lise, %63,8'inin üniversite, %11,6'sının lisansüstü seviyesinde bir eğitim durumuna sahip olduğu görülmektedir. Katılımcıların %36'sı kendilerini öğrenci, %8'i hafız, %1,2'si akademisyen ve %54,8'i diğer olarak tanımlamıştır. Katılımcıların gelir düzeyi incelendiğinde, %18,4'ü düşük düzeyde, %76,6'sı orta düzeyde, %5'i yüksek düzeyde sosyo-ekonomik düzeyde olduklarını belirtmişlerdir. Katılımcıların %2,6'sının tek çocuk, %38,6'sının ilk çocuk,

%20,4'ünün son çocuk, %11,6'sının üç çocuğun ortancası ve %26,8'inin ne ilk ne de son çocuk olduğu görülmektedir.

4.6. Dindarlık Düzeyine Yönelik Bulgular

Katılımcıların kendilerini ne kadar dindar biri olarak tanımladıkları incelendiğinde, %1,4'ünün dindar değilim, %19,6'sının oldukça dindarım cevabını verdiği, katılımcıların büyük çoğunluğunun kendisini dindar olarak tanımladığı görülmektedir. Katılımcıların dua etme sıklıkları incelendiğinde, %1'inin hiç dua etmediği, %49,8'inin sıkça dua ettiği görülmektedir. Katılımcıların genel olarak dinin hayatlarındaki yeri ne derece önemli sorusuna verdikleri cevaplar incelendiğinde, %0,8'inin hiç önemli değil, %77,8'inin oldukça önemli cevabını verdiği görülmektedir. Katılımcıların genel olarak kararlarınız, tutum ve davranışlarınızda dini emir ve yasakları ne derece dikkate alırsınız sorusuna verdikleri cevaplar incelendiğinde, %1'inin hiç dikkate almam, %52,6'sının her zaman dikkate alırım cevabını verdikleri görülmektedir. Katılımcıların ibadet sıklıkları incelendiğinde, %1,6'sının hiç ibadet etmediği, %66,6'sının düzenli olarak ibadetini yaptığı görülmektedir. Katılımcıların hayata ve olaylara bakış açıları incelendiğinde, %0,4'ünün oldukça liberal, %3,6'sının liberal, %28'inin ortada, %56,2'sinin muhafazakâr ve %11,8'inin oldukça muhafazakâr olduğu görülmektedir.

Tablo. 4.6. Araştırmaya Katılan Katılımcıların Dindarlık Bilgileri

Değişkenler	n	%	
Kendinizi ne kadar dindar biri olarak tanımlarsınız?	1-Dindar Değilim	7	1,4
	2	15	3,0
	3	154	30,8
	4	226	45,2
	5-Oldukça Dindarım	98	19,6
Ne sıklıkla dua edersiniz?	1-Hiç Dua Etmem	5	1,0
	2	8	1,6
	3	87	17,4
	4	151	30,2
	5-Sıkça Dua Ederim	249	49,8
Genel olarak dinin hayatınızdaki yeri ne derece önemlidir?	1-Hiç Önemli Değil	4	0,8
	2	2	0,4
	3	30	6,0
	4	75	15,0
	5-Oldukça Önemlidir	389	77,8
Genel olarak, kararlarınız, tutum ve davranışlarınızda dini emir ve yasakları ne derece dikkate alırsınız?	1-Hiç Dikkate Almam	5	1,0
	2	3	0,6
	3	46	9,2
	4	183	36,6
	5-Her Zaman Dikkate Alırım	263	52,6
Ne sıklıkla ibadet edersiniz?	1-Hiç İbadet Etmem	8	1,6
	2	9	1,8
	3	59	11,8
	4	91	18,2
	5-Düzenli Olarak İbadetimi Yaparım	333	66,6
Seçeneklerden hangisi sizin hayata ve olaylara bakış açısını tanımlar?	Oldukça Liberal	2	0,4
	Liberal	18	3,6
	Ortada	140	28,0
	Muhafazakâr	281	56,2
	Oldukça Muhafazakâr	59	11,8
Toplam	500	100,0	

4.7. Kader Algısına Yönelik Bulgular ve Yorumlar

Çalışmanın bu kısmında kader algısına yönelik analizlere yer verilmiştir. Katılımcıların kader algısı ölçeği ifadelerine verdikleri cevapların dağılımı tabloda verilmiştir.

Tablo 4.7. Katılımcıların Kader Algısı Ölçeği Dağılımları

Teistik Kader Algısı Ölçeği	Tamamen Allah ile Açıklarım		Büyük Ölçüde Allah ile Açıklarım		Kısmen İnsan Faktörüyle Kısmen de Allah ile Açıklarım		Büyük Ölçüde İnsan Faktörüyle Açıklarım		Tamamen İnsan Faktörüyle Açıklarım	
	n	%	n	%	n	%	n	%	n	%
Bir işçi sağlıksız yaşam koşullarında çalışmış ve bu ortamdan hastalık kapıp yaşamını yitirmişse bu durumu	100	20,0	148	29,6	204	40,8	23	4,6	25	5,0
Doktor hamileliğin anne için hayati risk taşıdığını söylediği halde çift, çocuk yapmaya kalkmış ve hamilelik nedeniyle anne hayatını kaybetmişse bu durumu	120	24,0	162	32,4	163	32,6	30	6,0	25	5,0
Babasının baskısıyla istemediği biriyle evlenmek zorunda kalan bir kız, evliliğinde mutsuz ise bu durumu.	158	31,6	166	33,2	144	28,8	20	4,0	12	2,4
Kişi, ileride bakıma muhtaç hale getirme ihtimali yüksek ve kronik bir hastalık sahibi adayla bunu bilerek evlenmiş ve hastalık nedeniyle başına türlü sıkıntılar gelmişse bu durumu	117	23,4	164	32,8	176	35,2	27	5,4	16	3,2
Bir ebeveyn kızını bile bile şizofreni hastası bir adamla evlendirmiş ve evlilikte şizofreniden kaynaklanan yıkıcı durumlar yaşanmışsa bu durumu	247	49,4	158	31,6	79	15,8	8	1,6	8	1,6
Evli çift, maddi imkanları dar olduğu halde çok sayıda çocuk yapmış ve fakirliğin neden olduğu türlü imkansızlıklar ve sıkıntılar yaşıyorsa bu durumu	115	23,0	134	26,8	180	36,0	36	7,2	35	7,0

Tablo 4. 7. Devamı

Görevli yangın merdivenini kilitlediği için içeridekiler yangından kaçamamış ve birileri hayatını kaybetmişse bu durumu	152	30,4	147	29,4	155	31,0	25	5,0	21	4,2
Bir genç, aile ve akrabalarından kopup uyuşturucu bağımlılığına yakalanmışsa bu durumu	170	34,0	195	39,0	117	23,4	12	2,4	6	1,2
Anne baba, yüzme bilmeyen çocuğunun yüzme bilen büyükleriyle denize gitmesine izin vermiş ve çocuk boğularak ölmüşse bu durumu	92	18,4	128	25,6	176	35,2	68	13,6	36	7,2
Çalışkan bir öğrenci sözlü sınavda aşırı heyecan ve strese kapılıp bildiği soruları bile cevaplayamamış ve bu nedenle başarısız olmuşsa bu durumu	77	15,4	133	26,6	181	36,2	76	15,2	33	6,6
Hapisten yeni çıkmış biri, suçtan uzak durmak için çok çabaladığı halde bir şekilde yine suç işleyip hapse girmişse bu durumu	107	21,4	180	36,0	151	30,2	39	7,8	23	4,6
Kız, babası uzun süre karşı çıktığı halde ısrar edip fakir bir gençle evlenmiş, evlilik sonrasında maddi imkanları iyi bir düzeye gelmişse bu durumu	42	8,4	51	10,2	207	41,4	110	22,0	90	18,0

4.7.1. Cinsiyet -Kader Algısı İlişkisi İle İlgili Bulgular

Cinsiyet ile kader algısı arasındaki ilişkiler konusunda geliştirdiğimiz, H₁ “kadınlar erkeklerden daha fazla kadercidir” hipotezimiz bulgular tarafından reddedilerek, kader algısının kadın ve erkekler açısından farklılaşmadığı sonucu çıkmıştır.

Tablo 4.7.1. Teistik Kader Algısı Ölçeğinin Cinsiyete Göre Karşılaştırılması

Ölçekler	Cinsiyet	Ortalama	SS	t	p
Teistik Kader Algısı Ölçeği	Erkek	2,38	0,75	-0,288	0,774
	Kadın	2,40	0,63		

Kader algısı ile ilgili yapılan çalışmalar incelendiğinde, araştırmamızdaki bulgulara paralel sonuçlar elde eden araştırmalar var olduğu gibi, araştırmamız ile zıt bulguların elde edildiği çalışmaların da mevcut olduğu görülmüştür. Karaca'nın çalışmasında kader algıları ile cinsiyet değişkeni arasındaki ilişkiyi gösteren bulgulara göre kadın ve erkekler arasında kader algıları ile anlamlı bir fark ortaya çıkmıştır. Çalışmada, kaderci ifadelerle %6.5'lik bir oranla erkeklerin katıldığı, buna karşılık kadınlardan bu kaderci algı grubuna kimsenin girmediği tespit edilmiştir (Karaca, 2006, s. 485). Bu bulgulara paralel olarak, Kartopu'nun “Kaygının Kader Algıları ile İlişkisi” adlı çalışmasında erkeklerin kaderci ifadeleri kullanma ve “tamamen kadere atıf yapma” cevaplarını kadınlara oranla daha sık kullandığı tespit edilmiştir (Kartopu, 2012, s. 117).

Diğer yandan, araştırmamızdaki bulgulara paralel olarak, Kara'nın (2009), “Öğrenilmiş Çaresizlik Davranışının Genellenme Derecesi ile Kader İnancı Arasındaki İlişkinin İncelenmesi” adlı doktora tezinde, cinsiyet ve kader algıları arasında anlamlı bir ilişki tespit edilememiştir (Kara, 2009, s. 110).

Benzer şekilde, Kandemir'in ‘Kader İnancının Psikoterapik Açısından Fonksiyonu’ adlı çalışmasında da cinsiyet ve kader algıları arasında anlamlı bir ilişki tespit edilememiştir (Kandemir, 2006, s. 99).

Aydın'ın çalışmasında da araştırmamız ile benzer sonuçlar tespit eden bulgular elde edilmiştir. Buna göre kader inancı bakımından cinsiyetler arasında fazla bir fark olmadığı belirtilmiştir (Aydın, 1997, s. 67-68).

Andırın, “Üniversite Sınav Sürecinde Kader Algısı ve Sınav Anksiyetesi İlişkisi” adlı yüksek lisans tezinde Horozcu'nun (2018) ölçeğini kullanmış ve cinsiyet ile kader algısı arasında anlamlı bir ilişki bulmamıştır (Andırın, 2020, s. 41).

Literatür incelendiğinde, kader algısı ve cinsiyet değişkeni arasındaki ilişkinin farklılaştığını tespit eden çalışmalar olduğu gibi cinsiyet ve kader algısı arasında anlamlı düzeyde ilişkinin olmadığını gösteren çalışmaların da mevcut olduğu görülmektedir. Araştırmamızda kadın ve erkeklerin kader algısı arasında anlamlı düzeyde bir ilişki tespit edilmemiştir. Çalışmamızda kadınların erkeklere oranla daha kadercı eğilimler göstereceği düşünülürken, cinsiyet rolleri açısından kadınların ataerkil bir toplum yapısı içerisinde, bireysel sorumluluklarını yaşamındaki erkeklere yükleme eğilimleri göstermeleri sonucunda bireysel yüklemeleri de daha az kullandıklarından yola çıkılmıştı. Cinsiyet ve kader algısı arasında bir farklılaşmanın ortaya çıkmaması, kadın ve erkeklerin cinsiyet rolleriyle ilgili toplumun beklentileri dışında yeni algılar geliştirdikleri şeklinde yorumlanabilir.

4.7.2. Yaş- Kader Algısı İle İlgili Bulgular

Çalışmamızda katılımcıların yaşlarına göre Teistik Kader Algısı ölçeği toplam puanları arasında istatistiksel olarak anlamlı bir fark bulunmamaktadır ($p>0,05$).

Tablo 4.7.2. Teistik Kader Algısı Ölçeğinin Yaşa Göre Karşılaştırılması

Ölçekler	Yaş	Ortalama	SS	F	p
Teistik Kader Algısı Ölçeği	18-25	2,45	0,65	0,758	0,553
	26-35	2,36	0,74		
	36-45	2,35	0,63		
	46-55	2,35	0,53		
	55-65	2,15	0,57		

Kader algısı ve yaş ilişkisi üzerine yapılmış olan önceki çalışmalar incelendiğinde bazı çalışmalarda anlamlı fark tespit edilirken bazılarında edilmediği görülmektedir.

Kartopu'nun çalışmasında, kader algıları yaş grupları arasında anlamlı bir ilişkinin tespit edildiği, ergenlikten ilk yetişkinlik ve orta yaşlılığa doğru giderken kaderci inanışta bir artış olduğu tespit edilmiştir (Kartopu, 2012, s. 113).

Kilit'in "Kader Algısı- Psikolojik İyi Oluş İlişkisi Üzerine Bir İnceleme" adlı yüksek lisans tezinde, kader algılarının yaş aralıklarında değişkenlik gösterdiği, kaderci inanışının yaş ilerledikçe arttığı tespit edilmiştir (Kilit, 2019, s. 70).

Diğer yandan, Kandemir'in (2006) çalışmasında bulgularımıza benzer olarak yaş ve kader algıları arasında anlamlı bir ilişki tespit edilememiştir (Kandemir, 2006, s. 99).

Kara'nın çalışmasında çalışmamızdaki "tamamen kendi seçimimle açıklarım" ifadesine benzer olarak yer alan "kaderimi kendi seçimlerim belirler" seçeneğine 17-20 yaş grubunun %25.5, 21-23 yaş grubunun %23.7 ve 24 yaş üzeri katılımcıların %6.7 oranla katıldığı tespit edilmiştir. Genel olarak, Kara'nın çalışmasında yaş grupları ve kader inancı arasında anlamlı bir ilişki tespit edilememiştir (Kara, 2009, s. 98-99).

Andırın'ın (2020), "Üniversite Sınav Sürecinde Kader Algısı ve Sınav Anksiyetesi İlişkisi" adlı yüksek lisans tezinde benzer sonuca ulaşılmış ve kader algısı ile yaş değişkeni arasında anlamlı bir fark bulunamamıştır.

Yaş ilerledikçe kaderci eğilim artar yönündeki hipotez geliştirilirken, bireylerin yaşlandıkça kendi acizyetlerini daha çok hissederek Allah'ın gücünü daha çok farkına varmaları dolayısıyla yaşamlarındaki olayların atfını kendinden daha çok Allah'a yapmalarına sebep olabileceği öngörülmüştü. Yaş ve kader algısı arasında anlamlı düzeyde ilişki çıkmaması, bireylerin değişen ve gelişen dünyada kendilerini aciz hissetme veya ölüme yakın hissetme gibi durumlardan daha uzak olmaları, yaş almalarına rağmen teknoloji gibi fırsatlardan istifade ederek daha aktif bir yaşam sürmelerinin kader algılarını etkileyecek nitelikte olmadığı şeklinde yorumlanabilir.

4.7.3. Medeni Durum- Kader Algısı İle İlişkili Bulgular

Katılımcıların medeni durumlarına göre Teistik Kader Algısı ölçeği toplam puanları arasında istatistiksel olarak anlamlı bir fark bulunmamaktadır ($p>0,05$).

Tablo 4.7.3. Teistik Kader Algısı Ölçeğinin Medeni Duruma Göre Karşılaştırılması

Ölçekler	Medeni Durum	Ortalama	SS	F	p
Teistik Kader Algısı Ölçeği	Bekar	2,41	0,68	0,164	0,848
	Evli	2,37	0,67		
	Diğer	2,39	0,42		

Literatür incelendiğinde, kader algısı ve medeni durum değişkeni açısından farklı sonuçlar elde edilen çalışmaların olduğu görülmektedir.

Kilit'in (2019) "Kader Algısı Psikolojik İyi Oluş İlişkisi Üzerine Bir Araştırma" isimli yüksek lisans tezinde elde edilen verilere göre medeni durum ile Ehli Sünnet ve Mutezili kader algıları arasında anlamlı bir ilişki çıkmazken Cebri kader algısında evli bireylerin ortalama puanları bekar bireylerden yüksek çıkmıştır (Kilit, 2019, s. 71).

Kartopu'nun çalışmasında benzer sonuçlar elde edilmiştir. "Kadere kesin olarak inanıyorum ve bu konuda hiçbir şüphe duymuyorum" diyen katılımcıların sayısı evli bireylerde %83.1, bekar bireylerde %57.0 ve ayrılmış kişilerde %100 oranında tespit edilmiştir. Kartopu, örneklem sayısının yetersiz olması sebebiyle bu bulguyu analize konu etmediğini bildirmiştir. Çalışmada genel olarak Ehli Sünnet kader algısının evli bireylerde, Mutezile kader algısının ise bekar bireylerde daha yaygın olarak görüldüğü söylenebilir. Genel olarak, çalışmada Ehli Sünnet ve Mutezile kader algıları ile medeni durum arasında bir farklılık tespit edilmediği için kıyas yapılamamaktadır (Kartopu, 2012, s. 124-129).

Medeni durum ve kaderci tutum ile ilgili öne sürdüğümüz, H_3 "bekar bireylerin kaderci tutumu evli bireylerden daha düşüktür" şeklindeki hipotezimizi öne sürerken, bekar

bireylerin henüz evlilik ile gelen aile mefhumu ve belli sorumlulukları almamış olmaları ve bununla bağlantılı olarak daha bireysel ve bağımsız olmaları durumu göz önüne alınmıştır. Medeni durum ile kaderci tutum arasında bir farklılaşmanın ortaya çıkmaması, modern toplum yapısının değişerek evli ve bekar bireylerin yaşantılarındaki sorumluluk, bireysellik ve bağımsızlık değişkenlerinin de değiştiği şeklinde yorumlanabilir.

4.7.4. Eğitim Düzeyi- Kader Algısı İlişkisi İle İlgili Bulgular

Araştırmamızda katılımcıların eğitim durumlarına göre ölçek ve alt boyutlarının karşılaştırmaları verilmiştir. Katılımcıların eğitim durumlarına göre Teistik Kader Algısı ölçeği toplam puanları arasında istatistiksel olarak anlamlı bir fark bulunmamaktadır ($p>0,05$).

Tablo 4.7.4. Teistik kader Algısı Ölçeğinin Eğitim Durumuna Göre Karşılaştırması

Ölçekler	Eğitim Durumu	Ortalama	SS	F	p
Teistik Kader Algısı Ölçeği	İlk-Ortaokul	2,43	0,68	1,109	0,345
	Lise	2,48	0,74		
	Üniversite	2,38	0,65		
	Lisansüstü	2,28	0,66		

Bu konuda yapılan çalışmalar incelendiğinde, Kilit'in (2020) çalışmasında araştırmamıza benzer bulgular elde edildiği görülmektedir. Yapılan araştırmada, katılımcıların eğitim durumları ve kader algıları arasında istatistiksel olarak anlamlı bir ilişki bulunmamaktadır (Kilit, 2020, s. 73).

Aydın'ın kader ve özgür iradeyi vurgulayan ifadeleri barındıran çalışmasında, katılımcılardan %9,09 oranındaki okur-yazar grup, %35,29 oranındaki ilkokul grubu, %23,08 oranındaki ortaokul-lise grubu ve %22,22 oranındaki yüksekokul grubu kaderci ifadeleri seçtiği tespit edilmiştir. Diğer yandan, özgür iradeyi daha çok vurgulayan mutezile kader algısına katılım oranı ise sadece ortaokul-lise grubunda

%3,85 oranında olmuştur. Aydın'nın çalışması genel olarak değerlendirildiğinde, eğitim düzeyinin arttıkça kaderci eğilimin düştüğü sonucu elde edildiği söylenebilir (Aydın, 1997, s. 71).

Kartopu'nun yaptığı çalışmada özgür irade ile ilişkili olarak “Tüm çabanıza rağmen başaramazsanız ne yaparsınız?” sorusuna verilen “Daha fazla çalışmam gerek diye düşünürüm” cevabına lise öğrencilerinin lisans mezunlarına göre daha yüksek oranda katılmış olmaları dikkat çekmektedir (Kartopu, 2012, s. 129-133).

Bu çalışmada eğitim düzeyi ile kader algıları arasında anlamlı bir ilişki bulunamamıştır. Bu durumda H₄ “Eğitim düzeyi yükseldikçe kadercilik tutumu azalır” yönündeki hipotez bulgular tarafından desteklenmemiştir. Bu hipotez, eğitim durumlarının bireylere yeni yaşantılar, daha çok kişi ile iletişim fırsatı sunmasından hareketle bireyselliği daha çok artırması ve eğitim sürecinde gayret göstermesi sonucunda kişinin sorumluluk almada kendine daha çok atıf yapabilmesi ihtimalleri üzerinden öne sürülmüştü. Ortaya çıkan sonuç, anketin yapıldığı örneklem grubunun eğitim durumları için bahsedilen durumların geçerli olmadığına işaret edebilir. Deneklerin sahip olduğu eğitimin, kader algısına etki edecek boyutta bağımsızlık ve sorumluluk anlamında kaderci tutumda fark oluşturabilecek nitelikte olmadığı söylenebilir.

4.7.5. Sosyo-Ekonomik Düzey- Kader Algısı İlişkisi İle İlgili Bulgular

Katılımcıların gelir durumlarına göre Teistik Kader Algısı Ölçeği toplam puanları arasında istatistiksel olarak anlamlı bir fark bulunmamaktadır ($p>0,05$).

Tablo 4.7.5. Teistik Kader Algısı Ölçeğinin Sosyo Ekonomik Duruma Göre Karşılaştırılması

Ölçekler	Gelir Durumu	Ortalama	SS	F	p
Teistik Kader Algısı Ölçeği	Düşük	2,26	0,68	2,423	0,090
	Orta	2,43	0,66		
	Yüksek	2,36	0,79		

Kader konusunda önceki empirik çalışmalar incelendiğinde, bazı çalışmalarda sosyo-ekonomik düzey ve kader arasında anlamlı bir fark tespit edilirken bazılarında ise bir ilişki bulunmamıştır. Örnek olarak, Karaca (2006), Kandemir (2006) ve Andırım'ın (2020) çalışmalarında sosyo-ekonomik düzey ile kader algısı arasında istatistiksel olarak anlamlı bir ilişki tespit edilememiştir.

Kartopu'nun (2012) çalışmasında ise, gelir durumu arttıkça kaderci tutumun azaldığı tespit edilmiştir. İradeyi vurgulayan ifadeler üst düzey gelir grubunda alt düzey gelir grubuna oranla daha yüksek oranda tercih edildiği tespit edilmiştir. 'Her şeyin önceden belirlendiğini, herhangi bir şey yapmanın faydasızlığını anladım' şeklindeki kaderci cevap ise en çok orta düzey gelir grubunda ve sonrasında ise alt düzey gelir grubunda tercih edilirken bu cevaba üst düzey gelir grubundan katılan olmamıştır (Kartopu, 2012, s. 144-147).

Kilit'in çalışmasında, katılımcıların sosyo-ekonomik durumu ile Mutezile ve cebriyye kader algıları arasında istatistiksel olarak anlamlı bir ilişki görülürken, Ehl-i Sünnet kader algısı arasında istatistiksel olarak anlamlı bir ilişki bulunmamıştır ($p>0,05$) (Kilit, 2020, s. 75).

Sosyo-ekonomik durum ve kaderci tutum arasındaki ilişki ile ilgili olarak geliştirilen, H₅ "Kaderci tutum sosyo-ekonomik durum ile ters orantılıdır. Sosyo-ekonomik düzey yükseldikçe kaderci tutum zayıflar" hipotezi, genellikle gelir düzeyi yüksek bireylerin buldukları konumdan memnun olmaları bakımından elde ettikleri maddi refah ve başarıyı kendilerine atfetme eğiliminden dolayı kader algısında kendilerine daha çok yüklemde bulunabileceklerinden hareketle öne sürülmüştü. Diğer yandan, sosyo-ekonomik açıdan yeterli düzeyde olmayan kimseler ise bu durumu psikolojik açıdan daha katlanır bulmak amacıyla kader algısında olayları daha çok Allah'a atfederek kendilerini rahatlatma eğiliminde olabilecekleri öne sürülmüştür. Araştırmamızdaki bulgulara göre sosyo-ekonomik düzey ile kaderci tutum arasında istatistiksel olarak anlamlı bir ilişki görülmemektedir. Bundan hareketle, araştırmaya katılanların sosyo-ekonomik durumunun kader algısına etki edecek boyutta bir niteliğe sahip olmadığı söylenebilir.

4.7.6. Kendini Tanımlama- Kader Algısı İlişkisi İle ilgili Bulgular

Bireylerin kendini tanımlama durumlarına göre Teistik Kader Algısı Ölçeği toplam puanları arasında istatistiksel olarak anlamlı bir fark bulunduğu tespit edilmiştir ($p<0,05$). Farkın hangi gruptan kaynaklandığını tespit etmek için yapılan çoklu karşılaştırma testi sonucunda, kendini hafız olarak tanımlayan katılımcıların Teistik Kader Algısı Ölçeği toplam puanlarının kendini akademisyen olarak tanımlayan katılımcılara göre daha yüksek olduğu görülmektedir. Söz konusu bulgular çalışmada H_6 “Kaderci tutum en yüksek düzeyde hafızlarda, en düşük düzeyde akademisyenlerde görülmektedir” hipotezini desteklemektedir.

Tablo 4.7.6. Teistik Kader Algısı Ölçeğinin Kendini Tanımlama Durumuna Göre Karşılaştırılması

Ölçekler	Kendini Tanımlama	Ortalama	SS	F	p
Teistik Kader Algısı Ölçeği	Öğrenci	2,42	0,63	2,771	0,041
	Hafız	2,56	0,71		
	Akademisyen	1,79	0,63		
	Diğer	2,36	0,68		

Literatürdeki çalışmalar incelendiğinde, Kandemir’in (2006) çalışmasında genel olarak kaderci tutumların en yüksek görüldüğü grupların emir altında çalışanlar ve işsizler olduğu tespit edilmiştir (Kandemir, 2006, s. 101).

Kilit’in yüksek lisans tezindeki bulgulara göre, Mutezile kader algısında en yüksek puanı alan grup akademisyenler olmuştur. Bu durumun iradeyi ön plana alan Mutezile kader algısı ile çalışmamızın bulguları arasında benzerlik gösterdiği söylenebilir.

Genel olarak değerlendirecek olursak, kaderci yaklaşımın akademisyenler arasında daha az görülmesi, bireyin sahip olduğu statünün vermiş olduğu özgüven ve bireyselliğin ön planda olması ile açıklanabilir. Diğer yandan, hafızların daha yüksek puan alması, teolojik bilgi düzeyleri ile ilişkilendirilebilir. Aynı zamanda, hafızlık

eğitiminin yoğun ve yorucu olmasının hafızlar üzerinde onların bireyselliklerini geri plana atma etkisi oluşturması ile bağlantı kurulabilir. Hafızlık eğitiminin yoğun bir çalışma ve disiplin gerektiren bir nitelikte olması, ülkemizde buna ek olarak hafızlık eğitimi alan bireylerden hocalarına karşı aşırı saygı ve itaat beklentisi gibi durumların bu bireylerin düşünce yapıları ve kişiliklerini etkilediği ve hocalara tâbi olma durumlarından yola çıkarak olayların sorumluluğunu Allah'a atfetmelerinin bu bireylerde sıklıkla görüleceği düşünülmüştür. Yaşamlarının belli bir müddetinde sıkı bir eğitime tâbi olmak durumunda olan hafız bireylerin düşünce yapıları ve kişilikleri de bu durumdan etkilenmektedir. Dolayısıyla, elde edilen bulgulara göre, ülkemizdeki hafızlık eğitiminin daha kadercî eğilime yatkın bir nitelikte olduğu ve hafız bireylerin algılarını etkilediği şeklinde yorumlanabilir. Araştırmamız bu konuda yapılacak olan sonraki çalışmalar için bu noktada hafızlık eğitiminin taşıdığı birtakım özelliklerin bu konu bağlamında araştırılmasının yararlı olabileceğine işaret etmektedir. Buna ek olarak, akademisyenlerin daha çok özgür iradeye dayalı bir kader algısına sahip olması durumu, sahip oldukları statünün kendilerine vermiş olduğu güven ve olaylar karşısında daha çok rasyonel yüklemelere başvurmaları kader algılarını bu yönde etkilemiş olabilir. Elde edilen bulgular öne sürdüğümüz H₆ “Kadercî tutum en yüksek düzeyde hafızlarda, en düşük düzeyde akademisyenlerde görülmektedir.” hipotezini doğrulamaktadır.

4.8. Kader Algısı- Dindarlık Düzeyi Arasındaki İlişki

Kullanılan ölçekler arasındaki ilişkiyi test etmek için korelasyon analizi uygulanmıştır. Analiz sonucunda, Dindarlık Düzeyi ile Teistik Kader Algısı Ölçeği puanları arasında istatistiksel olarak anlamlı, pozitif bir ilişki bulunduğu görülmektedir. Elde edilen bulgular, H₇ “Dindarlık düzeyi ile kadercilik tutumu arasında pozitif yönde anlamlı bir ilişki vardır” hipotezini desteklemektedir.

Tablo 4.8. Teistik Kader Algısı Ölçeği ile Dindarlık Ölçeği Arasındaki İlişki

	Dindarlık düzeyi	Yüksek Düzey Yetkecilik	Düşük Düzey Yetkecilik	Yetkecilik Ölçeği	Teistik Kader Algısı Ölçeği
Dindarlık düzeyi	1,000	0,320	-0,486	-0,024	0,207
p	-	0,000*	0,000*	0,598	0,000*
Teistik Kader Algısı Ölçeği					1,000
p					-

Genel olarak kader ile ilgili yapılan çalışmalarda, bireyin hayatı anlamlandırmada dini bir boyut olarak kader inancına başvurduğu görülmektedir. Bireyin sahip olduğu dindarlık düzeyi, eğitim düzeyi, kişilik özellikleri ve sosyal çevresi gibi faktörler bireyin kader algısını etkilemektedir. Bireylerin yaşamdaki olumsuz olaylar karşısında anlamlandırma ihtiyacının bir sonucu olarak daha sıklıkla başvurduğu kader inancı dini inanç boyutunu gündeme getirmektedir (Karaca ve diğerleri, 2018, s. 1).

Karaca, dindar insanların kader inancını farklı şekilde algıladıklarından bahsetmektedir. Dindar insanlar kendi sahip oldukları belli değişkenlerle beraber kaderi yorumlamakta ve hayatına aktarmaktadır (Karaca, 2006, s. 480). Özellikle bireylerin dindarlık seviyeleri yükseldikçe yaşamda meydana gelen olaylar karşısında bir başa çıkma süreci olarak kader inancına daha çok başvurduklarını tespit eden çalışmalar mevcuttur (Bahadır, 2002, s. 61-61; Kula, 2005, s. 62; Pargament, 2003, s. 216-222; Yaparel, 1987; Yapıcı, 2007). Buna ek olarak, dindar insanların dinin koyduğu belli sınırlara riayet etmesini kolaylaştıran bir etken olarak kader inancına başvurduğu da görülmektedir (Bahadır, 2002, s. 168). Burada muhafazakâr kimselerin dini kuralları benimsemeleri konusunda destek alma amacıyla kader inancına daha çok yönelmeleri dikkat çekmektedir.

Tüm bu bilgiler ışığında, dindar bireylerin yaşamda karşılaştığı olaylar karşısında belli amaçlar doğrultusunda benimsemiş oldukları kader inancının dini seviye ile pozitif anlamda ilişkili olduğu hipotezi araştırmamızdaki bulgular tarafından

desteklenmektedir. Bu konuda dindar bireylerin kader inancına yönelmelerindeki sebeplerin araştırılması sonraki çalışmalar için önem taşımaktadır.

4.9. Otoriteryen Kişiliğe Yönelik Bulgular ve Yorumlar

Çalışmanın bu kısmında otoriteryen kişiliğe yönelik analizlere yer verilmiştir. Araştırmada kullanılan ölçeklerin tanımlayıcı istatistikleri tabloda verilmiştir. Yüksek Düzey Yetkecilik alt boyutu ortalama puanı $6,32 \pm 1,63$ olduğu, Düşük Düzey Yetkecilik alt boyutu ortalama puanı $2,89 \pm 1,43$ olduğu, Yetkecilik ölçeği ortalama puanı $4,74 \pm 0,79$ olduğu görülmektedir.

Tablo 4.9. Kullanılan Ölçek ve Boyutlarının Tanımlayıcı İstatistikleri

Ölçekler	Min	Max	Medyan	$\bar{X}$	SS
Yüksek Düzey Yetkecilik	1,22	9,00	6,55	6,32	1,63
Düşük Düzey Yetkecilik	1,00	8,78	2,66	2,89	1,43
Yetkecilik Ölçeği	2,50	7,95	4,80	4,74	0,79
Teistik Kader Algısı Ölçeği	1,00	5,00	2,41	2,39	0,67
Dindarlık Düzeyi	1,00	5,00	4,40	4,31	0,62

4.9.1. Cinsiyet- Otoriteryanizm Arasındaki İlişki

Cinsiyet ile otoriteryanizm arasındaki ilişki konusunda elde ettiğimiz bulgular, erkeklerin toplumda genel olarak daha baskın konumda olmalarından hareketle öne sürdüğümüz H_8 “Erkekler kadınlardan daha yüksek düzeyde otoriteryen kişilik özelliklerine sahiptir” hipotezimizi doğrular niteliktedir. Buna göre, katılımcıların cinsiyetlerine göre ölçek ve alt boyutlarının karşılaştırmaları tabloda verilmiştir. Katılımcıların cinsiyetlerine göre Yüksek Düzey Yetkecilik alt boyutu ve Yetkecilik ölçeği toplam puanları arasında istatistiksel olarak anlamlı bir fark bulunmaktadır ($p < 0,05$). Erkek katılımcıların Yüksek Düzey Yetkecilik alt boyutu ve Yetkecilik ölçeği toplam puanlarının diğer katılımcılara göre daha yüksek olduğu görülmektedir.

Tablo 4.9.1. Yetkecilik Ölçeğinin Cinsiyete Göre Karşılaştırılması

Ölçekler	Cinsiyet	Ortalama	SS	t	p
Yüksek Düzey Yetkecilik	Erkek	6,68	1,57	3,293	0,001
	Kadın	6,16	1,63		
Düşük Düzey Yetkecilik	Erkek	3,00	1,64	1,004	0,316
	Kadın	2,85	1,33		
Yetkecilik Ölçeği	Erkek	4,98	0,75	4,611	0,000
	Kadın	4,63	0,79		

Otoriteryanizm konusu ile ilgili çalışmalar incelendiğinde, cinsiyet ve otoriteryen eğilimlerin cinsiyet açısından farklılaşmadığını saptayan çalışmaların var olduğu görülmektedir (Altemeyer, 1998; Heaven ve Bucci, 2001; Heaven ve St. Quintin, 2003; Rubinstein, 2003).

Diğer yandan, cinsiyet ve otoriteryen eğilimler arasında anlamlı düzeyde fark olduğunu öne süren çalışmalar da mevcuttur. Adorno ve arkadaşlarının (1950), otoriteryen kişiliğin incelendiği çalışmada, çalışan kadınların diğer kadınlara oranla daha fazla otoriteryen oldukları tespit edilmiştir. Aynı zamanda, çalışan kadınlar ve erkekler arasında otoriteryen eğilimlerin birbirinden farklı olmadığı saptanmıştır. Bu durum da cinsiyet ile otoriteryanizm arasındaki bağlantıya dair ileri sürdüğümüz güncel hayatta baskın olma durumuyla ilişkilendirilebilir.

Srirastava (1980), Hindistan örnekleme üzerinde yaptığı bir çalışmada, kırsal alanlardaki kadınların erkeklere göre daha fazla otoriteryen eğilimler gösterdiği, kentli grupta ise cinsiyetin otoriteryanizmi etkilemediği sonucuna ulaşmıştır. Bu durum, kırsal alandaki kadınların tarla, bağ, bahçe işleri ile uğraşmasının sonucu etkileyebileceğini akla getirmektedir.

Yukarıda bahsedilen bu iki çalışmada, değişkenlerin salt olarak cinsiyet değil sosyal sınıf ve yaşanılan bölgeler ile beraber değerlendirildiği dikkat edilmesi gereken bir husustur. Bu anlamda, tek başına cinsiyetin otoriteryanizme etkisi değil, sosyal sınıf ve yaşanılan bölgenin cinsiyet ile otoriteryanizm arasındaki ilişkilere nasıl yansıdığı anlaşılmalı çalışılmıştır.

Rigby'nin (1987) araştırmasında, erkeklerin kadınlara oranla daha otoriteryen oldukları, otoriteye itaat ve otoriteryanizm arasındaki ilişkinin kadınlarda erkeklere oranla anlamlı düzeyde negatif yönde ortaya çıktığı tespit edilmiştir.

Kaygusuz'un doktora tezinde, üniversitede okuyan gençlerin kadın veya erkek olmalarının onların öz-otoriteryen özelliklerini nasıl etkileyebileceği incelenmiştir. Diğer bir ifadeyle, “ katı, dogmatik, itaatkâr ve hoşgörmez” davranış eğilimlerinin cinsiyet tarafından etkilenip etkilenmediği açığa çıkarılmaya çalışılmıştır. Çalışmada elde edilen bulgulara göre, kadın ve erkek deneklerin öz-otoriteryen ölçeğinden aldıkları puanlar arasındaki ortalama farkın istatistiksel açıdan bir öneme sahip olmadığı tespit edilmiştir. Kaygusuz bu durumu kadın erkek rolleri ile ilgili toplumsal beklentilerin üniversite gençliği için fazla bir önem teşkil etmemesi şeklinde yorumlamıştır (Kaygusuz, 1995, s. 98).

Kültürümüzde, erkek egemen toplumdaki kadına biçilen “dik başlı olmayan, sakin, hoşgörülü, idare eden” gibi rollerden hareketle erkeklerden daha az otoriteryen eğilim düzeylerine sahip olacakları varsayılarak erkeklerin kadınlardan daha yüksek düzeyde otoriteryen eğilimlere sahip oldukları öne sürülmüştür. Araştırmamızda elde ettiğimiz bulgular ileri sürdüğümüz hipotezi doğrulamaktadır. Dolayısıyla ülkemizde yaygın olarak erkeklere biçilen belli başlı katı, sert, baskın gibi rollerden hareketle öne sürdüğümüz “katı, dogmatik, itaatkâr ve hoşgörüsüz” davranış eğilimleri ile erkek cinsiyeti arasında anlamlı düzeyde ilişki olduğu görülmektedir.

4.9.2. Eğitim Düzeyi- Otoriteryanizm İlişkisi İle İlgili Bulgular

Eğitim düzeyi ile otoriteryen kişilik arasındaki ilişki konusunda tespit edilen bulgular, H₉ “Eğitim düzeyi yükseldikçe otoriteryen kişilik düzeyi azalmaktadır” hipotezini desteklemektedir. Buna göre, hipotezi test etmek amacıyla yapılan istatistiksel işlemler sonucunda ortaya çıkan bulgular şu şekildedir:

Tablo 4.9.2. Yetkecilik Ölçeğinin Eğitim Durumuna Göre Karşılaştırılması

Ölçekler	Eğitim Durumu	Ortalama	SS	F	p
Yüksek Düzey Yetkecilik	İlk-Ortaokul	7,10	1,46	16,877	0,000
	Lise	6,72	1,51		
	Üniversite	6,34	1,49		
	Lisansüstü	5,10	1,99		
Düşük Düzey Yetkecilik	İlk-Ortaokul	2,20	0,89	7,731	0,000
	Lise	3,03	1,65		
	Üniversite	2,83	1,27		
	Lisansüstü	3,53	1,91		
Yetkecilik Ölçeği	İlk-Ortaokul	4,88	0,74	8,657	0,000
	Lise	5,01	0,98		
	Üniversite	4,72	0,73		
	Lisansüstü	4,35	,67		

Katılımcıların eğitim durumlarına göre ölçek ve alt boyutlarının karşılaştırmaları tabloda verilmiştir. Katılımcıların eğitim durumlarına göre Yüksek Düzey Yetkecilik, Düşük Düzey Yetkecilik alt boyutu ve Yetkecilik ölçeği toplam puanları arasında istatistiksel olarak anlamlı bir fark bulunmaktadır ($p<0,05$). Farkın hangi gruptan kaynaklandığını tespit etmek için yapılan çoklu karşılaştırma testi sonucunda, eğitim durumu ilk-ortaokul olan katılımcıların Yüksek Düzey Yetkecilik puanlarının, eğitim durumları üniversite ve lisansüstü olan katılımcılara göre daha yüksek olduğu görülmektedir. Eğitim durumu lise olan katılımcıların Yüksek Düzey Yetkecilik puanlarının, eğitim durumları lisansüstü olan katılımcılara göre daha yüksek olduğu görülmektedir. Eğitim durumu üniversite olan katılımcıların Yüksek Düzey Yetkecilik puanlarının, eğitim durumları lisansüstü olan katılımcılara göre daha yüksek olduğu görülmektedir. Eğitim durumu lise olan katılımcıların Düşük Düzey Yetkecilik puanlarının, eğitim durumları ilk-ortaokul olan katılımcılardan daha yüksek olduğu görülmektedir. Eğitim durumu üniversite ve lisansüstü olan katılımcıların Düşük Düzey Yetkecilik puanlarının, eğitim durumları ilk-ortaokul olan katılımcılardan daha yüksek olduğu görülmektedir. Eğitim durumu lisansüstü olan katılımcıların Düşük Düzey Yetkecilik puanlarının, eğitim durumları üniversite olan katılımcılardan daha yüksek olduğu görülmektedir. Eğitim durumu ilk-ortaokul olan katılımcıların Yetkecilik ölçeği toplam puanlarının, eğitim durumları lisansüstü olan katılımcılardan

daha yüksek olduğu görülmektedir. Eğitim durumu lise olan katılımcıların Yetkecilik ölçeği toplam puanlarının, eğitim durumları üniversite ve lisansüstü olan katılımcılardan daha yüksek olduğu görülmektedir. Eğitim durumu üniversite olan katılımcıların Yetkecilik ölçeği toplam puanlarının, eğitim durumları lisansüstü olan katılımcılardan daha yüksek olduğu görülmektedir.

Tüm bu bulgulardan hareketle, eğitim düzeyi ile otoriteryanizm arasında negatif bir ilişki olduğu görülmektedir. Bu durum H_0 “Eğitim düzeyi arttıkça otoriteryen kişilik düzeyi azalmaktadır” hipotezimizi desteklemektedir.

Bu bulgu yurtdışında yapılmış bazı araştırmalarla da desteklenmektedir (Adorno ve diğerleri, 1950, s. 286; Duckitt, 1992; Ray ve Heaven, 1984, s. 166; Schman ve diğerleri, 1992). Bu araştırmalar da araştırmamızdaki bulgular ile paralellik göstererek eğitim düzeyi ile otoriteryen özellikler arasında ilişki olduğunu ve eğitim düzeyi yükseldikçe otoriteryen özelliklerin azaldığını göstermiştir.

Eğitimin bireylere yeni yaşantı fırsatları sunarak bakış açılarını genişletmeye yardımcı olduğu ön kabulünden hareketle, yeni deneyimleri daha fazla tecrübe eden bireylerin daha esnek, hoşgörülü ve geniş bakış açısına sahip olabileceğini göz önüne alarak geliştirdiğimiz “Eğitim düzeyi yükseldikçe otoriteryen kişilik düzeyi azalmaktadır” hipotezimizin bulgular tarafından desteklenmesi, öne sürdüğümüz yorumlarda belirttiğimiz üzere, eğitim düzeyinin otoriteryen kişiliğe etki etmesi ile ilişkilendirilebileceğini göstermektedir.

4.9.3. Yaş- Otoriteryanizm Arasındaki İlişki İle İlgili Bulgular

Katılımcıların yaşlarına göre ölçek ve alt boyutlarının karşılaştırmaları tabloda verilmiştir. Katılımcıların yaşlarına göre Yüksek Düzey Yetkecilik alt boyutu ve Yetkecilik ölçeği toplam puanları arasında istatistiksel olarak anlamlı bir fark bulunmaktadır ($p < 0,05$). Farkın hangi gruptan kaynaklandığını tespit etmek için yapılan çoklu karşılaştırma testi sonucunda, yaş grupları 36-45 ve 46-55 olan katılımcıların Yüksek Düzey Yetkecilik puanlarının yaş grupları 26-35 olan katılımcılardan daha yüksek olduğu görülmektedir. Yaş grupları 36-45 olan

katılımcıların Yetkencilik ölçeği toplam puanlarının yaş grupları 26-35 olan katılımcılardan daha yüksek olduğu görülmektedir. Bulgular, H₁₀ “Yaş ilerledikçe otoriteryen kişilik düzeyi yükselmektedir” şeklindeki hipotezimizi doğrulamaktadır.

Tablo 4.9.3. Yetkencilik Ölçeğinin Yaşa Göre Karşılaştırılması

Ölçekler	Yaş	Ortalama	SS	F	p
Yüksek Düzey Yetkencilik	18-25	6,24	1,57	5,006	0,001
	26-35	6,00	1,61		
	36-45	6,78	1,52		
	46-55	6,95	1,75		
	55-65	6,57	2,62		
Düşük Düzey Yetkencilik	18-25	2,99	1,49	1,341	0,254
	26-35	2,93	1,41		
	36-45	2,70	1,37		
	46-55	2,57	1,03		
	55-65	3,33	2,52		
Yetkencilik Ölçeği	18-25	4,73	0,78	3,100	0,015
	26-35	4,60	0,76		
	36-45	4,92	0,83		
	46-55	4,91	0,83		
	55-65	4,94	0,69		

Yapılan araştırmalarda otoriteryanizmin yaşa bağlı olarak değiştiği görülmektedir. Yaş arttıkça otoriteryen eğilimlerin azaldığını ortaya koyan çalışmalar mevcuttur (Demir, 2005; Derelioğlu ve Demir, 2007b; Gümüş ve Gömlüksiz, 1999; İflazoğlu ve Çaydaş, 2004). Diğer yandan, otoriteryanizmin yaş değişkeninden etkilenmediğini öne süren çalışmalar da bulunmaktadır (Krauss, 2002; Shanahan, 1995).

H₁₀ “Yaş ilerledikçe otoriteryen kişilik düzeyi yükselmektedir” hipotezi, bireylerin yaş aldıkça sosyalleşme düzeylerinin azalmasından hareketle, diğerleriyle iletişimin kısıtlı olması ve dolayısıyla farklı görüş ve düşüncelerle daha seyrek muhatap olmalarının tahammül seviyelerini azalttığı düşünülmüşür. Aynı zamanda, gelenek ve geçmiş ile daha sıkı sıkıya bağlı olan bireylerin yeni gelişmelerin sunduğu fırsatları çok az yakalama olasılığına sahip olmaları geçmişten getirdikleri geleneksellik ve katı düşünceleri korumalarında etkili olmuş olabilir. Elde edilen bulgular, yaş gruplarının ilerlemesinin belli düşünce kalıpları, geleneksel değerler ve normlara bağlanmada

“katı, dogmatik ve hoşgörmez” davranış eğilimleri ile iç içe geçmiş bir örüntü halinde ortaya çıktığı şeklinde yorumlanabilir.

4.9.4. Gelir Düzeyi- Otoriteryanizm ilişkisi ile İlgili Bulgular

Katılımcıların gelir durumlarına göre ölçek ve alt boyutlarının karşılaştırmaları tabloda verilmiştir. Katılımcıların gelir durumlarına göre Yüksek Düzey Yetkecilik, Düşük Düzey Yetkecilik alt boyutu ve Yetkecilik ölçeği toplam puanları arasında istatistiksel olarak anlamlı bir fark bulunmamaktadır ($p>0,05$). Elde edilen bulgular H_{11} “Sosyo ekonomik düzey yükseldikçe otoriteryen kişilik düzeyi azalmaktadır” hipotezini reddetmektedir.

Tablo 4.9.4. Yetkecilik Ölçeğinin Gelir Düzeyine Göre Karşılaştırılması

Ölçekler	Gelir Durumu	Ortalama	SS	F	p
Yüksek Düzey Yetkecilik	Düşük	6,16	1,74	2,291	0,102
	Orta	6,39	1,58		
	Yüksek	5,76	1,87		
Düşük Düzey Yetkecilik	Düşük	2,90	1,43	0,004	0,996
	Orta	2,89	1,42		
	Yüksek	2,88	1,66		
Yetkecilik Ölçeği	Düşük	4,69	0,86	2,648	0,072
	Orta	4,78	0,74		
	Yüksek	4,41	1,13		

Bu konuda, Adorno ve arkadaşları değişik sosyal sınıf erkeklerin otoriteryen özelliklerini karşılaştırmış ve çalışan sınıfta otoriteryanizmin en yüksek, orta sınıf erkeklerinde ise en düşük düzeyde olduğunu tespit etmiştir. Üst sınıf erkekleri ile orta sınıf erkeklerinin puan ortalamaları karşılaştırıldığında, üst sınıf erkeklerinin daha az otoriteryen açıklamalarına rağmen elde edilen fark istatistiki anlamda bir öneme sahip olmadığı belirtilmiştir (Adorno ve diğerleri, 1950).

Duckitt’in çalışmasında elde ettiği bulgulara göre, düşük gelir düzeyindeki gruplarda otoriteryen özelliklerin orta ve üst gelir gruplarına oranla daha yüksek olduğu tespit edilmiştir (Duckitt, 2009).

Gelir düzeyi ile ilgili hipotez oluşturulurken, yüksek gelir düzeyine sahip olan kimselerin bulunduğu statü gereği daha fazla kişi ile muhatap olmasının bir sonucu olarak bakış açılarının daha geniş olabileceği ihtimali üzerinden bu kişilerin daha hoşgörülü tutumlar geliştireceği, dolayısıyla katı, dogmatik ve hoşgörmez eğilimlere daha az sahip olacakları düşünülmüştü. Diğer yandan, düşük gelir düzeyine sahip kişilerin genel olarak belli bir emir altında çalışmış olmalarının sonucunda itaat etme eğilimlerinin daha yüksek düzeyde olacağı ihtimali öne sürülmüştü. Araştırmada elde edilen bulguların öne sürülen hipotezi desteklememesi, deneklerin gelir düzeyinin otoriteryen kişilik düzeylerine etki edebilecek nitelikte olmadığı şeklinde yorumlanabilir.

4.9.5. Kendini Tanımlama-Otoriteryanizm İlişkisi İle İlgili Bulgular

Katılımcıların kendilerini tanımlama durumlarına göre ölçek ve alt boyutlarının karşılaştırmaları tabloda verilmiştir. Katılımcıların kendilerini tanımlama durumlarına göre Yüksek Düzey Yetkecilik, Düşük Düzey Yetkecilik alt boyutu toplam puanları arasında istatistiksel olarak anlamlı bir fark bulunmaktadır ($p < 0,05$). Farkın hangi gruptan kaynaklandığını tespit etmek için yapılan çoklu karşılaştırma testi sonucunda, kendini öğrenci, hafız ve diğer olarak tanımlayan katılımcıların Yüksek Düzey Yetkecilik puanlarının daha yüksek olduğu görülürken, akademisyenlerin Düşük Düzey Yetkecilik puanlarının öğrenci, hafız ve diğer katılımcılara göre daha yüksek olduğu görülmektedir.

Tablo 4.9.5. Yetkecilik Ölçeğinin Kendini Tanımlama Durumuna Göre Karşılaştırılması

Ölçekler	Kendini Tanımlama	Ortalama	SS	F	p
Yüksek Düzey Yetkecilik	Öğrenci	6,25	1,56	5,587	0,001
	Hafız	6,85	1,27		
	Akademisyen	4,03	2,97		
	Diğer	6,33	1,64		
Düşük Düzey Yetkecilik	Öğrenci	2,86	1,32	6,318	0,000
	Hafız	2,81	1,32		
	Akademisyen	5,38	2,78		
	Diğer	2,87	1,44		
Yetkecilik Ölçeği	Öğrenci	4,68	0,76	2,174	0,090
	Hafız	5,03	0,74		
	Akademisyen	4,60	0,61		
	Diğer	4,74	0,82		

Meslek grupları ile otoriteryanizmi inceleyen çeşitli çalışmalar yapılmıştır. Bu konuda Ray ve Furnham (1984) İngiltere’de farklı meslek gruplarında otoriteryen eğilimlerin farklı olup olmadığını sınınamıştır. Bu çalışmada farklı meslek gruplarının otoriteye karşı farklı tutumlar takındıkları tespit edilirken Rigby ve arkadaşlarının (1986) Avusturalya örnekleminde yapmış oldukları çalışmada otoriteryen eğilimler ve meslek gruplarında herhangi bir farklılaşma ortaya çıkmamıştır. Bu durum kurumsal otoriteye karşı tutumların mesleklerden ziyade, içinde bulunduğu toplumun ve kültürün meslekler üzerindeki etkisinden kaynaklanabileceği şeklinde yorumlanabilir. Bu bağlamda araştırmamızın sonuçları da bu yorum ile paralel olarak değerlendirilebilir.

Yapılan araştırmalar, öğrencilerin uyum, boyun eğme ve var olan kurallara uyma ve eleştirel düşünmeme gibi özelliklerin; yeniliklere karşı kapalılık ve ön yargı ile bağlantılı olan kural yönelimi ile ilişkili olduğunu göstermektedir (Berzonsky ve Sullivan, 1992; Dollinger, 1995; Schwartz ve diğerleri, 2000). H₁₃ “Otoriteryen kişilik puanı en yüksek olan grup öğrenci ve hafızlardır” hipotezi öne sürülürken, bu konuda yapılan çalışmalarda bulguların, öğrencilerin kural yönelimli kimlik stiline sahip olmasının otoriteryen eğilimlerini yordadığı sonucunu ortaya koyması göz önünde bulundurulmuştur (Demir, 2005; Duriez ve Soenens, 2006; Duriez ve diğerleri, 2007; Gömleksiz ve Akar Vural, 2006; Gömleksiz ve diğerleri, 2009; İflazoğlu Saban ve Saban, 2009; Soenens ve diğerleri, 2005).

Hafızların yüksek oranda Yetkecilik düzeyine sahip olduğu tespit edilmiştir. Bu bulgu çalışmanın H₁₃ “Otoriteryen kişilik düzeyi en yüksek olan grup öğrenci ve hafızlardır” yönündeki hipotezini desteklemektedir. Bununla bağlantılı olarak, hafızlığın belli bir müddet sıkı bir eğitim gerektirmesinin bireyde disiplin ve katı tutumlar geliştirmesine yol açtığı; hafızlık eğitimi süresince aynı ideolojiye sahip bireyler ile aynı grupta bulunmanın bireyde grup aidiyetini artırarak kendinden olmayana karşı daha ayrımcı tutumlar geliştirmesinde etkili olduğu ve hafızlık eğitiminde hocaya saygı ve itaatın öneminin etkin olmasının bireylerin normal hayattaki tutumlarını da genelleyerek onu itaate yönelttiği şeklinde yorumlanabilir. Elde edilen bulguların “Hafızların otoriteryen kişilik eğilimleri daha yüksektir” hipotezini desteklemesi hafızlar için öne sürülen durumlara dikkat edilmesi gerektiğine işaret etmektedir.

Otoriteryen kişilik puanları en düşük olan grup akademisyenlerdir hipotezi geliştirilirken, bilgi yönelimli bireyleri esnek, yeni fikirlere açık, geniş bakış açısına sahip, özgürlükçü düşüncüyü önemseyen bireyler olarak tanımlayan bulgularla (Berzonsky ve Sullivan, 1992) beraber, akademisyenlerin bulunduğu konum itibarıyla, başarılı bir kimliğe sahip olarak daha bağımsız, içten denetimli ve konumu gereği bireylerle daha çok iletişim fırsatı bulma gibi olanaklara sahip olmalarının otoriteryen kişilik ile negatif bir ilişki göstereceği düşünülmüştür. Elde edilen bulgulara göre, akademisyenlerin otoriteryen kişilik düzeyleri kendilerini hafız, öğrenci ve diğer olarak tanımlayan katılımcılara göre daha düşük düzeydedir. Araştırmada elde edilen bulguların hipotezimizi desteklemesi, bu konudaki varsayımlarımızın değerlendirilmesinin önemini vurgulamaktadır.

4.9.6. Dindarlık Düzeyi- Otoriteryanizm İle İlgili Bulgular

Kullanılan ölçekler arasındaki ilişkiyi test etmek için korelasyon analizi uygulanmıştır. Analiz sonucunda, dindarlık düzeyi ile Yüksek Düzey Yetkencilik alt boyut puanları arasında istatistiksel olarak anlamlı, pozitif bir ilişki bulunduğu, dindarlık düzeyi ile Düşük Düzey Yetkencilik alt boyut puanları arasında istatistiksel olarak anlamlı, negatif bir ilişki bulunduğu görülmektedir. Bulgular, H₁₄ “Dindarlık düzeyi ile otoriteryen kişilik arasında pozitif yönde anlamlı ilişki vardır” hipotezini doğrulamaktadır.

Tablo 4.9.6. Yetkencilik Ölçeği ile Dindarlık Düzeyi Arasındaki İlişki

	Dindarlık düzeyi	Yüksek Düzey Yetkencilik	Düşük Düzey Yetkencilik	Yetkencilik Ölçeği	Teistik Kader Algısı Ölçeği
Dindarlık düzeyi	1,000	0,320	-0,486	-0,024	0,207
p	-	0,000*	0,000*	0,598	0,000*
Yüksek Düzey Yetkencilik		1,000	-0,444**	0,704	0,173
p		-	0,000*	0,000*	0,000*
Düşük Düzey Yetkencilik			1,000	0,296	-0,266
p			-	0,000*	0,000*
Yetkencilik Ölçeği				1,000	-0,020
p				-	0,659

Yetkecilik ve sağ görüşlü olma arasında anlamlı düzeyde pozitif ilişki olduğunu öne süren çalışmalar göz önüne alındığında (Altemeyer, 1996, 2004; Duckitt, 1993; Ekehammer ve diğerleri, 2004; Funke, 2005; Hasta ve Dönmez, 2009; Rubinstein, 1997; Stones, 2006; Wilson ve Sibley, 2012), dini altyapıya sahip olan muhafazakârların yetkecilik düzeylerinin de yüksek olması bulguları birbiriyle ilişkili farklı görüşler temelinde açıklanabilmektedir. Genel olarak muhafazakâr, taviz vermeyen bir dini anlayış ve sağ görüşlü olmanın bir uzantısı olarak açıklanan dindarlık düzeyinin yüksek olmasının getirdiği birtakım dogmatik ve katı tutumlar otoriteryen kişilik ile ilişkilendirilebilir. Bahsedilen grupların genel olarak katı, dogmatik ve muhafazakâr eğilimlere sahip olmaları, “değer, norm ve inanç çatışmaları” konularında aşırı bir hassasiyete sahip olmalarında ve dolayısıyla da daha otoriteryen tavırlar sergilemelerinde etkili olabilir. Bu durumla ilgili olarak önceki çalışmalar da benzer sonuçlar elde etmiştir (Crownson, 2009; Duckitt ve Sibley, 2010; Hetherington ve Suhay, 2011; McGregor ve diğerleri, 2001; Riek, Mania ve Gaertner, 2006). Çalışmamızda dindarlık düzeyi ile yetkecilik arasında anlamlı pozitif ilişki tespit edilmesi, bu hipotezi geliştirirken öne sürdüğümüz dindarlık düzeyi ile ilgili yorumların otoriteryen kişilik ile ilişkili olabileceğini göstermektedir.

BÖLÜM V

DEĞERLENDİRME

KADER ALGISI VE OTORİTERYEN KİŞİLİK İLE İLGİLİ BULGULAR VE YORUMLAR

Araştırmanın temel problemi doğrultusunda Kader Algısı-Otoriteryen Kişilik arasındaki ilişkiyi belirlemek için korelasyon analizi uygulanmıştır. Analiz sonucunda, Teistik Kader Algısı Ölçeği puanları ile Yüksek Düzey Yetkecilik alt boyut puanları arasında istatistiksel olarak anlamlı, pozitif bir ilişki bulunduğu, Teistik Kader Algısı Ölçeği puanları ile Düşük Düzey Yetkecilik alt boyut puanları arasında istatistiksel olarak anlamlı, negatif bir ilişki bulunduğu görülmektedir.

	Dindarlık düzeyi	Yüksek Düzey Yetkecilik	Düşük Düzey Yetkecilik	Yetkecilik Ölçeği	Teistik Kader Algısı Ölçeği
Dindarlık düzeyi	1,000	0,320	-0,486	-0,024	0,207
p	-	0,000*	0,000*	0,598	0,000*
Yüksek Düzey Yetkecilik		1,000	-0,444**	0,704	0,173
p		-	0,000*	0,000*	0,000*
Düşük Düzey Yetkecilik			1,000	0,296	-0,266
p			-	0,000*	0,000*
Yetkecilik Ölçeği				1,000	-0,020
p				-	0,659
Teistik Kader Algısı Ölçeği					1,000
p					-

Araştırmanın, “Kaderci bireylerin otoriteryen kişilik düzeyleri daha yüksektir” ve “Özgür iradeci bireylerin otoriteryen kişilik düzeyleri daha düşüktür” şeklindeki hipotezler doğrulanmıştır.

Kaderci bireyler genelde yaşamlarındaki olayların yüklemelerini kendi dışında yapmalarından hareketle sorumluluğu kendi üstünden atma eğilimi göstermektedirler. Dolayısıyla belli olumsuz olaylar karşısında kontrol hissinden muaf hissederek daha orantısız katı tutumlar sergileyebilmektedirler. Bununla ilgili, Elms ve Milgram’ın (1966) ünlü itaat deneyi örnek olarak gösterilebilir. Bu araştırmada, sorumluluğun başkasına yüklendiği durumlarda bireyler çok daha katı tutumlar sergileyerek, orantısız itaat gösterme eğiliminde oldukları tespit edilmiştir. Dolayısıyla sorumluluğun bir başka güce devredildiği kaderci tutuma sahip bireylerin dogmatik, katı ve hoşgörmez eğilimlere daha çok sahip oldukları söylenebilir. Araştırmanın “Kaderci bireylerin otoriteryen kişilik düzeyleri daha yüksektir” şeklindeki hipotezi bu şekilde açıklanabilir.

Özgür iradeci bireylerin kendi eylem ve düşüncelerinde bireysel sorumluluk ve tam irade sahibi olmalarından hareketle (Kilit, 2010, s. 111) körü körüne itaat veya dogmatik tutumları daha az benimseyecekleri düşünülmektedir. Bu durum, genellikle özgür iradeci bireylerin güncel hayatta yüksek eğitim düzeyine sahip, başarılı konumlarda olan ve olaylar karşısında rasyonel kararlar alan bireyler olduğunu tespit eden araştırmalar dikkate alındığında, bu bireylerin yıkıcı davranış dinamiklerini benimseme konusunda daha bilinçli hareket edeceği ve daha dengeli tutumlar takınarak otoriteryen kişilik düzeylerinin daha az olacağı şeklinde yorumlanabilir. Araştırmanın özgür iradeci bireylerin otoriteryen kişilik düzeyleri daha düşüktür bulgusu tüm bunlarla ilişkili olarak yorumlanabilir.

Literatüre bakıldığı zaman Türkiye’de kader algısı ve otoriteryen kişilik ilişkisi üzerinde çalışmaya rastlanamamıştır. Batı literatüründe kader konusunda ağırlıklı olarak sağlık konusunda yapılmış çalışmalar bulunmaktadır (Davison, Frankel, ve Smith, 1992; Mayo, Ureda, ve Parker, 2001; Peek, Sayad, ve Markwardt, 2008; Phillips, Cohen, ve Moses, 1999; Powe, 1995; Powe, ve Weinrich, 1999). Diğer yandan, otoriteryen kişilik olgusunun bireysel ve normsal değişkenler, sosyal baskınlık, kimlik stilleri gibi farklı değişkenlerle ele alındığı birçok çalışma mevcuttur

(Adorno, ve diğeri, 1950; Akbaş, 2010; Altemeyer, 2004; Balaban, 2013; Cohrs ve Asbrock, 2009; ; Çağlar Akoğlu, 2014; Dhont ve Van Hiel, 2009; Dixon ve Ergin, 2010; Duriez ve Soenens, 2006; Eckhardt, 1991; Feather, 1998; Fischer, Hanke ve Sibley, 2012; Funke, 2005; Göregenli ve diğeri 2009; Güldü, 2010; Hasta, 2002; Hasta ve Karaçanta, 2017; Henry, Sidanius, Levin ve Pratto, 2005; Karaçanta, 2002; Katz ve Statland, 1959; Katz, 1960; Küpper, Wolf ve Zick, 2010; Laythe, Finkel ve Kirkpatrick, 2001; Levin, 2004; Marcia, 1967; Marcia ve Friedman, 1970; McCann, 2009; McClintock, 1958; McGregor, Zanna, Holmes ve Spencer, 2001; Morand, 1998; Peterson, Smirles ve Wentworth, 1997; Rubinstein, 1997; Soenens ve diğeri, 2005; Whitley, 1999).

Batı literatüründe, kader algısı ve otoriteryen kişilik ile ilgili çalışmalar incelendiğinde, determinizm ile otoriteryen kişilik arasındaki ilişkinin ele alındığı çalışmaların var olduğu görülmektedir (Carey ve Paulhus, 2013; Duckitt ve Sibley, 2010; Jost, 2017; Keller, 2005; Rangel ve Keller, 2011; Rutjens diğeri, 2013; Willoughby ve diğeri, 2019). Bu çalışmalarda konu edilen determinizm inancı ve çalışmamızda ele aldığımız kadercilik inancı ile önceden belirlenmişlik, kesinlik gibi ortak değişkenlere sahip olması açısından benzerlik kurulabilir.

Bahsedilen çalışmaların ortaya koyduğu bulgular neticesinde bir değerlendirme yapılacak olursa, kaderin evrendeki her şeyi daha önceden belirlediğine inanmaya meyilli olan kişilerin kesinlik ve güvenlik ihtiyacı duydukları ve aynı ihtiyacın bir sonucu olarak otoriteryen kişiliğin bir uzantısı olan belirsizliğe karşı tahammülsüz olma tutumlarına sahip oldukları görülmüştür. Aynı zamanda, önceden belirlenmiş olma düşüncesinin etkisiyle bireyin sorumluluğunu kolayca kendinden üst bir güce yükleyerek aşırı itaat göstermesi ve bunun neticesinde kendi davranışlarında daha katı, dogmatik ve hoşgörmez davranış eğilimleri göstermesi otoriteryen kişilik ile kaderci inanın kilit bileşenlerini ortaya koymaktadır. Bu çalışmada, sorumluluğu büyük oranda kendi üzerinden alarak Allah'a yükleyen kaderci tutum ile otoriteryen kişilik arasındaki ilişki ortaya konulmuştur. Yukarıda sözü edilen çalışmalar ve araştırmamızın bulguları, otoriteryen kişilik ile kaderci tutum arasındaki pozitif yönde anlamlı ilişkiyi göstermektedir.

BÖLÜM VI

SONUÇ

Günümüzde tüm dünyada ve ülkemizde toplumsal dönüşümler ve değişimler çok hızlı bir şekilde yaşanmaktadır. Dolayısıyla bu durum bireyin psikolojik dünyasını etkileyerek farklı şekillerde yansımaktadır. Bu araştırma, bahsedilen bu değişimin otoriteryanizm olgusu ve kadere atıf yapma durumları ile beraber incelenmesinin faydalı olacağı düşüncesiyle gerçekleştirilmiştir.

Otoriteryanizm konusu genel olarak ülkemizde üzerinde çok fazla çalışmanın yapıldığı bir konu değildir. Son dönemlerde yeni yeni çalışmaların yapıldığı söylenebilir. Literatür incelendiğinde genellikle otoriteryanizm bütün olarak veya boyun eğme, denetim odağı ve siyasal tutum gibi değişkenler ile incelendiği görülmektedir. Bu çalışmada bireylerin davranışlarının sorumluluklarını atfetme tutumu ile bağlantılı olan kader algısı ile otoriteryanizm arasındaki ilişkileri sınanmıştır. Ayrıca cinsiyet, medeni durum, eğitim düzeyi, kendini tanımlama gibi sosyo-demografik değişkenlerin “katı, dogmatik, itaatkâr ve hoşgörmez” davranış eğilimleri ile bireylerin kader algısını etkileyip etkilemediği incelenerek otoriteryanizm ve kader algısına etki edebilecek bazı kişisel değişkenlerin saptanması da hedeflenmiştir.

Yukarıda ifade edilen hedefleri gerçekleştirebilmek amacıyla yapılan bu çalışmada değişkenler arası ilişkilerle ilgili 17 hipotez öne sürülmüştür. Çalışmada sosyo-demografik değişkenlere göre kader algısında anlamlı düzeyde bir fark tespit edilmemiştir. Bu durum ile ilgili çeşitli ihtimaller düşünülebilir. İlk olarak örneklemin yapısından kaynaklanabileceği öne sürülebilir. Örneklem dağılımının anlamlı düzeyde ilişki ortaya çıkarabilecek oranda yeterli olmaması sonucu etkilemiş olabilir. Diğer yandan, çalışmadaki ifadelerin denekler tarafından tam olarak anlaşılmamış olması, çalışmanın online platformda yürütülmesi gibi etkenler, çalışmada anlamlı düzeyde bulgu elde edilmesini engellemiş olabileceğini akla getirmektedir. Gelecekte konu ile ilgili yapılacak olan çalışmalarda anketlerin kontrollü ortamlarda yapılması ve çalışma

ile ilgili ifadelerin açık, net ve herkes tarafından doğru anlaşılabilirliğinin anket esnasında kontrolünün sağlanması, çalışmanın örnekleminin daha anlamlı düzeyde dağılması hem çalışma sürecinin güvenilirliği hem de bulguların genellenebilirliği açısından dikkat edilmesi gereken noktalar. Bununla birlikte, Teistik Kader Algısı Ölçeğinin kullanıldığı başka bir çalışmada (Andırım, 2020) aynı şekilde sosyo-demografik bilgilerden cinsiyet, yaş ve gelir durumu gibi değişkenler ile kader algısı arasında anlamlı düzeyde bir ilişkinin bulunamaması, bu durumun ölçeğin yapısından kaynaklanabileceği ihtimalini akla getirmektedir. Buradan hareketle, ölçeğin yapı geçerliliği ve ifadelerin net bir sonuç ortaya koyacak düzeyde olup olmadığının kontrol edilmesi gerektiği söylenebilir.

Sosyo-demografik değişkenlerden cinsiyet, yaş, gelir durumu ve medeni durum ile ilgili olarak toplumun yapısı, kültür ve bireylerin beklentisi dikkate alınarak öne sürülen kader algısı ile ilgili hipotezlerin bulgular tarafından desteklenmemesi, bu konudaki olguların değiştiği veya kader algısı ile bir örüntü oluşturmayacak nitelikte olduğu şeklinde de yorumlanabilir.

Bireyin dini, politik ve ideolojik inançlarıyla bağlantılı bir zihin yapısı modeli ile beraber öne sürülen otoriteren kişilik kuramı, yıkıcı davranış dinamiklerine sahip bir kişilik örüntüsüdür. “Katı, dogmatik, itaatkâr ve hoşgörmez” özelliklerin en belirgin özellikleri olması yanında, ön yargı, ırkçılık, cinselliğe karşı aşırı tavırlar, belirsizliğe karşı tahammülsüz olma gibi özellikler otoriteren kişiliğin diğer özelliklerini oluşturmaktadır. Çalışmada, bu kişilik sendromu sosyal demografik değişkenler açısından incelenmiştir. Buna göre, cinsiyet, yaş, sosyo-ekonomik düzey ve kendini tanımlama gibi değişkenler ile otoriteren kişilik arasında anlamlı ilişkiler ortaya konulmuştur. Cinsiyet konusunda otoriteren kişilik düzeyinde erkekler kadınlardan daha yüksek skorlar elde etmişlerdir. Yaş değişkeni açısından incelendiğinde, yaş arttıkça otoriteren kişilik düzeyinin de arttığı görülmüştür. Sosyo-ekonomik düzey ile otoriteren kişilik arasında ise istatistiksel olarak anlamlı bir ilişki bulunamamıştır. Eğitim düzeyi yükseldikçe otoriteren kişilik düzeyinin azaldığı görülmüştür. Kendini tanımlama açısından en yüksek otoriteren kişilik düzeyine hafız, öğrenci ve diğer grubunda, en düşük düzeye ise katılımcılardan kendisini akademisyen olarak tanımlayanlar arasında rastlanmıştır.

İnsan yaşamda karşılaştığı belli tip negatif olayların etkisiyle çeşitli düşünce kalıpları, algı ve tutumlar geliştirmektedir. Kişinin davranışlarını yaşamda karşılaşması kaçınılmaz olan belli tip olayların etkilediği ve bu olaylar karşısında takındığı tavırla bağlantılı olarak kişilik özellikleri geliştirdiği düşüncesinden hareketle olayları anlamlandırma ve yükleme ihtiyacında başvurduğu kader algısı ile olaylar karşısında takındığı belli tip davranış tutumları birbirini nasıl etkilediği araştırılması gereken bir konudur. Bu anlamda, bu çalışmada, kadercı tutuma sahip bireylerin otoriteryen kişilik özellikleri arasında anlamlı düzeyde pozitif bir ilişki ortaya çıkmıştır. Araştırmamızda elde edilen bulgulardan hareketle, kadercı eğilim ile otoriter kişilik özelliklerinin birbirlerini besleyen bir yapıda olmaları, Weber'in belirttiği üzere, dini inançların istenilmeyen bireysel ve sosyal davranışlar için meşru bir açıklama sunması işlevi ile ilişkilendirilebilir (Turner, 1991, s. 69).

Diğer yandan, olaylar karşısında sorumluluğu daha çok kendine atfetme eğiliminde olan özgür iradeci bireylerin otoriteryen kişilik düzeyleri arasında anlamlı düzeyde negatif ilişki tespit edilmiştir. Bu çalışmada, kadercı tutum ve otoriteryen kişiliğin itaat, sorumluluk, belirsizliğe karşı tahammülsüzlük ile ortak paydaya sahip olmalarından hareketle bu iki olgu tercih edilmiştir. Bireylerin belirsizlik karşısında takındığı tavırların, itaat altında kendi sorumluluklarını başka bir güce devrettiğinde göstermiş oldukları yıkıcı davranışların kadercı eğilim ile de geçerli olup olmadığı araştırılmaya değer bir konudur.

Ayrıca, bulgular, otoriteryen kişilik düzeyini azaltmak için kadercı tutumu gözden geçirmenin gerekliliğini ortaya koymaktadır. Bu noktada, kadercı eğilime sahip bireyler, -eğer otoriteryen kişilik düzeylerini indirgemek istiyorlarsa- öncelikle olayların sorumluluğunda kendilerine düşen payı göz ardı etmeyecek nitelikte doğru bir kader algısı benimsemelidir. İkincisi, bireylerin hangi şartlarda daha çok kadercı eğilime yöneldiğinin tespit edilmesi ve bu şartların değerlendirilmesi önem taşımaktadır. Bu noktada önceki araştırmalarda elde edilen bulgulara göre, ekonomik, siyasi, toplumsal açıdan beklenmedik kötü olaylar karşısında dini açıklamalara daha çok başvurulduğu görülmektedir (Bahadır, 2002, s. 168; Batman, 2008, s. 23; Hökelekli, 2003, s. 226; Kula, 2005, s. 62; Küçükcan ve Köse, 2000, s. 66-67; Ekşi, 2001, s. 2; Peker, 2003, s. 79; Spilka, Shaver ve Kirkpatrick, 2001, s. 177-178; Yapıcı, 2007, s. 116; Yapıcı, 2003). Bu noktada, ani ve beklenmedik olumsuz durumlar

karşısında kişinin ruhsal ve fiziki güvencesini teminat altına alabilecek toplumsal düzeyde çeşitli sivil toplum kuruluşlarının artırılmasına olan ihtiyaç dikkat çekmektedir. Böylelikle bu tür olayların sebep olduğu çeşitli yıkıcı davranışlar azaltılabilecek ve beklenmedik ve istenmedik ani olaylar karşısında bireyin kendini de dahil edebileceği çeşitli çözüm yolları arayabileceği bir başvuru mekanizması olabilecektir. Bu konuda araştırmamızda bu tür olaylarla ilgili ölçek kullanılmamıştır. Bu bağlamda, gelecekte kader algısı ile otoriteren kişilik özellikleri arasındaki ilişkiyi ele alacak olan çalışmaların sosyal, siyasi ve ekonomik alanlardaki olayları da ele alan çeşitli değerlendirmeler yapması konunun kapsamının daha iyi anlaşılması açısından önerilebilir.

Üçüncü olarak, dinin, toplumun ve kültürün bakış açısını ve algıyı etkilemede üstlendiği roller göz önünde bulundurularak, bu alanları ihya etme amacıyla eğitimin işlevinden yararlanılması gerekmektedir; bu durum, doğru bir kader algısı oluşturmada bireylere rehber olacak eğitim faaliyetleri yapılmasının altını çizmektedir.

Son olarak, kaderci inanışın otoriteren kişilikle birlikte kesinlik, güvenlik, sorumluluk gibi olgularla birlikte incelenmesi gelecekteki çalışmalar için faydalı olabilir.

REFERANSLAR

- Abdulhamid, İ. (1994). *İslam'da itikadi mezhepler ve akaid esasları*. (Çev. M. S. Yeprem). İstanbul: Marifet Yayınları.
- Abdulhamid, İ. (2011). *İslam'da i'tikadi mezhepler ve akaid Esasları*. (Çev. M. S. Yeprem). Diyanet Vakfı Yayınları.
- Adorno, T. (2003). *Otoritaryen kişilik üstüne niteliksel ideoloji incelemeleri*. (Çev. D. Şahiner). İstanbul: Om Yayınevi.
- Adorno, T. W., Frenkel, E., Levinson, D. J. Ve Sanford, R. N. (1950). *The authoritarian personality*. New York: Harper & Brothers.
- Agibalova, Y. ve Donskoy, G. (2017). *Ortaçağ Tarihi*. (Çev. Ç. Sümer). İstanbul: Yordam Kitabevi.
- Ahmed b. Yusuf Semîn el-Halebi, (1996). *Umdetü'l-huffaz fi tefsiri eşrefi'l elfaz*, (Cilt 3, 276-277. ss.). Beyrut: Daru'l Kutubu'l İlmiyye.
- Ajdukiewicz, K. (1989). *Temel kavramlar ve kuramlar (Felsefeye giriş)*. (Çev. A. Cevizci). Ankara: Gündoğan Yayınları.
- Akarsu, B. (1988). *Felsefe terimleri sözlüğü*. (4. bs.). İstanbul: İnkılap Kitabevi.
- Akbaş, G. (2010). *Social identity and intergroup relations: The case of Alevis and Sunnis in Amasya*. (Yayımlanmamış yüksek lisans tezi). Orta Doğu Teknik Üniversitesi, Ankara.
- Ali, C. (1970). *El-mufassal fi tarihi'l arab kable'l islam*. (Cilt 4). Beyrut: Daru'l-İlm li'l-Melayin.
- Alkan, A. (1983). *Saldırganlık, önyargı ve yabancı düşmanlığı*. İstanbul: Hil Yayınları.
- Altemeyer, B. (1981). *Right-wing authoritarianism*. Winnipeg, CA: University of Manitoba Press.
- Altemeyer, B. (1996). *The authoritarian specter*. Cambridge, MA: Harvard University Press.
- Altemeyer, B. (1998). The other "authoritarian" personality. *Advances in Experimental Social Psychology*, 30, 47-92.
- Altemeyer, B. (2004). Highly dominating, highly authoritarian personality. *The Journal of Social Psychology*, 144(4), 421-447.
- Altemeyer, B. (2007). *The authoritarians* [Winnipeg]. Erişim adresi <http://home.cc.umanitoba.ca/~altemey/30.05.2007>.

- Altemeyer, B. ve Hunsberger, B. (1992). Authoritarianism, religious fundamentalism, quest, and prejudice. *The International Journal for The Psychology of Religion*, 2(2), 113-133.
- Altıntaş, R. (2007). *Mevlana'da gönül kelamı*. İstanbul: Vefa Yayıncılık.
- Arıcan, M. K. (2004). Spinoza'nın natura naturans ve natura naturata kavramlarının anlamsal içeriği üzerine tartışmalar. *Din Bilimleri Akademik Araştırma Dergisi* 4(4), 87-96.
- Arıcan, M. K. (2004). *Panteizm, ateizm ve panenteizm bağlamında Spinoza'nın tanrı anlayışı*. İstanbul: İz Yayıncılık.
- Armaner, N. (1980). *Din psikolojisine giriş*. Ankara: Ayyıldız Matbaası.
- Augoustinos, M., Walker, I. ve Donaghue, N. (2014). *Social cognition. An integrated introduction* (3rd ed.). SAGE Publication.
- Aydın, A. A. (1980). *İslam inançları ve felsefesi*. (6. bs.). İstanbul: Çağrı Yayınları.
- Aydın, A. (2004). *Düşünce tarihi ve insanın doğası*. İstanbul: GENDAŞ.
- Aydın, C. (2019). Kader inancının savunma mekanizması ve dini başa çıkma kavramları açısından değerlendirilmesi. *Hitit Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi* 18(35), 101-122.
- Aydın, Ö. (1998). *Kur'an ışığında kader ve özgürlük*. İstanbul: Beyan Yayınları.
- Aydın, Z. ve Esen, E. (1997). Türkiye'de deprem zararlarının çok olması ile kader inancı arasındaki ilişki. *Diyanet İlim Dergi*, 33(3), 59-74.
- Bâcûrî, İ. M. (2002). *Şerhu cevhereti't tevhid*, Kahire: Mektetebetü Muhammed Ali Sabih. (188-189. ss.).
- Bağcı, H. M. (2009). *İnsanın kaderi. Hadislerin telkin ettiği kader anlayışı*. Ankara: Ankara Okulu Yayınları.
- Bahadır, A. (2002). *İnsanın anlam arayışı ve din: Logoterapik bir araştırma*. İstanbul: İnsan Yayınları.
- Bakırcıoğlu, R. (2012). *Ansiklopedik eğitim ve psikoloji sözlüğü*. Ankara: Anı Yayıncılık.
- Balaban, Ç. D. (2013). *The roles of intergroup threat, social dominance orientation and right-wing authoritarianism in predicting Turk' prejudice toward Kurds*. (Yayımlanmamış yüksek lisans tezi). Orta Doğu Teknik Üniversitesi, Ankara.

- Batman, E. (2008). *Yaşamın zorluklarıyla başa çıkmada kader inancının rolü.* (Yayımlanmamış yüksek lisans tezi). Çukurova Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Adana.
- Bilmen, Ö. N. (1971). *Muvazzah ilmi kelam.* İstanbul: Bilmen Yayınevi.
- Bilmen, Ö. N. (1972). *İtilai İslam* (2. bs.). İstanbul: Bilmen Yayınevi.
- Bolay, S. H. (1987). *Felsefi doktrinler sözlüğü* (4. bs.). Ankara: Akçağ Yayınları.
- Boutroux, E. (1998). *Tabiat kanunlarının zorunsuzluğu hakkında.* (2. bs.). (Çev. H. Z. Ülken). İstanbul: MEB Yayınevi.
- Brun, J. (2003). *Stoa felsefesi.* (Çev. M. Atıcı). İstanbul: İletişim Yayınları.
- Budak, S. (2003). *Psikoloji sözlüğü.* İstanbul: Bilim ve Sanat Yayınları.
- Budner, N. Y. S. (1962). Intolerance of ambiguity as a personality variable. *Journal of Personality*, 30(1), 29-50.
- Burger, J. M. (2006). *Kişilik.* (Çev. I. D. Sarioğlu). İstanbul: Kaknüs Yayınları.
- Büyüköztürk, Ş., Akgün, Ö. E., Karadeniz, Ş., Demirel F. ve Kılıç, E. (2013). *Bilimsel araştırma yöntemleri.* Ankara: Pegem Akademi Yayıncılık.
- Büyüköztürk, Ş. (2017). *Sosyal bilimler için veri analiz kitabı.* Ankara: Pegem Akademi Yayıncılık.
- Can, N. (2010). Şiddetin ideolojik yüzü ya da faşizmin korunan baltası_ *Atatürk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 13(1), 1-10. doi: 10.1501/SBFder_0000001446. ISSN 0378-2921.
- Carey, J. M. ve Paulhus, D. L. (2013). Worldview implications of believing in free will and/or determinism: Politics, morality, and punitiveness. *Journal of Personality*, 81, 130–141.
- Cengiz, L. (2001). Emeviler döneminde kader problemi. *Marife*, 1(2), 107-127. <https://doi.org/10.5281/zenodo.3343126>.
- Cevheri, İ. H. (1990). es-Sihâh. A. A. Attar (Ed.), *Tâcü'l-lügati ve sıhahu'l-Arabiyye* içinde (4. bs., Cilt 5, 1315-1720. ss.). Beyrut: Daru'l İlm li'l-Melayin.
- Cevizci, A. (2000). *İlkçağ felsefesi tarihi.* Bursa: Asa Kitabevi.
- Cevizci, A. (2002). Determinizm. *Felsefe sözlüğü* içinde (ss. 269-270). İstanbul: Paradigma Yayınları.
- Cevizci, A. (2007). *Felsefe.* Bursa: Sentez Yayıncılık.

- Chirumbolo, A. (2002). The relationship between need for cognitive closure and political orientation: The mediating role of authoritarianism. *Personality and Individual Differences*, 32, 603–610.
- Cohrs, J. C. ve Asbrock, F. (2009). Right-wing authoritarianism, social dominance orientation and prejudice against threatening and competitive ethnic groups. *European Journal of Social Psychology*, 39(2), 270-289.
- Costello, T. H., Bowes, S. M. ve Lilienfeld, S. O. (2020). “Escape from freedom” authoritarianism-related traits, political ideology, personality, and belief in free will/determinism. *Journal of Research in Personality*, 86 <https://doi.org/10.1016/j.jrp.2020.103957>
- Creswell, J. W. (2017). Eğitim araştırmaları. Nicel ve nitel araştırmanın planlanması, yürütülmesi ve değerlendirilmesi. H. Ekşi (Ed.) İstanbul: EDAM.
- Crider, A. B., Kavanaugh, R. D., Goethals, G. ve Solomon, P. R. (1993). *Psychology* (4rd ed.). New York: Harper Collins.
- Crowson, H. M., Thoma, S. J. ve Hestevold, N. (2005). Is political conservatism synonymous with authoritarianism. *The Journal of Social Psychology*, 145, 571–592.
- Crowther, J. (1995). *Advanced learner’s dictionary, microsoft encarta dictionary*. Oxford University Press: Cornelsen.
- Cüceloğlu, D. (1994). *Yetişkin çocuklar*. İstanbul: Sistem Yayıncılık.
- Çağatay, N. ve Çubukçu, İ. A. (1985). *İslam mezhepleri tarihi*. Ankara: Ankara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Yayınları.
- Çağlar Akoğlu, S. (2014). *Ekolojik ikilemler ve hayvan haklarına ilişkin tutumların yetkecilik, sosyal baskınlık yönelimi ve değerler açısından İncelenmesi*. (Yayımlanmamış yüksek lisans tezi). Ankara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Ankara.
- Çakmak, F. (2007). *Hız peygamber’in hadislerinde ‘kader’ kavramı*. (Yayımlanmamış yüksek lisans tezi). Atatürk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Erzurum.
- Çarkoğlu, A. ve Kalaycıoğlu, E. (2009). Türkiye’de dindarlık: uluslararası bir karşılaştırma. *Sabancı Üniverstesi İstanbul Politikalar Merkezi*.
- Çelebi, İ. (1996). *İslam inancında gayp problemi*. İstanbul: İFAV Yay.
- Çelik, H. (2015). Kur’an’da kader inancı. *Gaziosmanpaşa Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, 3(2), 11-46.
- Daşbadem, E. (2008). *Geçmişten günümüze yahudi mezheplerinin mesih anlayışı ve mesihi hareketler*. (Yayımlanmamış yüksek lisans tezi). Selçuk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Konya.

- Davison, C., Frankel, S., ve Smith, G. D. (1992). Cancer fatalism among elderly Caucasians and African Americans. *Oncology Nursing Forum* 22(9), 1355-1359.
- Deaux, K. ve Wrightsman, L. (1984). *Social Psychology in the 80's*. California: Brooks/Cole.
- Demir, İ. (2005). *Otoriteryanizm ve epistemolojik inançlar arasındaki ilişkinin incelenmesi*. XIV. Ulusal Eğitim Bilimleri Kongresinde Sunulan Sözlü Bildiri, Denizli: Pamukkale Üniversitesi, 28-30 Eylül 2005.
- Demir, İ. ve Derelioğlu, Y. (2010). Gençlerde otoriteryanizmin yordayıcıları olarak kimlik statüleri ve kimlik stillerinin incelenmesi. *Uludağ Üniversitesi Eğitim Fakültesi Dergisi*, XXIII(1), 99-119.
- Dewey, J. (2015). *Human nature and conduct: An introduction to social psychology*. Create Space Independent Publishing Platform.
- Dhont, K. ve Van Hiel, A. (2009). We must not be enemies: Interracial contact and the reduction of pre- judice among authoritarians. *Personality and Individual Differences*, 46(2), 172-177.
- Diaz, D., Blanco, A., Bajo, M. ve Stavradi, M. (2015). Fatalism and well-Being across hispanic cultures: The social fatalism scales (SFS). *Social Indicators Research*, 124(3), 929-945.
- Dixon, J. C. ve Ergin, M. (2010). Explaining anti-Kurdish beliefs in Turkey: Group competition, identity, and globalization. *Social Science Quarterly*, 91(5), 1329-1348.
- Duckitt, J. (1991). Prejudice and racism. D. Foster & J. Louw-Potgieter (Eds.), *Social Psychology in South Africa* içinde (171-206 ss.). Johannesburg: Lexicon.
- Duckitt, J. (2001). A dual process cognitive-motivational theory of ideology and prejudice. *Advances in Experimental Social Psychology*, 33, 41 -113.
- Duckitt, J. (2009). Authoritarianism and dogmatism. M. Leary & R. Hoyle (Ed.), *Handbook of Individual Differences in Social Behavior* içinde (298-317. ss.). New York: Guilford Press.
- Duckitt, J. ve Sibley, C. G. (2010). Personality, ideology, prejudice, and politics: A dual-process motivational model. *Journal of Personality*, 78, 1861–1894.
- Duriez, B., Soenens, B. ve Vansteenkiste, M. (2007). In search of the antecedents of adolescent authoritarianism: The relative contribution of parental goal promotion and parenting style dimensions. *European Journal of Personality*, 21, 507-527.
- Eagleton, T. (1996). *İdeoloji*, (Çev. M. Özcan). İstanbul: Ayrıntı Yay.
- Eckhardt, W. (1991). Authoritarianism. *Political Psychology*, 12(1), 97-124.

- Edwin, B. (1982). *Psiko-yoga (düşünce geliştirme yöntemi)*. (Çev. M. A. Işın). İstanbul: Say Yayınları.
- Eigenberger, M. E. (1998). Fear as a correlate of authoritarianism. *Psychological Reports*, 83,(3, Pt 2), 1395-1409.
- Ekiz, D. (2013). *Bilimsel araştırma yöntemleri*. Ankara: Anı Yayıncılık.
- Ekşi, H. (2001). *Başa çıkma, dini başa çıkma ve ruh sağlığı arasındaki ilişki üzerine bir araştırma: Eğitim, ilahiyat ve mühendislik fakültesi öğrencilerinin karşılaştırılması*. (Yayımlanmamış doktora tezi). Uludağ Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Bursa.
- El- İsfahani, Rağib. (2010). *Müfredat-Kuran kavramları sözlüğü* (2. bs.). (Çev. Y. Türker). Pınar Yayınları.
- Elms, A. C. ve Miligram, S. (1966). Personality characteristics associated with obedience and defiance toward authoritative command. *Journal of Research in Personality*, 2(4), 282-289.
- Emin, A. (1997). *Fecru'l-İslam*. Kahire.
- Erce, H. Z. (1968). *İslam'da kaza ve kader*. İstanbul: Yaylacık Matbaası.
- Es-Sabuni, N. (1969). *Kitabu'l- bidâye mine'l-kifâye fî'l-hidâye fî usûli'd-din*. (Çev. F. Huleyf). Kahire: Dar'ul Maarif.
- Es- Sicistani. (1992). *Es-sünen*. Bab fil kader (Çev. M. M. Abdülhamid). İstanbul.
- Eş'ari, (2010) *El-ibane ve usulü ehli's sünnet*. (Çev. M. Kubat). İstanbul: Gelenek Yayıncılık.
- Eş'ari, (2019). *Eş'ari kelamı el-lüme'fi'r-red ala ehli'z-zeyğ ve'l-bida*. (Çev. K.A. Mavil, H.Y. Mavil). İstanbul: İz Yayıncılık.
- Eysenck, H. J. (1957). *Sense and nonsense in psychology*. Baltimore: Penguin Books.
- Faris, İ., Zekeriyya, A. F. (1979). *Mu'cemu makayisi'l-luğa*. A. B. Harun (Ed.), (2. bs., Cilt 6, 421. ss.). Beyrut: Daru'l-Fikr.
- Fazlurrahman. (2012). *Ana konularıyla Kuran*. Ankara: Ankara Okulu Yayınları.
- Feather, N. T. (1998). Reactions to penalties for offenses committed by the police and public citizens: testing a social-cognitive process model of retributive justice. *Journal of Personality and Social Psychology*, 75(2), 528-544.
- Feldman, S. (2003). Enforcing social conformity: A theory of authoritarianism. *Political Psychology*, 24(1), 41-74.

- Ferguson, J. (1956). *Pelagius: A historical and theological study*. Cambridge: W. Heffer & Sons Ltd.
- Firuzabadi, M. M. Y. (2005). *el-Kâmûsu'l-Muhît*. M. N. Araksusi (Ed.), (8. bs., 460. ss.). Beyrut.
- Fischer, R., Hanke, K. ve Sibley, C. G. (2012). Cultural and institutional determinants of social dominance orientation: A cross-cultural meta-analysis of 27 societies. *Political Psychology*, 33(4), 437-467.
- Freud, S. (2000). *Kitle psikolojisi*. (Çev. K. Şipal). İstanbul: Cem Yayınevi.
- Friesen, J. P., Kay, A. C., Eibach, R. P. ve Galinsky, A. D. (2014). Seeking structure in social organization: Compensatory control and the psychological advantages of hierarchy. *Journal of Personality and Social Psychology*, 106, 590-609.
- Frolov, İ. (1991). *Felsefe sözlüğü*. (Çev. A. Çalışlar). (1. bs.). İstanbul: Cem Yayınları.
- Fromm, E. (1941). *Escape from freedom*. New York: Farrar ve Rhinhart.
- Fromm, E. (1983). *Freud Düşüncesinin Büyüklüğü ve Sınırları*. (Çev. A. Aydın). İstanbul: Arıtan.
- Fromm, E. (1996). *Özgürlükten kaçış*. (Çev. Ş. Yeğın). Payel Yayınevi.
- Fromm, E. (1999). *Özgürlükten kaçış*. (Çev. S. Budak). Ankara: Öteki Yayınevi.
- Funke, F. (2005). The dimensionality of right-wing authoritarianism: Lessons from the dilemma between theory and measurement. *Political Psychology*, 26(2), 195-218.
- Gadamer, H. G. (1976). *Verité et Methodé Editions du Seuil*. Paris.
- Geçtan, E. (1973). *Çağdaş insanda normal dışı davranışlar*. Ankara: Ankara Üniversitesi Eğitim Fakültesi Yayınları.
- Glock, C. Y. (1998). Dindarlığın boyutları üzerine. M. E. Köktaş ve Y. Aktay (Ed.), *Din sosyolojisi içinde* (261-262 ss.). Ankara: Vadi Yayınları.
- Goldstein, J. (1980). *Social Psychology*. London: Academic Press.
- Goss, K., Gilbert, P. ve Allan, S. (1994). An exploration of shame measures: I. The other as shamer scale. *Personality and Individual Differences*, 17(5), 713-717. [https://doi.org/10.1016/0191-8869\(94\)90149-X](https://doi.org/10.1016/0191-8869(94)90149-X)
- Gölcük, Ş. (1997). *Bakillani ve insanın fiileri*. (1. bs.). Ankara: TDV Yayınları.
- Gömlüksiz, M., Poyrazlı, S. ve Akar-Vural, R. (2008). Discriminatory attitudes: A scale development in turkish. *Psychological Reports*, 103, 921- 930.

- Göregenli, M. (2012). Temel kavramlar: önyargı, kalıpyargı ve ayrımcılık. K. Çayır, M. A. Ceyhan (Ed.), *Çok boyutlu yaklaşımlar* içinde (17-28. ss.). İstanbul: İstanbul Bilgi Üniversitesi Yayınları, No: 393.
- Göregenli, M., Erdem, T., Güzelgün, G. G., Perçin, Ü., Umuroğlu, G. İ., Uğurlar, N. P. ve Yılmaz, A. (2009). Avrupa Birliği'ne Giriş Konusundaki Tutumların Gruplararası İlişkiler Bağlamında İncelenmesi. *Psikoloji Öğrencileri Kongresi*. İstanbul: Koç Üniversitesi.
- Gray, D. ve Durrheim, K. (2006). The validity and reliability of measures of right-wing authoritarianism in South Africa. *South Africa Journal of Psychology*, 36(3), 500-520.
- Güldü, Ö. (2010). *Üniversite Öğrencilerinde Siyasal Kimlik*. (Yayımlanmamış doktora tezi). Ankara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Ankara.
- Güldü, Ö. (2011). Sağ kanat yetkeciligi uyarlama çalışması. *Ankara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 2(2), 27-51.
- Gümüş, A. ve Gömleksiz, M. (1999). *Din, milliyetçilik ve otoriterizm: Lise ve üniversite gençliği üstüne 1945'lerden günümüze toplumlararası karşılaştırmalı bir araştırma*. Ankara: Eğitim-Sen Yayınları.
- Gündüz, Ş. (2002). *Dinsel şiddet: Sevgi söyleminden şiddet realitesine Hıristiyanlık*. Samsun: Etüt Yayınları.
- Gündüz, Ş. (2003). Mecusilik. *TDV İslam Ansiklopedisi*. içinde (Cilt 28, 279-284 ss.). Ankara: Türkiye Diyanet Vakfı.
- Güneş, K. (2011). *Arapça-Türkçe sözlük*. İstanbul: Tam Eğitim Matbaacılık.
- Güneş Y. (2011). İslam ahlakının temel özellikleri. *Ekev Akademi Dergisi*, 49, 93-104
- Gürses, İ. (2001). *Kölelik ve özgürlük arasında din*. Bursa: Arasta Yayınları.
- Gürses, İ. (2015). Research on the relationship between religious education and authoritarianism. *Kaygı. Bursa Uludağ Üniversitesi Fen-Edebiyat Fakültesi Dergisi*, (25), 19-27.
- Hamilton, M. B. (2000). Din ve anlam (Çev. A. V. Taştan). E. Ü. *Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi IX*, 529-537.
- Hannikainen, I., Cabral, G., Machery, E., ve Struchiner, N. (2017). A deterministic worldview promotes approval of state paternalism. *Journal of Experimental Social Psychology*, 70, 251–259.
- Harvey, S. K. ve Harvey, T. G. (1970). Adolescent political outlooks: The effects of intelligence as an independent variable. *Midwest Journal of Political Science*, 14(4), 565-595.

- Hasta, D. (2002). *Yetkeci Kişilik ve Siyasal Düşünce Karmaşıklığı ile Siyasal İdeoloji Arasındaki İlişki*. (Yayınlanmamış doktora tezi). Ankara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Ankara.
- Hasta, D. ve Karaçanta, H. (2017). Yetkecilik, sosyal baskınlık yönelimi ve siyasal görüş. *Türk Psikoloji Yazıları*, 20(4), 23-34.
- Heaven, P. C. L. ve Bucci, S. (2001). Right-wing authoritarianism, social dominance orientation and personality: An analysis using the ipip measure. *European Journal of Personality*, 15, 49–56.
- Heaven, P. C. L. ve St. Quintin, D. (2003). Personality factors predict racial prejudice. *Personality and Individual Differences*, 34, 625–634.
- Henry, P. J., Sidanius, J., Levin, S. ve Pratto, F. (2005). Social dominance orientation, authoritarianism, and support for intergroup violence between the Middle East and America. *Political Psychology*, 26(4), 569-584.
- Hogg, M. A. (2006). Social identity theory. P. J. Burke (Ed.), *Contemporary social psychology theories* içinde (111-136. ss.). California: Stanford University Press.
- Hogg, M. A. ve Reid, S. A. (2006). Social identity, self-categorization, and the communication of group norms. *Communication Theory*, 16(1), 7-30.
- Hornsey, J. M. (2008). Social identity theory and self-categorization theory: a historical review. *Social and Personality Psychology Compass*, 2(1), 204-222. <https://offcampus.ihu.edu.tr:2153/10.1111/j.1751-9004.2007.00066.x>
- Horozcu, Ü. (2018). Teistik kader algısı ölçeğinin geliştirilmesi: Güvenirlik ve geçerlik çalışması. *İstanbul Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, 29(1), 9-24.
- İflazoğlu, A. ve Çaydaş E. (2004). *Sınıf öğretmenliği anabilim dalında okuyan birinci sınıf öğrencileri ile dördüncü sınıf öğrencilerinin demokratik tutumları ile otoriteryen tutumları arasındaki ilişkinin incelenmesi*. XIII. Ulusal Eğitim Bilimleri Kurultayı. Malatya Üniversitesi, Malatya, 6-9 Temmuz 2004.
- Izutsu, T. (2011). *Kur'an'da Allah ve insan*. (Çev. S. Ateş). İstanbul: Yeni Ufuklar Neşriyat.
- İbn Hanbel, Ahmed b. Muhammed (1992). *Müsned*. İstanbul.
- İbn Manzur. (h.1119). *Lisânu 'l-arab*. Kahire: Daru'l Mearif.
- İpekbayrak, C. (2005). *Kaderin şifresi*. (1. bs.). İstanbul: New Age Yay.
- Jay, M. (2001). *Adorno*. İstanbul: Der Yayınevi.
- Ji, C. C. ve Ibrahim, Y. (2007). Islamic religiosity in right-wing authoritarianism. *Review of Religious Research*, 49, 128-147.

- Jost, J. T. (2017). Ideological asymmetries and the essence of political psychology. *Political Psychology*, 38, 167–208.
- Kağıtçıbaşı, Ç. (1972). *Sosyal değişimin psikolojik boyutları: İzmir lise öğrencileri üzerinde bir inceleme*. Ankara: Sosyal Bilimler Derneği Yayınları.
- Kağıtçıbaşı, Ç. (1973). *Dünden bugüne insan ve insanlar: Sosyal psikolojiye giriş*. İstanbul: Evrim Yayınevi.
- Kağıtçıbaşı, Ç. (1973). *Gençlerin tutumları ve kültürler arası bir karşılaştırma*. Ankara: O.D.T.Ü. Geliştirme Vakfı Yayınları.
- Kağıtçıbaşı, Ç. (1975). *Dış ülke yaşantısının etkileri: Bir uluslararası eğitim mübadelesi programı sonuçlarının sosyal psikolojik açıdan değerlendirilmesi*. İstanbul: Boğaziçi Üniversitesi Yayınları.
- Kağıtçıbaşı, Ç. (1981). *Çocuğun değeri. Türkiye’de değerler ve doğurganlık*. İstanbul: Boğaziçi Üniversitesi Yayınları.
- Kağıtçıbaşı, Ç. (2014). *Dünden bugüne insan ve insanlar: Sosyal psikolojiye giriş*. (16. bs.). İstanbul: Evrim Yayınevi.
- Kahraman, A. (1965). *Dinler tarihi*. İstanbul: Sümer Matbaası.
- Kam, F. (1985). *Dini felsefi sohbetler*. Ankara: Diyanet İşleri Başkanlığı Yayınları.
- Kandemir, Y. (1991). *Mevzû hadisler (menşe’i, tanıma yolları tenkidi)*. Ankara: Diyanet İşleri Başkanlığı Yayınları.
- Kandemir, Y. (2006). *Kader inancının psikoterapik açıdan fonksiyonu*. (Yayımlanmamış yüksek lisans tezi). Erzurum: Atatürk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü.
- Kara, E. (2009). *Öğrenilmiş çaresizlik davranışının genellenme derecesi ile kader inancı arasındaki ilişkinin incelenmesi*. (Yayımlanmamış doktora tezi). Samsun: Ondokuz Mayıs Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü.
- Karabulut, Ş. (2008). Ebû hanîfe’nin kader, insan fiilleri ve büyük günah hakkındaki görüşleri. Bursa: Uludağ Üniversitesi Yayınları.
- Karaca, F. (2006). Kader algısı-ruh sağlığı ilişkisi üzerine empirik bir araştırma. *İslami Araştırmalar Dergisi*, 19(3), 479-489.
- Karaca, F., Kilit, N. ve Çınar, M. (2018). Kader algılar ölçeği. S. Salman ve Z. Gölen (Ed.), *V. Uluslararası Multidisipliner Çalışmaları Sempozyumu (İsms) Tam Metin Kitabı*, Ankara: Gece Kitaplığı.
- Karaçanta, H. (2002). *Üniversite Öğrencilerinin Sosyal Başkanlık Yönelimi ve Bazı Değişkenler Açısından Karşılaştırılması*. (Yayımlanmamış doktora tezi). Ankara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Ankara.

- Karadaş, C. (2009). *Zaman mekan içinde insan ve kaderi*. (1. bs.). Bursa: Emin Yayınları.
- Karadeniz, O. (2013). *İnanç esaslarını temellendirme sorunu*. (2. bs.). İstanbul: İFAV Yayınları.
- Karamanoğlu, O. K. (2007). *Ansiklopedik "İzm"ler sözlüğü*. (1. bs.). İstanbul: Anahtar Kitaplar Yayınevi.
- Kasapoğlu, A. (2008). Kur'an açısından fatalizm-inkârcıların bir tutumu olarak kadercilik. *Hikmet Yurdu*, 1(1), 87-107.
- Katz, D. ve Stotland, E. A. (1959). A preliminary statment to a theory of attitude structure and change. In Koch, S. (Ed.), *Psychology: a study of a science* içinde (Cilt 3, 423-475. ss.). New York: McGraw-Hill.
- Katz, D. (1960). The functional approach to the study of attitudes. *Public Opinion Quarterly*, 24(2), 163-204.
- Kay, A. C., Whitson, J. A., Gaucher, D., & Galinsky, A. D. (2009). Compensatory control: Achieving order through the mind, our institutions, and the heavens. *Current Directions in Psychological Science*, 18, 264–268.
- Kaygusuz, C. (1995). *Öz-Otoriteryanizm İle Bazı Psikolojik Ailesel Değişkenler Arasındaki İlişkiler*. (Yayımlanmamış doktora tezi). Atatürk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Erzurum.
- Keller, J. (2005). In genes we trust: The biological component of psychological essentialism and its relationship to mechanisms of motivated social cognition. *Journal of Personality and Social Psychology*, 88, 686–702.
- Keskin, H. (1997). *İslam düşüncesinde kader ve kaza*. İstanbul: Beyan Yayınları.
- Kılavuz, A. S. (1987). *Anahatlarıyla İslam akaidi ve kelama giriş*. İstanbul: Ensar Neşriyat. S: 102-103.
- Kılavuz, A. S. (1998). *Kelam*. İstanbul: Damla Yayınları.
- Kızılçelik, S. (2018). *Frankfurt okulu*. Ankara: Anı Yayıncılık.
- Kök, M. (1995). *Nurettin Topçu'da din felsefesi*. İstanbul: Dergah Yayınları.
- Köknel, Ö. (1970). *Türk toplumunda bugünün gençliği*. İstanbul: Bozak Matbaası.
- Köktaş, M. E. (1993). *Türkiye'de dini hayat*. İstanbul: İşaret Yayınları.
- Krauss, S. W. (2002). Romanian authoritarianism ten years after communism. *Personality and Social Psychology Bulletin*, 28, 1255– 1264.

- Kristcht, J. P. ve Dillehay, R. C. (1967). *Dimension of authoritarianism: a review of research and theory*. Lexington: University of Kentuckys.
- Kula, N. (2005). *Bedensel engellilik ve dini başa çıkma*. İstanbul: Dem Yayınları.
- Küçükcani T. ve Köse, A. (2000). *Doğal afetler ve din: Marmara depremi üzerine psiko-sosyolojik bir inceleme*. İstanbul: TDV Yayınları.
- Kutluay, Y. (1965). *İslam ve Yahudi mezhepleri*. Ankara: Ajans- Türk Matbaası.
- Küpper, B., Wolf, C. ve Zick, A. (2010). Social status and anti-immigrant attitudes in Europe: An examination from the perspective of social dominance theory. *International Journal of Conflict and Violence*, 4(2), 205-219.
- Laythe, B., Finkel, D. ve Kirkpatrick, L. A. (2001). Predicting prejudice from religious fundamentalism and right-wing authoritarianism: A multiple regression approach. *Journal for the Scientific Study of Religion*, 40, 1-10.
- Leak, G. K. ve Randall, B. A. (1995). Clarification of the link between right-wing authoritarianism and religiousness: The role of religious maturity. *Journal Forthe Scientific Study of Religion*, 34, 245-252.
- Lederer, G. (1993). Authoritarianism in German adolescents: Trends and cross-cultural comparisons. W. F. Stone, G. Lederer, R. Christie (Eds.), *Strengths and weaknesses: The authoritarian personality today* içinde (182-198. ss.). New York: Springer-Verlag.
- Lepage, J., Begue, L., Zerhouni, O., Courset, R. ve Mermillod, M. (2019). Influence of authoritarianism, vagal tone and mental fatigue on obedience to authority. *Cognition and Emotion*, 33(2), 157-172.
- Levin, S. (2004). Percieved group status differences and the effects of gender, ethnicity, and religion on social dominance orientation. *Political Psychology*, 25(1), 31-48.
- Macit, M. (2014). *Boyun eğme başa çıkma sarkacında kadercilik. Sosyal psikolojik bir yaklaşım*. İstanbul: Ötüken Neşriyat.
- Madrigal, C. (2006). *Kutsal Kitap'a göre kader ve özgür irade öğretilerinin incelenmesi*. İstanbul: Yeni Yaşam Yayınları.
- Malka, A., Lelkes, Y., ve Holzer, N. (2017). Rethinking the rigidity of the right model: three Suboptimal methodological practices and their implications. *The Politics of social psychology* içinde (126-146. ss.). Psychology Press.
- Marcia, J. E. (1967). Ego identity status: Relationship to change in self-esteem, general maladjustment, and authoritarianism. *Journal of Personality*, 35, 119-133.
- Marcia, J. E. ve Friedman, M. L. (1970). Ego identity status in college women. *Journal of Personality*, 38(2), 249-263.

- Marshall, G. (ed.) (2003). *Dictionary of Sociology*. Bucharest: Univers Enciclopedic.
- Martin, C. L., Wood, C. H. ve Little, J. K. (1990). The development of gender stereotype components. *Child Development*, 61, 1891-1904.
- Martin, J. L. (2001). The authoritarian personality, 50 years later: what lessons are there for political psychology?. *Political Psychology*, 22(1), 1-26.
- Maslow, A. (1943). The authoritarian character structure. *Journal of Social Psychology*, 18, 401-411.
- Matsumoto, D. R. (2009). *The Cambridge dictionary of psychology*. Cambridge, UK: Cambridge University Press.
- Maturidi. (1981). *Kitabu-t tevhid*. (Çev. H. S. Erdoğan). İstanbul: Hicret Yayınları.
- Maturidi. (2003). *Kitabu-t tevhid*. (Çev. B. Topaloğlu). İstanbul: İsam Yayınları.
- Mavil, K. A. (2016). Güncel kader tartışmalarına bir katkı. *Kelam Araştırmaları Dergisi*, 14(2), 408-442.
- Mayselless, O., Scharf, M. ve Sholt, M. (2003). From authoritative parenting practices to an authoritarian context: Exploring the person- environment fit. *Journal of Research on Adolescence*, 13(4), 427- 456.
- Mayo, R. M., Ureda, J. R. ve Parker, V. G. (2001). Will genetic testing for predisposition for disease result in fatalism? A qualitative study of parents responses to neonatal screening for familial hypercholesterolaemia. *Social Science & Medicine*, 48(12), 1857-1860.
- McCann, S. J. H. (2009). Political conservatism, Authoritarianism, and societal threat: Voting for republican representatives in U. S. congressional elections from 1946 to 1992. *The Journal of Psychology*, 143(4), 341-358.
- McClintock, C. G. (1958). Personality syndromes and attitude change. *Journal of Personality*, 26, 479-493.
- McGregor, I., Zanna, M. P., Holmes, J. G. ve Spencer, S. J. (2001). Compensatory conviction in the face of personal uncertainty: Going to extremes and being oneself. *Journal of Personality and Social Psychology*, 80(3), 472-488.
- Milburn, M. A. (1994). *Sosyal psikolojik açıdan kamuoyu ve siyaset*. (Çev. V. Duyan, A. Dönmez). Ankara: Gündoğan Yayınları.
- Miligram, S. (1963). Behavioral study of obedience. *The Journal of Abnormal and Social Psychology*, 67(4), 371-378.
- Miligram, S. (1965). Some conditions of obedience and disobedience of authority. *Human Relations*, 18(1), 57-76.

- Mirisola, A., Roccato, M., Russo, S., Spagna, G., ve Vieno, A. (2014). Societal threat to safety, compensatory control, and right-wing authoritarianism. *Political Psychology*, 35, 795–812.
- Morand, D. A. (1998). Exploring the relationship between authoritarianism and attitudes toward unions. *Journal of Business and Psychology*, 12(3), 343-353.
- Murtaza, M., Zebidi, M. (1973). Kdr. M. Hicazi (Ed.), *Tâcu'l-Arûs min Cevâhiri'l-Kâmus*. içinde (Cilt 12, 560. ss.). Kuveyt: Vizaretu'l-İlam.
- Nursi, S. (1998). Sözler. İstanbul: SÖZ Basım Yayın.
- Oesterreich, D. (2015). Authoritarianism is the intensity of an individual's group identification and their commitment to group cohesiveness. *Political Psychology*, 26(2). 275-297.
- Öztürk, Y. (2003). Kaderle alakalı yeni yorumlara eleştirel bir bakış. *Ekev Akademi Dergisi*, 14, 125.
- Öztürk, O. (1969). Anadolu toplumunda özerklik ve girişme duygularının kısıtlanması. 5. Milli Nöro-Psikiyatri Kongresi.
- Palladino, A. G. (2003). Predestination (in Catholic theology). T. Carson, J. Cerrito (Ed.), *The New Catholic Encyclopedia* içinde (2. bs., Cilt 11, 647-653. ss.). Thomson & Gale.
- Parlatır, İ. (1998). *Türkçe Sözlük*. İstanbul: Türk Dil Kurumu.
- Peabody, D. (1961). Attitude content and agreement set in scales of authoritarianism dogmatism, anti-semitism and economic conservatism. *Journal of Abnormal and Social Psychology*, 613(1), 1-11.
- Peek, M. E., Sayad, J. V. ve Markwardt, R. (2008). Importance of fatalism in understanding mammography screening in rural elderly women. *Journal of Women & Aging*, 13(1), 57-72.
- Peker, H. (2000). *Din psikolojisi* (2. bs.). Samsun: Aksiseda Matbaası.
- Peker, H. (2003). *Din Psikolojisi*. İstanbul: Çamlıca Yayınları.
- Peterson, B. E., Smirles, K. A. ve Wentworth, P. A. (1997). Generativity and authoritarianism: Implications for personality, political involvement, and parenting. *Journal of Personality and Social Psychology*, 72(5), 1202-1216.
- Peterson, B.E. ve Lane, M.D. (2001). Implications of authoritarianism for young adulthood: Longitudinal analysis of college experiences and future goals. *Personality and Social Psychology Bulletin*, 27(6), 678-690.
- Pettigrew, T. F. (1958). Personality and sociocultural factors in intergroup attitudes: A cross-national comparison. *Journal of Conflict Resolution*, 2, 29-42.

- Plous, S. (2003). "The psychology of prejudice, stereotyping, and discrimination: An overview." S. Plous (Ed.), *Understanding Prejudice and Discrimination* içinde (3-48 ss.). New York: McGraw-Hill.
- Popper, K. R. (1957). *The poverty of historicism*. London: Routledge & Kegan Paul.
- Popper, K. R. (2013). *All life is problem solving*. London: Taylor & Francis Ltd.
- Powe, B. D. (1995). Fatalism among elderly African Americans. Effects on colorectal cancer screening. *Cancer Nursing*, 18(5), 385-392.
- Powe, B. D. ve Weinrich, S. (1999). The limits of lifestyle: re-assessing 'fatalism' in the popular culture of illness prevention. *Social Science & Medicine*, 34(6), 675-685.
- Rahman, F. (2002). *İslami yenilenme makaleler III: Kur'an'ın öğretiler sistemi*. Ankara: Ankara Okulu Yayınları.
- Rangel, U. ve Keller, J. (2011). Essentialism goes social: Belief in social determinism as a component of psychological essentialism. *Journal of Personality and Social Psychology*, 100, 1056-1078.
- Rattazzi, A. M. M., Bobbio, A. ve Canova, L. (2007). A short version of the right-wing authoritarianism (RWA) scale. *Personality and Individual Differences*, 43, 1223-1234.
- Redder, A. (1995). Stereotyp'- eine sprachwissenschaftliche kritik. W.Alois, E. Dietrich, K. Andreas (Ed.), *Jahrbuch Deutsch als Fremdsprache* içinde (321-329. ss.). München: Iudicium Verlag.
- Rees, B. R. (1991). *Pelagius: A reluctant heretic*. Woodbridge, Suffolk: The Boydell Press.
- Reich, W. (1970). *The mass psychology of fascism*. (3rd ed.). Mazal Holocaust Collection. New York: Farrar, Straus & Giroux.
- Reich, W. (1984). Psikanalizin tarihsel araştırmalara uygulanması. *Ankara Üniversitesi SBF Dergisi*, 39(1), 191-203.
- Rigby, K. (1987). Relationships among three concepts of authoritarianism in adolescent school children. *The Journal of Social Psychology*, 128(6), 825-832.
- Rigby, K., Metzger, J. ve Ray, J. (1986). Working class authoritarianism in England and Australia. *The Journal of Social Psychology*, 126(2), 261-262.
- Ringgren, H. (1967). The problem of fatalism. *Scripta Instituti Donneriani Aboensis*, 2. <https://doi.org/10.30674/scripta.67004>

- Rippel, S. ve Boehnke, K. (1995). Authoritarianism: Adolescents from East and West Germany and the United States Compared. *New Directions for Child Development*, 70, 57-70.
- Rokeach, M. (1960). *The Open and Closed Mind*. New- York: Basic Books.
- Rubinstein, G. (1995). Authoritarianism in Israeli society. *The Journal of Social Psychology*, 135, 237-249.
- Rubinstein, G. (1997). Authoritarianism, political ideology, and religiosity among students of different faculties. *Journal of Social Psychology*, 137(5), 559-567.
- Rubinstein, G. (2003). Authoritarianism and its relation to creativity: A comparative study among students of design behavioral sciences and law. *Personality and Individual Differences*, 34, 695-705.
- Runia, D. T. (2001). *Philo of Alexandria, on the creation of the cosmos according to Moses*. Brill.
- Rutjens, B. T., van Harreveld, F., van der Pligt, J., Kreemers, L. M. ve Noordewier, M. K. (2013). Steps, stages, and structure: Finding compensatory order in scientific theories. *Journal of Experimental Psychology: General*, 142, 313-318.
- Saban, İ. A. ve Saban, A. (2009). *Sınıf Öğretmenliği Öğrencilerinin Bilişsel Farkındalık Düzeyleri İle Demokratik Tutumları ve Otoriteryen Tutumları Arasındaki İlişkinin İncelenmesi*. I. Uluslararası Avrupa Birliği, Demokrasi Vatandaşlık ve Vatandaşlık Eğitimi Sempozyumu içinde (97-105 ss.). Uşak: Uşak Üniversitesi.
- Sanford, N. (1956). The approach of the authoritarian personality. J. L. Mc Cary (Ed.). *Psychology of Personality* içinde. New York: Grove Press.
- Saraç, E. (2014). *Ruhsal gelişim ve kader*. (31. bs.). İstanbul: Doğan Kitap Yayınevi.
- Saygılı, S. (2000). *Strese son*, İstanbul: Tür-dav Yayınları.
- Shanahan, J. (1995). Television viewing and adolescent authoritarianism. *Journal of Adolescence*, 18(3), 271-288.
- Shao, T. A. (2002). *Marketin research: An aid to decision making*. South Western: Thomson Learning.
- Shils, E. A. (1954). Authoritarianism; "right" on a "left". R. Christie ve M. Jahode (Ed). *Studies in The Scope and Method of "Authoritarian Personality* içinde. Glencoe: Free Press.
- Sidanius, J. (1978). Intolerance of ambiguity and socio-politico ideology: a multidimensional analysis. *European Journal of Social Psychology*, 8, 215-235.
- Skirbekk, G. ve Nils G. (1971). *Felsefe tarihi*. (Çev. E. Akbaş, Ş. Mutlu). İstanbul: Üniversite Kitabevi.
- Slater, P. (1998). *Frankfurt okulu*. (Çev. A. Özden). Kabalcı Yayınevi.

- Smither, D.R. (1993). Authoritarianism, dominance and social behavior: a perspective from evolutionary personality psychology. *Human Relations*, 46(1), 23-43.
- Soenens, B., Duriez, B. ve Goossens, L. (2005). Social-psychological profiles of identity styles: attitudinal and social-cognitive correlates in late adolescence. *Journal of Adolescence*, 28, 107-125.
- Spilka, B., Shaver, P. ve Kirkpatrick, Lee A. (2001). Din psikolojisi açısından genel bir atıf teorisi. (Çev. A. Kuşat). *Erciyes Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi* XI, 173-195.
- Spinoza, B. B. (2004). *Etika*. (Çev. H. M. Ülken). Ankara: Dost Kitabevi Yayınları.
- Stein, S. (1992). Radical protestanism and religious populism. *American Quarterly*, 44(2), 262-270. doi:10.2307/2713044
- Stenner, K. (2005). *The authoritarian dynamic*. Cambridge: Cambridge University Press.
- Stevenson, A. (2010). *Oxford dictionary of English* (3 ed.). Oxford University Press. Erişim adresi 10.1093/acref/9780199571123.001.0001
- Şahin, H. (2011). İlk dönem kader tartışmalarında siyasetin rolü”. *Atatürk Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, (34), 47-70.
- Şehristani. (1975). *El-milel ve'n- nihal* (1. bs). Beyrut.
- Şehristani. (2015). *El-milel ve'n- nihal* (4. bs). (Çev. M. Öz). İstanbul: Litera Yayıncılık.
- Şemin, R., (1965). *Gençlerimizin psikopedagogik problemleri*. İstanbul: İ.Ü. Eğitim Fakültesi Yayınları no:1026.
- Şensazlı, A. (2019). Doğu ve batı düşünce dünyasında insan fiilleri. *Katre Uluslararası İnsan Araştırmaları Dergisi*, (7), 207-226.
- Tarakçı, M. (2010). Calvinizm’de kader anlayışı. *Uludağ Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, 19(2), 66-92.
- Tarhan, N. (2001). *Kendinizle barışık olmak*. İstanbul: Zafer Yayınları.
- Taslaman, C. (2006). Tanrı-evren ilişkisi ve mûcize sorunu açısından determinizm, indeterminizm ve kuantum teorisi. *Marmara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, 31, 163-186.
- TDK (2021, 3 Ocak). Erişim adresi: <https://sozluk.gov.tr>
- Tezcan, M. (1993). *Kültür ve kişilik*. Ankara: A. Ü. Eğitim Bilimleri Fakültesi Yayınları No: 173.

- Timuçin, A. (1994). Felsefe sözlüğü. İstanbul: BDS Yayınları.
- Topaloğlu, B. (1981). *Kelam ilmi*. İstanbul: Damla Yayınevi.
- Topuz, İ. (2003). *Dini gelişim seviyeleri ile dini başa çıkma tutumları arasındaki ilişki üzerine bir araştırma*. (Yayımlanmamış doktora tezi). Uludağ üniversitesi, Bursa.
- Tunç, C. (1987). Kader ve kaza hakkında düşünceler. *Erciyes Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, 4,7.
- Turner, B. S. (1991). *Max Weber ve İslam*, (Çev. Y. Aktay), Ankara: Vadi Yayınları.
- Tuzcuoğlu, S. ve Korkmaz, B. (2001). Psikolojik danışmanlık ve rehberlik öğrencilerinin boyuneğici davranış ve depresyon düzeylerinin incelenmesi. *M.Ü. Atatürk Eğitim Fakültesi Eğitim Bilimleri Dergisi*,14, 135-152.
- Tümer, G. ve Küçük, A. (1993). *Dinler tarihi*. (2. bs.) Ankara: Ocak Yay.
- Tümer, G. ve Küçük, A. (2002). *Dinler tarihi*. Ankara: Ocak Yayınları.
- Uludağ, S. (1969). *Kelam dersleri*. İstanbul: İrfan Yayınları.
- Uluğtekin, S. (1984). Çocuk yetiştirme yöntemleri açısından anababa çocuk ilişkileri. *H. U. Sosyal Hizmetler Yüksek Okulu Dergisi*, 2, 21-69
- Van Hiel, A., Cornelis, I., Roets, A. ve De Clecq (2007). A comparison of various authoritarianism scales in Belgium Flanders. *European Journal of Personality*, 21, 149-168.
- VandenBos, G. R. (Ed.). (2015). *APA dictionary of psychology* (2nd ed.). American Psychological Association, Washington, DC. <https://doi.org/10.1037/14646-000>
- Vergote, A. (1999). Din inanç ve inançsızlık. (Çev. V. Uysal). İstanbul: İnsan Yayınları.
- Wallace, Dewey D. (2005). Free will and predestination. L. Jones (Ed.), *Encyclopedia of religion* içinde (2. bs., Cilt 5, 3202-3206. ss.). Thomson & Gale.
- Wallace, Jr. ve Dewey, D. (1987). Free will and predestination. *Encyclopedia of religion* içinde (5. bs., 422-427. ss.). In Eliade (Ed.). Thomson & Gale.
- Watt, M. (1981). *İslam düşüncesinin teşekkül devri*. (Çev. E. R. Fırlalı). Ankara: Umran Yayınları.
- Watt, M. (1986). *H. Muhammed Mekke'de*. (Çev. M. R. Ayas, A. Yüksel). Ankara: A. Ü. Basımevi.
- Watt, M. (1988). *H. Muhammed'in Mekkesi*. (Çev. M. A. Ersin). Ankara: Bilgi Vakfı Yayınları.

- Whitley, J.R.B. (1999). Right-wing authoritarianism, social dominance orientation and prejudice, *Journal of Personality Social Psychology*, 77(1), 126-134.
- Willoughby, E. A., Love, A. C., McGue, M., Iacono, W. G., Quigley, J. ve Lee, J. J. (2019). Free will, determinism, and intuitive judgments about the heritability of behavior. *Behavior Genetics*, 49, 136–153.
- Wolfson, A. H. (2001). *Kelam felsefeleri: Müslüman-Hristiyan-Yahudi kelamı*. (Çev. Kasım Turhan). İstanbul: Kitabevi Yayınları.
- Womick, J., Ward, S. J., Heintzelman, S. J., Woody, B. ve King, L. A. (2019). The existential function of right-wing authoritarianism. *Journal of Personality*, 87, 1056–1073.
- Wu, S. (2005). Fatalistic tendencies: An explanation of why people don't save. *Contributions in Economic Analysis & Policy*, 4(1), 1458-1458.
- Yapıcı, A. (2003). Fiziksel ve sosyal hadiselerle sebep atfetmede dinin rolü, *Çukurova Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, (1), 127-165.
- Yapıcı, A. (2007). *Ruh sağlığı ve din: Psiko-sosyal uyum dindarlık*. Adana: Karahan Yayınları.
- Yaran, C. (2004). Tanrı, şans ve zorunluluk. *İstanbul Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, (9), 131-138.
- Yavuz, Y. Ş. (2001). Kader. *TDV islam ansiklopedisi* içinde (Cilt 24, 58-63 ss.). İstanbul: Türkiye Diyanet Vakfı.
- Yeprem, M. S. (1997). *İrade hürriyeti ve İmam Maturidi* (3. bs.). İstanbul: Marmara Üniversitesi İFV Yayınları.
- Yeprem, M. S. (1980). *İrade hürriyeti ve imam Maturidi*. İstanbul: Şamil Yayınevi.
- Yıldırım, C. (2004). *Çağdaş felsefe sözlüğü*. (2.bs.). Ankara: Doruk Yayıncılık.
- Yılmaz, S. (2011). *İlahi sır kader*. İstanbul: Feyyaz Yayınları.
- Yılmaz, T. (1972). *Determinizm ve hürriyet problemi*. Ankara: Atatürk Üniversitesi Yayınları.
- Zeller, E. (2001). *Grek felsefesi tarihi*. (Çev. A. Aydoğan). İstanbul: İz Yayıncılık.
- Zhao, X., Liu, L., Zhang, X. X., Shi, J. X. ve Huang, Z. W. (2014). The effect of belief in free will on prejudice. *PloS ONE*, 9(3). <https://doi.org/10.1371/journal.pone.0091572>
- Zmigrod, L., Rentfrow, P. J. ve Robbins, T. W. (2019). The partisan mind: Is extreme political partisanship related to cognitive inflexibility? *Journal of Experimental Psychology: General*, 149(3), 1-12.

EKLER

EK 1: BİLGİLENDİRME FORMU

KADER ALGISI İLE OTORİTERYEN KİŞİLİK ARASINDAKİ İLİŞKİ

Bu anket formu, İbn Haldun Üniversitesi lisansüstü öğrencisi Büşra Korkmaz tarafından yürütülen bilimsel bir araştırmanın ana parçasıdır. Üç küçük bölümden oluşan bu çalışmada kader algısı ve otoriter kişilik arasındaki ilişki araştırılmaktadır. Soruların hepsinin cevaplanması ortalama 10 dakika sürmektedir. Sorulara vereceğiniz yanıtlarda doğru veya yanlış şeklinde bir değerlendirme yapılmayacaktır. Araştırmacının sizden beklentisi sorulara kendi düşünceleriniz doğrultusunda samimi yanıtlar vermenizdir. Vereceğiniz yanıtlar sadece bu araştırma için kullanılacak ve başka hiç kimse ile paylaşılmayacaktır.

Katkılarınız için şimdiden teşekkür ederiz.

EK 2: DEMOGRAFİK ÖZELLİKLER

1. Cinsiyetiniz:	Erkek	Kadın			
2. Yaşınız:	18-25	26-35	36-45	46-55	55-65
3. Medeni Durumunuz:	Bekar	Evli	Diğer		
4. Eğitim Düzeyiniz:	İlk-Ortaokul	Lise	Üniversite	Lisansüstü	
5. Hangisi sizi tanımlar?	Öğrenci	Hafız	Akademisyen	Diğer	
6. Gelir düzeyiniz:	Düşük	Orta	Yüksek		
7. Hangisi sizin durumunuza uygun?	Tek çocuğum	İlk çocuğum	Son çocuğum	Üç çocuğum Ortancasıyım	Ne ilk ne de son çocuğum

EK 3: DİNDARLIK DÜZEYİ

Aşağıdaki ölçekte bulunan her bir ifadeyi dikkatlice okuyunuz. Size en uygun olduğunu düşündüğünüz seçeneği işaretleyiniz. Lütfen soruları eksiksiz ve samimi bir şekilde yanıtlayınız.

1. Kendinizi ne derece dindar hissediyorsunuz?

Dindar Değilim 1 2 3 4 5 Oldukça Dindarım

2. Ne sıklıkla dua edersiniz?

Hiç Dua Etmem 1 2 3 4 5 Sıkça Dua Ederim

3. Genel olarak dinin hayatınızdaki yeri ne derece önemlidir?

Hiç Önemli Değil 1 2 3 4 5 Oldukça Önemlidir

4. Genel olarak, kararlarınız, tutum ve davranışlarınızda dini emir ve yasakları ne derece dikkate alırsınız?

Hiç Dikkate Almam 1 2 3 4 5 Her Zaman Dikkate Alırım

5. Ne sıklıkla ibadet edersiniz?

Hiç İbadet Etmem 1 2 3 4 5 Düzenli Olarak İbadetimi Yaparım (namaz, oruç vs)

6. Hangi ibadetleri düzenli olarak yaparsınız?

.....

7. Aşağıdaki seçeneklerden hangisi sizin hayata ve olaylara bakış açısını tanımlar?

Oldukça Liberal 1 Liberal 2 Ortada 3 Muhafazakâr 4 Oldukça Muhafazakâr 5

EK 4: YETKECİLİK

AŞAĞIDA VERİLEN İFADELERE NE DERECE KATILIYORSUNUZ?		Kesinlikle Katılıyorum	Büyük Ölçüde Katılıyorum	Kısmen atılıyorum	Biraz Katılıyorum	Kararsızım	Biraz katılmıyorum	Kısmen Katılmıyorum	Büyük ölçüde katılmıyorum	Kesinlikle Katılmıyorum
Yargılara katılma derecenize en uygun cevabı, sağ taraftaki ilgili rakamı işaretleyerek belirtiniz. <u>Seçtiğiniz rakam ne kadar büyükse o ifadeye o kadar çok katılıyorsunuz!</u>										
1	Mevcut yetke (otorite), genel olarak pek çok şeyde haklı çıkarken, aşırıları (radikaller) ve her şeye karşı çıkanlar cehaletlerini sergileyen boşboğazlardır.	9	8	7	6	5	4	3	2	1
2	Kadınlar, evlendiklerinde eşlerine itaat edeceklerine dair söz vermelidirler.	9	8	7	6	5	4	3	2	1
3	Ülkemizin, bütünlüğümüze kasteden radikal yönelimleri ve kötülükleri ortadan kaldırmak için ne gerekiyorsa yapabilecek güçlü bir lidere ihtiyacı var.	9	8	7	6	5	4	3	2	1
4	Eşcinseller ve lezbiyenler, herhangi biri kadar sağlıklı ve ahlaklıdır.	9	8	7	6	5	4	3	2	1
5	Yönetimdeki saygın otoritelere ve dini yargılara güvenmek, toplumumuzda zihin karıştırmaya uğraşan “gürültücü ayak takımını” dinlemekten daima daha iyidir.	9	8	7	6	5	4	3	2	1
6	Hiç kuşkusuz, mevcut dinsel öğretilere isyan edenler ve ateistler düzenli olarak camiye gidenler kadar iyi ve erdemlidirler	9	8	7	6	5	4	3	2	1
7	Ülkemizi krizlerden kurtarmak için, geleneksel değerlerimize dönmek, sert liderleri işbaşına getirmek ve kötü fikirleri yayanları susturmak gereklidir.	9	8	7	6	5	4	3	2	1
8	Çıplaklar kampının olmasında yanlış bir şey yoktur.	9	8	7	6	5	4	3	2	1
9	Birçok kişiyi tedirgin etse bile ülkemizin, geleneksel uygulamalara karşı çıkma cesareti gösterebilen özgür düşünceli bireylere ihtiyacı var.	9	8	7	6	5	4	3	2	1

10	İnançlarımızı ve ahlaki yapımızı yiyip bitiren geleneksel olmayan değerleri zamanında yok etmezsek, günün birinde ülkemiz yıkılacak.	9	8	7	6	5	4	3	2	1
11	Kendilerini herkesten farklı kılacak olsa bile bireyler, yaşam tarzlarını, dini inançlarını ve cinsel tercihlerini kendileri belirlemelidir.	9	8	7	6	5	4	3	2	1
12	Eski moda adetler ve değerler hala en iyi yaşama biçimini gösteriyor.	9	8	7	6	5	4	3	2	1
13	Kadınların siyasi, toplumsal ve ekonomi alanlarda daha aktif bir konumda yer alması, okullarda din derslerinin isteğe bağlı olması ve hayvan hakları için yeni düzenlemeler yapılmasını talep ederek mevcut yasalara ve çoğunluğun görüşlerine karşı çıkanlara hayranlık duymalıyız.	9	8	7	6	5	4	3	2	1
14	Ülkemizin en iyi bireyleri hükümete karşı çıkan, dini eleştiren ve doğal kabul edilen şeyleri göz ardı edebilenlerdir.	9	8	7	6	5	4	3	2	1
15	Kürtaj, pornografi ve evlilik konusunda Allah'ın koyduğu yasalar çok geç olmadan titizlikle uygulanmalı ve bu yasaları ihlal edenler şiddetle cezalandırılmalıdır.	9	8	7	6	5	4	3	2	1
16	Bugün ülkemizde dini değerlerden yoksun, kendi amaçları için ülkeyi yıkmaya çalışan ve otorite tarafından mutlaka etkisizleştirilmeleri gereken radikal ve ahlaksız birçok kişi var	9	8	7	6	5	4	3	2	1
17	Kadının yeri, nerede olmak istiyorsa orasıdır. Kadının kocasına ve toplumsal geleneklere itaat etmek zorunda kaldığı günler artık geçmişte kalmıştır.	9	8	7	6	5	4	3	2	1
18	Atalarımızın yaptıklarıyla onur duyarsak, otoritenin yapmamızı istediklerini yaparsak ve her şeyi berbat eden çürük elmaları ayıklarsak, ülkemiz müthiş olur.	9	8	7	6	5	4	3	2	1
19	Feministler ve homoseksüeller, geleneksel aile değerlerine karşı koyabilecek kadar cesur oldukları için takdir edilmelidirler.	9	8	7	6	5	4	3	2	1
20	Bu ülkede işler sorun çıkaran gruplar seslerini keser ve kendi gruplarının toplumdaki geleneksel yerini kabullenirlerse, biraz daha iyiye gidecektir.	9	8	7	6	5	4	3	2	1

EK 5: TEİSTİK KADER ALGISI

KADER İLE İLGİLİ AŞAĞIDAKİ DURUMLARI NASIL AÇIKLARSINIZ?		Tamamen Allah ile Açıklarım	Büyük Ölçüde Allah ile Açıklarım	Kısmen İnsan Faktörüyle Kısmen de Allah ile Açıklarım	Büyük Ölçüde İnsan Faktörüyle Açıklarım	Tamamen İnsan Faktörüyle Açıklarım
1	Bir işçi sağlıksız yaşam koşullarında çalışmış ve bu ortamdan hastalık kapıp yaşamını yitirmişse bu durumu	5	4	3	2	1
2	Doktor hamileliğin anne için hayati risk taşıdığını söylediği halde çift, çocuk yapmaya kalkmış ve hamilelik nedeniyle anne hayatını kaybetmişse bu durumu	5	4	3	2	1
3	Babasının baskısıyla istemediği biriyle evlenmek zorunda kalan bir kız, evliliğinde mutsuz ise bu durumu.	5	4	3	2	1
4	Kişi, ileride bakıma muhtaç hale getirme ihtimali yüksek ve kronik bir hastalık sahibi adayla bunu bilerek evlenmiş ve hastalık nedeniyle başına türlü sıkıntılar gelmişse bu durumu	5	4	3	2	1
5	Bir ebeveyn kızını bile bile şizofreni hastası bir adamla evlendirmiş ve evlilikte şizofreniden kaynaklanan yıkıcı durumlar yaşanmışsa bu durumu	5	4	3	2	1
6	Evli çift, maddi imkanları dar olduğu halde çok sayıda çocuk yapmış ve fakirliğin neden olduğu türlü imkansızlıklar ve sıkıntılar yaşıyorsa bu durumu	5	4	3	2	1
7	Görevli yangın merdivenini kilitlediği için içeridekiler yangından kaçamamış ve birileri hayatını kaybetmişse bu durumu	5	4	3	2	1
8	Bir genç, aile ve akrabalarından kopup uyuşturucu bağımlılığına yakalanmışsa bu durumu	5	4	3	2	1
9	Anne baba, yüzme bilmeyen çocuğunun yüzme bilen büyükleriyle denize gitmesine izin vermiş ve çocuk boğularak ölmüşse bu durumu	5	4	3	2	1
10	Çalışkan bir öğrenci sözlü sınavda aşırı heyecan ve strese kapılıp bildiği soruları bile cevaplayamamış ve bu nedenle başarısız olmuşsa bu durumu	5	4	3	2	1
11	Hapisten yeni çıkmış biri, suçtan uzak durmak için çok çabaladığı halde bir şekilde yine suç işleyip hapse girmişse bu durumu	5	4	3	2	1

12	Kız, babası uzun süre karşı çıktığı halde ısrar edip fakir bir gençle evlenmiş, evlilik sonrasında maddi imkanları iyi bir düzeye gelmişse bu durumu	5	4	3	2	1
----	--	---	---	---	---	---

Araştırma bitti, katılım ve katkınız için teşekkür ederim!

ÖZGEÇMİŞ

Ad ve Soyad:

Büşra Korkmaz Çalışkan

Eğitim:

2014 – 2017	İlahiyat Lisans, Marmara Üniversitesi, Türkiye
2015 – 2016	Pedagojik Formasyon, Marmara Üniversitesi, Türkiye
2017 – 2020	Din Bilimleri Yüksek Lisans, İbn Haldun Üniversitesi, Türkiye
2018 – 2018	George Mason University Summer School Education in Social Sciences and Humanities

İş Deneyimi:

2015 – 2016	E.C.A Elginkan Anadolu Lisesi (Öğretmenlik)
2016 – 2017	Okyanus Koleji (Öğretmenlik)
2017 – 2020	İbn Haldun Üniversitesi (Research Asistance)
2019 – 2020	İbn Haldun Üniversitesi (Teaching Fellowship)

2020 – 2021 Gökkuşığı Koleji (Öğretmenlik)

Kurs ve Sertifikalar:

2012 Meb Arapça Dili Öğretim Sertifikası, Islamic University of

Europe Akdemistanbul Arapça Dil Eğitimi

2015 Pedagojik Formasyon, Marmara Üniversitesi

2018 Summer Leadership Program, The Seta Foundation at
Washington D.C.